

ควบคุมได้ จริงๆ กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 มีเป้าหมายอยู่สองอย่างด้วยกัน อันหนึ่งคือรัฐที่มีประสิทธิภาพ กับอันที่สองคือรัฐที่ประชาชนสามารถคุมได้ และขอให้สังเกตจนถึงเวลานี้ ผมคิดว่าเป้าหมายอันที่สองของรัฐในฐานะที่เราสามารถควบคุมมันได้ คนชั้นกลางเกือบจะไม่สนใจแล้ว เราอาจจะดำใครก็ได้แล้วแต่ ค่าการไม่มีประสิทธิภาพ ค่าการคอร์รัปชัน ค่าอะไรก็ได้แล้วแต่ แต่ว่าเราไม่ค่อยสนใจในสิ่งที่เราจะเสริมสร้างกลไกต่างๆ ให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อที่เราจะสามารถไปควบคุมรัฐ เพราะฉะนั้นนักการเมืองจึงสามารถบอกได้เสมอว่า เวลาใครชี้หน้าเขาว่า คุณคอร์รัปชัน เฮ้ย! คุณอย่าเอาการเมืองมายุ่งกับผม ผมต้องการทำงานเพื่อช่วยชาติอย่างเดียว ผมไม่สนใจเรื่องอะไรที่เป็นการเมืองแบบนั้น แล้วคนก็ฟังด้วยนะ ประหนึ่งว่าสองอย่างเนี่ยแยกออกจากกันได้ คือระหว่างรัฐที่มีประสิทธิภาพกับการที่เราสามารถคุมมันได้ เพื่อให้มันไม่โกง ฉะนั้นจึงเกือบจะพูดได้ว่า คนชั้นกลางนั้นไม่ได้มีฐานคิดอะไรบางอย่างที่จะเสริมให้ประชาธิปไตยงอกงามขึ้นมาได้เลย

ที่ผมค่อนข้างจะเน้นเรื่องคนชั้นกลาง ก็อย่างที่ทุกท่านทราบอยู่แล้ว ว่ากันว่าประชาธิปไตยแบบตะวันตกมันต้องมีฐานที่คนชั้นกลาง ในกรณีประเทศอื่นจะอย่างไรผมไม่สนใจ แต่ผมว่าประเทศไทยเนี่ย มันไม่มีความหวังอะไรเลยที่จะไปฝากไว้กับคนชั้นกลาง เพราะพวกนี้โดยประวัติ โดยรากเหง้า โดยกำเนิดมันไม่เหมาะที่จะมาเป็นคนที่สนับสนุนประชาธิปไตยได้เท่าไรนัก คนชั้นกลางไทยนั้น ผมคิดว่าไม่มีความระแวงรัฐ คุณอาจจะระแวงนักการเมืองที่เข้ามาควบคุมรัฐ ว่ามันโกงหรือเปล่า แต่คุณไม่เคयरแวงรัฐ คุณไม่กลัวว่าเอาอำนาจของรัฐไปเทียวให้ใครโดยที่เราไม่คุม ไม่ได้ละ ฉะนั้นคนชั้นกลางเนี่ยแหละ คือคนที่บอกว่าประหารชีวิตมันเลย ทำไอ้ไหนผิด ประหารชีวิต ทำไอ้ไหนผิด ประหารชีวิต, มึงอย่าออกจากบ้านหลัง 4 ทุ่ม กูจะไล่ยิงมึงกลับเข้าบ้านไปใหม่ หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ เราพอเจอกับสิ่งเหล่านี้เพราะเราไม่ระแวงตัวรัฐ จริงๆ ประชาธิปไตยที่เราพูดถึง หรือประชาธิปไตยตะวันตกนั้น หัวใจของมันก็คือว่า ไม่ไว้วางใจตัวรัฐนั่นแหละ เพราะฉะนั้นใครก็ตามที่เข้ามาใช้อำนาจในรัฐเนี่ย จึงเป็นคนที่จะต้องถูกควบคุมเสมอ แต่ของเราไม่ใช่ เราะแวงนักการเมือง แต่เราไม่เคयरระแวงรัฐ ซึ่งผมคิดว่าเป็นฐานคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประชาธิปไตย คือระวังอย่าให้รัฐมันมีอำนาจ โดยที่เราคุมมันไม่ได้เลย จะต้องมียะไรบางอย่างที่เราสามารถเข้าไปถ่วงดุลอำนาจของรัฐได้ตลอดเวลา

ด้วยเหตุอย่างที่ผมได้เรียนไปแล้วว่า คนชั้นกลางมันฟังไม่ได้ในเรื่องของการปฏิรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิรูปการเมือง ผมจึงคิดว่า ถ้าเรามองให้ดีๆ ความเคลื่อนไหวทางสังคม ทางการเมือง ที่เราอาจจะพูดได้ว่า เป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในเวลานี้ น่าสังเกตนะครับว่า เป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่างหมดเลย ไม่ใช่ความเคลื่อนไหวของคนชั้นกลาง อาจจะมีย่าง จะว่าไม่มีเลยก็ได้ แต่ว่าส่วนใหญ่แล้วจะอยู่นอกกลุ่มของคนชั้นกลาง ไม่ว่าคุณจะไปคิดถึงสมัชชาคนจน บ่อนอก บ้านกรด จะนะ ที่ไหนก็แล้วแต่ที่เขาอยากจะเข้ามา แล้วบอกว่าฉันขอตัดสินใจชีวิตฉันเองบ้าง ล้วนแต่ไม่ใช่คนชั้นกลางทั้งสิ้น ไม่ใช่ว่าคนชั้นกลางไม่รู้จักการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรของตนเองนะ ก็มีเหมือนกัน แต่กลุ่มและการจัดตั้งองค์กรตนเองของคนชั้นกลางนั้น มักจะไม่เปิดให้แก่สาธารณชน หลายน้องๆ ของคนชั้นกลางนั้น ผมคิดว่ามีสมาชิกอยู่คนเดียว อย่างที่อดีตนายกรัฐมนตรีของเราคนหนึ่งเคยบอกว่า เฮ้ย! คุณคนเดียวแกมาคนเดียว มาตั้ง 78 องค์กรแล้ว เพราะว่าแกคุมหมดทุกองค์กร จะว่าแกไม่เปิดก็ไม่ได้ แกก็คงอยากจะเปิด แต่ว่าความพยายามอยากเปิดของแก มันคงไม่แรงพอที่จะดึงคนเข้ามาร่วมได้มากพอ หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ ฉะนั้นมันค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่มค่อนข้างจะปิดในแง่หนึ่ง ไม่ใช่ปิดในแง่กฎหมาย แต่ปิดในแง่ของการจัดตั้ง ปิดในแง่ของพฤติกรรม หรืออะไรก็ตามอยู่ค่อนข้างมาก คุณอาจจะมียกลุ่มวังน้ำเย็น ซึ่งผมว่าปิดฉิบเป็นเลย ผมอยากจะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มวังน้ำเย็นเป็นบ้าเลย เขาก็ไม่ให้เข้านะครับ คือกลุ่มของคนชั้นกลางก็มีเยอะ แต่ว่ามันเป็นกลุ่มปิด กลุ่มที่

มันไม่ได้เป็นของสาธารณชนเท่าไรนัก ทั้งนี้เพราะกลุ่มเหล่านี้โดยส่วนใหญ่แล้ว ถ้าไม่นับกลุ่มของคุณพิภพ ชงไชยแล้วเนี่ย มันตั้งขึ้นเป็นกลุ่มเพื่อเข้าไปต่อรองอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ มันจึงไม่ใช่กลุ่มสาธารณะ มันเป็นกลุ่มสำหรับคนที่ผลประโยชน์ร่วมกันและอื่นๆ เสียมากกว่า

อย่างไรก็ตามผมคิดว่า เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า คนรุ่นใหม่ของกลุ่มคนชั้นกลางเองเปลี่ยนไปแล้ว หรืออย่างน้อยที่สุดก็กำลังเปลี่ยน ที่มันต้องเปลี่ยนเพราะเหตุว่าจำนวนมันเพิ่มขึ้น จำนวนคนชั้นกลางไทยในระยะ 10 กว่าปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ที่จริงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับคนชั้นกลางของไทย มันจะเพิ่มอย่างรวดเร็วในระยะ 10 กว่าปีมานี้ เราพัฒนามาจนกระทั่งมีเศรษฐกิจโตขนาดนี้ แต่ระดับของการพัฒนาเมืองเราเนี่ย จะพบว่าช้ามาก ฟิลิปินส์ อินโด กลายเป็นเมืองเยอะเยอะไปหมด แต่ของเราจะเป็นเมืองช้า แต่พอ 10 กว่าปีมานี้จะโตเป็นเมืองเร็วมาก เพราะฉะนั้นจำนวนของคนชั้นกลางมันเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่คนชั้นกลางที่เคยได้รับการหล่อเลี้ยงจากระบบอุปถัมภ์มันลดลงมาอย่างดี ก็จะพบว่าทรัพยากรที่รัฐอุปถัมภ์เคยให้มานั้นเหือดแห้งลงไป ทำให้พวกคนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ มองไม่เห็นว่าจะสามารถรักษาระบบความสัมพันธ์ที่เคยมีกับรัฐ เอาไว้ได้อย่างเดิมได้ต่อไป แต่คนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ไม่มีมรดกที่จะสืบทอดจากบิดามารดาและปู่ย่าตายายตัวเอง ว่าตัวเองจะเข้าไปควบคุมรัฐอย่างไร หรือจะจัดตั้งองค์กรอย่างไร

ลองคิดเทียบ 20 ปีที่ผ่านมา คนระดับล่างซึ่งบัดนี้คนที่เคยเป็นแกนนำโรงงานทอผ้า อายุเข้าไปมากแล้วทั้งสิ้น แต่เขายังมรดกให้กับลูกหลานหรือคนในชนชั้นเดียวกันกับเขา ในเรื่องอย่างน้อยที่สุดสองอย่างก็คือหนึ่ง วิธีการควบคุมรัฐทำอย่างไร กับ สอง คุณจะจัดตั้งกลุ่มได้อย่างไร ขณะที่คนชั้นกลางรุ่นใหม่ ไม่มีเวลานั้นคนชั้นกลางรุ่นใหม่เยอะเยอะไปหมดก็กำลังถูกรัฐเข้ามาควบคุม ไม่ให้เที่ยวดิ๊กกันไปบ้าง ไม่ให้อะไรร้อยแปด คนที่ไม่พอใจก็ยังมี แต่ไม่มีใครที่รู้สึกว่าจะไปต่อสู้กับรัฐได้อย่างไร เราจะรวมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มได้อย่างไร เรื่องกำลังอำนาจขององค์กร (organization) นั้น ผมคิดว่าไม่มีเลย เหตุตั้งนั้นเมื่อไรก็ตามที่กลุ่มคนชั้นกลางเหล่านี้สามารถสร้างองค์การที่ชักจะมีพลังขึ้นมา จึงค่อนข้างง่ายในการที่จะตกไปอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับคนที่ได้อำนาจรัฐ ผมรู้สึกแปลกใจนะครับ กลุ่มของคนชั้นกลางที่ใหญ่ที่สุดในสังคมไทยเรา ถ้าไม่นับเมื่อ 14 ตุลา, 6 ตุลาช่วงนั้นแล้ว ที่ใหญ่สุดของคนชั้นกลางซึ่งเกิดเมื่อ 14 ตุลานั้น เรายังมีคนชั้นกลางไม่ค่อยมากเท่าไรนัก แต่หลังจากนั้นมา กลุ่มคนชั้นกลางหรือองค์กรคนชั้นกลางที่ใหญ่ที่สุดคือ องค์กรอัศวินควายดำ ที่สามารถจะทำอะไรเคลื่อนไหวในทางการเมือง ซึ่งก็สอดคล้องกันกับคนที่กุมอำนาจรัฐได้ด้วย มันจึงค่อนข้างง่ายมากที่จะตกไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มคนเหล่านั้น

ถ้าเผื่อท่านในที่นี้คิดว่า เฮ้ย! เราเคยผลักดันร่างรัฐธรรมนูญให้มันกลายเป็นรัฐธรรมนูญปี 40 ผมในฐานะที่มาจากต่างจังหวัด ผมบอกได้เลยว่า สติ เพราะว่าเอากรุงเทพฯ เชียงใหม่เทียบกับก็ได้เนะครับ เอาเฉพาะจำนวนธงเขียวที่ปรากฏในกรุงเทพฯ นับกันแบบสมบูรณ์หรือนับกันอันต่ออันเลยเนี่ย เชียงใหม่เล็กกว่ากรุงเทพฯ 50 เท่าเนะครับ เชียงใหม่มีมากกว่า นับกันโดยสัดส่วนเนะครับ โอ้โฮ! มากกว่ากันไม่รู้กี่ร้อยเท่าเลยระหว่าง กทม. กับเชียงใหม่ และที่เชียงใหม่มันไม่ใช่เกิดขึ้นกับคนในเมืองเนะครับ เกิดขึ้นกับคนในชนบท คนเล็กๆ ที่เป็นเจ้าของปศุสัตว์คนหนึ่ง มีอาชีพรับส่งคนงาน คือเอาคนงานจากหมู่บ้านขับรถเข้ามาส่งเพื่อก่อสร้างตึกในเมือง ดิดรงเขียวที่รถของเขา และผมเชื่อเลยว่า ครั้งที่แล้วถ้ามีแต่พลังคนชั้นกลางอย่างเดียว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ผ่านหรอก นักการเมืองตกใจกับภาพของธงเขียวในชนบท ในบางจังหวัดที่กำนันชักธงเหลืองขึ้นมา แล้วประชาชนชักธงเขียวหมดทั้งหมู่บ้าน จนกำนันต้องเอาธงเหลืองลงนะ เพราะไม่กล้าที่จะชักธงเหลืองต่อไป มันเป็นพลังอำนาจ ถ้าเข้าใจว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับของคนชั้นกลาง ผมว่าไม่ใช่ คนชั้นกลางเป็นคนร่าง แต่ถ้าไม่มีแรงสนับสนุนของประชาชนในชนบท คนระดับล่าง ผม

คิดว่าไม่มีทางผ่าน พลังของคนชั้นกลางในแง่ของการจัดตั้งองค์กร ไม่แรงพอที่จะกดดันกลุ่มบุคคลที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ค่อนข้างจะมองเห็นอย่างที่ว่าอาจารย์รังสรรค์ใช้ ก็คืออัปรีชน ให้ผ่านรัฐธรรมนูญฉบับนี้ออกมาได้เป็นอันขาด

ฉะนั้นถ้าถามว่า แล้วเราจะมีทางออกอย่างไร เท่าที่มองเห็น ผมเห็นทางออกอยู่สามอย่างด้วยกันถ้าเราต้องการประชาธิปไตยในสังคมเรา คือ หนึ่ง จำเป็นที่คนชั้นกลางจะต้องสร้างความสัมพันธ์ การเชื่อมโยงกับประชาชน กับการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่าง คุณไม่มีทางจะเรียนรู้อะไรได้ ถ้าคุณไม่เข้าไปเชื่อมโยงกับเขา เพราะเขาเรียนรู้มาก่อนคุณ เขามีพลังของประสบการณ์ที่แข็งแกร่งกว่าคนชั้นกลางเป็นอันมาก และจะต้องเข้าใจด้วยว่า ประชาธิปไตยที่เราเรียกร้องใฝ่หานั้น ไม่ใช่เพียงแค่แค่ขจัดนักการเมืองที่โกงกินบ้านเมืองเท่านั้น แต่ประชาธิปไตยจะต้องหมายถึงผลประโยชน์ในทางวัตถุ ในทางเศรษฐกิจที่ต้องกระจายไปถึงคนทุกคนด้วย ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียงพวกเราคนชั้นกลางซึ่งได้รับเสวยผลจากรัฐอุปถัมภ์ตลอดมาแต่เพียงอย่างเดียว

ผมใช้สำนวนของผมเองคือ “ประชาธิปไตยต้องกินได้” สำหรับคนที่อยู่ในระดับล่างด้วย เป็นต้นว่า มาตรา 40 ที่เรากำลังต่อสู้กันอยู่ ไม่ใช่เพียงแค่จัดไม่ให้พ่อค้าเข้ามาหากินกับสื่ออย่างเดียว แต่ต้องหมายถึงการที่จะเปิดโอกาสให้คนในระดับท้องถิ่นสามารถสื่อสารกันในระดับล่างได้ เวลาเราพูดถึงสื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ทั้งหลาย เราขบถถึงการสื่อสารแนวตั้งอยู่ตลอดเวลา จะเป็นข้างบนพยายามบอกข้างล่างหรือข้างล่างพยายามบอกข้างบนก็ตาม แต่ประชาธิปไตยเกิดไม่ได้ ถ้ามนุษย์ไม่สามารถสื่อสารกันเองได้ในแนวนอน ฉะนั้นผมคิดว่า มาตรา 40 ถ้าเราจะผลักดันหรือต่อสู้ จะต้องคิดถึงโอกาสที่ประชาชนในหมู่บ้านจะสามารถสื่อสารกันเองในระดับล่างของเขาเองได้ด้วย เช่นนึกถึงการที่เขาจะมีโอกาสมีสถานีวิทยุของเขาเองได้ เป็นต้น เพิ่มพลังอำนาจที่เขาจะสามารถใช้วิทยุในการควบคุมอำนาจท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันนี้ก็เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐมากขึ้นได้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้ด้วย เป็นต้นว่า การปฏิรูปการเมือง นอกจากจะหมายถึงการที่มีองค์กรอิสระควบคุมนักการเมืองและอื่นๆ แล้ว จะต้องหมายถึงการให้อำนาจแก่คนในท้องถิ่นในการจัดการ ควบคุม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของเขาด้วย ผมคิดว่า ศาลรัฐธรรมนูญก็เป็นองค์กรที่มีความสำคัญ ปาฐมชนก็มีความสำคัญ คือกฎหมายปาฐมชนมีความสำคัญเท่าๆ กับกฎหมายเกี่ยวกับศาลรัฐธรรมนูญ ฉะนั้นแล้วประชาธิปไตยมันกินไม่ได้สำหรับคนส่วนใหญ่ ถ้าเกิดกฎหมายปาฐมชนที่ประชาชนต้องการ มันออกมาในลักษณะที่เขาต้องการ ไม่ใช่ออกมาแบบถูกเบียด มันหมายถึงประชาธิปไตยมันกินได้ ฉะนั้นจะมีคนอีกจำนวนมากที่จะเข้ามาเสริมพลังของกันและกัน ทั้งระหว่างคนชั้นกลางและคนระดับล่างที่จะเพิ่มพลังของประชาชนในการที่เข้าไปควบคุมรัฐ

การเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียง ส.ส.หรือ ส.ว. เท่านั้น แต่ต้องคิดถึงการเพิ่มอำนาจของประชาชนในท้องถิ่นในการควบคุมตำแหน่งสาธารณะต่างๆ ที่เข้ามาพัวพันกับชีวิตเขา ไม่ว่าจะเป็น อบต. ประธาน อบจ. นายก อบจ. อะไรก็แล้วแต่ เหล่านี้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ด้วย ต้องคิดถึงเรื่องของการที่ กกต. เข้าไปมีบทบาทในเรื่องเหล่านี้ ต้องดูแลกฎหมาย ซึ่งผมคิดว่าคนชั้นกลางจำนวนมากจะไม่ค่อยสนใจเรื่อง อบต. อบจ. ซึ่งกำลังกุมงบประมาณเพิ่มมากขึ้นๆ ตลอดเวลา ผมขอแค่นี้ก่อนครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ขอขอบคุณค่ะ อาจารย์ทั้งประเด็นที่น่าจะขบคิดกันต่อไว้หลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องเป้าหมายของระบบประชาธิปไตย ซึ่งอาจารย์มีสำนวนส่วนตัวว่า “ประชาธิปไตยต้องกินได้” โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องคนชั้นกลางกับระบบประชาธิปไตยปัจจุบัน กับ การเคลื่อนไหวหรือบทบาทของชาวบ้านในชนบท หรือการจัดตั้ง การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจริง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามันจะนำไปสู่สิ่งซึ่งเราเรียกว่าประชาธิปไตยที่กินได้หรือไม่ อย่างไร ที่นี้ขอเชิญอาจารย์ศรีศักรเลยคะ

รศ.ศรีศักร วัลลิโกดม :

ผมพูดเรื่องวัฒนธรรมก็คล้ายคลึงกับท่านอาจารย์นิธิ คือเวลาเราพูดถึงวิกฤติทางวัฒนธรรม เรามักจะพูดถึง “วัฒนธรรม” มันลอยๆ แล้วที่เราพูดถึงเกี่ยวกับวัฒนธรรม มันก็ลอยๆทุกที ก็เลยกลายเป็นเรื่องของศิลปวัฒนธรรมไป แต่ผมคิดว่าวัฒนธรรมที่แท้จริง มันต้องมีบริบททางสังคมอย่างที่ท่านอาจารย์นิธิพูด เพราะวัฒนธรรมต้องเป็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ต้องเป็นของกลุ่ม อันนี้แหละเป็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องทำความเข้าใจกับวัฒนธรรม มิฉะนั้นแล้วเราจะไม่เห็นวิกฤติทางวัฒนธรรมเลย

ในกรณีที่คุณบอกว่า มันมีบริบททางสังคม ผมก็มองวัฒนธรรมว่ามันเป็น “ชีวิตวัฒนธรรม” มันเป็นวิถีชีวิตของคนในกลุ่มนั้น และความหมายการรวมกลุ่มของเขา มันก็เป็นความหมายความเป็นมนุษย์ธรรมดานั่นเอง เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอดร่วมกัน อันนี้เป็นเรื่องที่เราเข้าใจความเข้าใจ เพราะฉะนั้นเราก็เลยนิยามกลุ่ม/ ชุมชนกันไปต่างๆ นานา ปรากฏว่าเท่าที่เห็นเวลานี้ ที่รัฐผันเงินเข้าไปช่วยกลุ่มต่างๆ มันไม่เป็นชุมชนอย่างที่เราคิดนะครับ มันเป็น quasi-groups เท่านั้นเอง เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างหลวมๆ เพื่อประโยชน์อะไรสักอย่าง ไม่ใช่กลุ่มเพื่อชีวิตอยู่รอดอย่างเช่นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ ก็เป็น ตรงนี้ผมว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ฉะนั้นรัฐกำลังทำความผิดในเรื่องเกี่ยวกับความไม่เข้าใจกลุ่ม ไม่เข้าใจชุมชน ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยคุณคึกฤทธิ์แล้ว ที่ผันเงินเข้าไปในชนบท ผันเงินเข้าไปทำให้กลุ่มของเขาแตก เพราะกลุ่มที่มีอยู่ในสมัยก่อนหน้าที่คุณคึกฤทธิ์เข้าไปมันเป็นกลุ่มชุมชนธรรมชาติที่มีอยู่ และในกลุ่มเหล่านั้นเขามีองค์กรที่เอื้ออาหารต่อกันเอง อำนาจในกลุ่มไม่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด ไม่เป็นของกำนัน ไม่เป็นของผู้ใหญ่บ้าน แต่มันเป็นกลุ่มคนหลายกลุ่มรวมกันอยู่ มีสำนึกร่วมของความเป็นท้องถิ่นที่เกิดร่วมกัน เพราะฉะนั้นเห็นได้ง่ายๆ เลยว่าจะมีพระสงฆ์องค์เจ้า ซึ่งเป็นผู้พิทักษ์ในเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมและทำหน้าที่สำคัญที่วัด

นอกจากนี้ยังมีพวกผู้อาวุโสด้วย ท่านอย่าลืมนะครับ ระบบอาวุโสที่สำคัญในชุมชนแต่เดิม เพราะผู้ที่อาวุโสคือผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้ว บางคนนะครับ แต่ว่าเมื่อถึงจุดนั้นแล้ว เขาไม่ต้องการอะไรในชีวิต ฉะนั้นสิ่งที่เขาจะให้กับชุมชนก็คือความหวังดีและความอยู่รอด ถ่ายทอดสิ่งที่เป็นคุณธรรมให้ แต่เมื่อรัฐมองชุมชนแบบของรัฐเนี่ย รัฐก็ทำลายสิ่งเหล่านี้ อำนาจทางเงินผ่องถ่ายเข้าไปอยู่ที่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่สมัยคุณคึกฤทธิ์เป็นต้นมา แล้วเราพบว่าตัวกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านเองเปลี่ยนสถานภาพจากคนธรรมดาเป็นคนชั้นกลางอย่างที่อาจารย์นิธิพูด และมันสื่อเป็นระบบอุปถัมภ์กับรัฐ อันนี้ผมพูดเสริมเลยว่ามันเป็นความจริง และพวกเหล่านี้เป็นที่มาของเจ้าพ่อ มันทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมแต่เดิมที่เคยอยู่กันแนวนอน เสมอภาค เอื้ออาหารต่อกันหมดไป ตามได้เลยนะครับหลังจากเงินผัน เราพบว่าการเลือกตั้งกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านกันทั่วราชอาณาจักร และเป็นที่มาของการซื้อเสียง-ขายเสียงกัน แต่ก่อนหน้านั้นมันไม่มีความหมายเพราะกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านก็คือคนที่ทำหน้าที่เท่านั้นเอง เงินหรือผลประโยชน์ก็ไม่ได้สักเท่าไร แต่หลังจากเหตุการณ์เงินผันขึ้นมาป็นปีหมดเลย ความสัมพันธ์ในระบบ อันเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งจะดูแลตัวเองกลุ่มของตัวเอง หมู่บ้านในท้องถิ่นก็หายไป

เพราะแต่ก่อนนี้ จะชุดคลอง ทำถนน เขาก็ร่วมมือเกนทร์แรงงานกันทำ เช่นในภาคเหนือทำเหมืองฝาย เป็นต้น เขาจัดการดูแลกันเอง รัฐเพียงแต่เสริมเท่านั้น ฉะนั้นรัฐในอดีตของล้านนาเพียงแต่ออกกฎหมายมังรายมารับรองว่า มึงอย่าไปโกงนะ อย่าไปขโมยน้ำเขานะ รัฐเพียงแต่เสริมกิจกรรมต่างๆ ที่ท้องถิ่นเขาทำขึ้นมา แต่

นี้ไม่ใช่ รัฐเข้าไปจัดแจงเลย มันก็เกิดปัญหาผลประโยชน์ขึ้นมา ทำให้เกิดกลุ่มซ้อนขึ้นมา ฉะนั้นกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ซึ่งมีก้าน-ผู้ใหญ่มาก็เกิดเป็นกลุ่มอิทธิพลขึ้นมา อันนี้ไม่ได้หมายถึงทั่วไปนะครับที่หวังผลประโยชน์ เพราะรัฐเข้าไปจัดการตรงนั้นและสิ่งเหล่านี้เป็นมาตลอด ไม่เคยมีความเข้าใจว่า “ชุมชน” คืออะไรเลย

พอมาถึงรัฐบาลประชาธิปไตยก็ผันเงินมียาชาว่าเข้าไปอีก แล้วมารัฐบาลนี้ไอ้เงินล้านบาทนี้จะทำฉิบหายทั่วราชอาณาจักรเลย เพราะผันไปให้คนที่ไม่ใช่เป็นกลุ่ม บางแห่งเนี่ยมันยังไม่มียุทธนะ จัดตั้งขึ้นมาชั่วคราวเพื่อที่จะเอาเงินขึ้นมา อย่างบ้านจัดสรรเนี่ยมันจะเป็นกลุ่มไม่ได้ เพราะการเป็นกลุ่มมันขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคม เวลาเราพูดถึง “ชุมชน” เราไม่เคยเน้นสิ่งที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ผมทำงานเข้าไปในชนบท เมื่อผมเข้าไปในหมู่บ้านเนี่ย บางทีผมไม่รู้จัก ผมก็มองหมู่บ้านเหล่านั้นเหมือนกับมือบ้นะ มีการทำพิธีกรรมร้องรำทำเพลงอะไรกัน แต่ถ้าไปอยู่นานๆ แล้วจะรู้ว่า คนในชุมชนมันรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร อย่างที่ท่านอาจารย์นิธิพูดถึงระบบนิเวศ จะนิเทศได้ ก็ต้องรู้ว่าใครเป็นใคร ไอ้คนไหนไม่ตีมันก็กินกิน มันเป็นกลไกที่ควบคุมอยู่ (social control) นอกจากนั้นมันก็ยังมีการควบคุมในเรื่องระบบนอกเหนือธรรมชาติที่อาจารย์นิธิพูดถึงปอบ ไอ้คนไหนรวย รวย แล้วอธิบายไม่ได้ ไอ้พวกนี้เป็นปอบร้อยเปอร์เซ็นต์ นี่คือกลไกที่มันมีอยู่ เขามีกลไกของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ศาสนา หรือจริยธรรมของเขายู่ แต่เวลารัฐเข้าไปจัดการ ไม่ได้มองมิติอันนี้เลย มองมิติในแง่ของเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์เท่านั้นเอง แต่ไม่ได้มองว่ามันมีมิติทางจิตวิญญาณที่เคลือบแฝงอยู่ ความร่วมมือของชุมชนที่เกิดเป็นธรรมชาติในชนบทนั้น มันมีมิติของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ทุกคนจะต้องปฏิบัติในเรื่องที่มีคุณธรรม เพราะฉะนั้นอะไรต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่ากฎข้อห้ามในท้องถิ่นที่เป็นจารีตท้องถิ่นมันเป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นดำรงอยู่อย่างราบรื่น แต่วันดีคืนดีรัฐจัดการชะเรียบร้อยเลย และก็ใช้วิธีอย่างนี้อยู่จนกระทั่งบัดนี้

ผมอยากจะพูดว่ากลุ่มธรรมชาติที่เป็นชุมชนธรรมชาติมันถูกทำลายอย่างถึงรากหญ้าเลย แล้วจะเห็นได้ชัด ผมจะยกตัวอย่าง เมื่อ 20 ปีที่แล้วผมเข้าไปในหมู่บ้านอันหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือบ้านแดนซึ่งเป็นหมู่บ้านของพวกส่วยอยู่ในเขตอำเภอศรีขรภูมิ เมื่อตอนที่ผมเข้าไป คนเหล่านั้นอยู่เป็นกลุ่มก้อน แต่มีสภาพความเป็นอยู่ บ้านเป็นเรือนไม้ไผ่นะครับ แต่เขามีเด็ก ผู้ใหญ่ พ่อแม่อยู่ด้วยกัน เวลาไปพบปะเนี่ยเราจะพบว่าเขามาพูดคุยกัน แต่ 15 ปีหลังจากนั้นแล้วผมเข้าไปบ้านแดนใหม่ ปรากฏว่าบ้านดีขึ้น ปลุกเป็นหลังคาบังกะโล เป็นตึกอะไรอย่างนี้ แต่สำหรับคนแล้ว เราไม่เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างที่เคยเห็น กลายเป็นเด็กกับคนแก่ๆ แต่คนหนุ่มสาวที่เป็นพ่อแม่หายไปหมด ขณะเดียวกันก็มีเครื่องอะไรต่างๆ ที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก (facilities) ของรัฐเข้าไปมากเลย มันเป็นสภาพของคนที่เป็นคนชั้นกลาง กึ่งคนชั้นกลางตรงนั้นแทนที่จะเป็นระดับเดียวกันหมด แต่สิ่งที่ผมเห็นก็คือมันไม่มี “ครอบครัว” จำนวนมากไม่มีครอบครัว เพราะว่าในบ้านหลังหนึ่งแม้ว่าจะเป็นบ้านใหญ่โตแบบสมัยใหม่ก็จริง แต่คนที่อยู่ในนั้นคือคนแก่ๆ ที่เป็นป้าตายาย ลูกเล็กเด็กแดง แต่ความเป็นพ่อแม่ไม่มี ทำให้เห็นเลยว่ามันเป็นสภาพสังคมแบบบ้านแตก ซึ่งมีสอดคล้องกับว่าคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากลงมาหากินในกรุงเทพฯ พ่อแม่ไปเป็นแรงงานบ้าง อะไรบ้าง แล้วก็เกิดปัญหาแตกแยกขึ้นมา นั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงที่เข้าไปเชื่อมกับรัฐ แล้วรัฐเองก็ไม่เข้าใจถึงภาวะอันนั้น เพราะว่า ใน 40 ปีที่ผ่านมา เวลาเราจะพัฒนาอะไร เราเน้นเรื่องของวัตถุทั้งสิ้น แต่ไม่ได้มองเรื่องว่าความสุขความเป็นมนุษย์ ซึ่งมันต้องอยู่กับความสัมพันธ์ในครอบครัว แล้วขึ้นมาชุมชน แต่ภาพที่เห็นในชุมชนอันนั้น มันไม่ได้เป็นชุมชนอย่างที่ผมเคยเห็นมา ครอบครัวก็ไม่เป็น และสิ่งเหล่านี้พบมากมาย ไม่เฉพาะแต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เกิดขึ้นหลายๆ แห่งทั่วประเทศไทย

เมื่อพูดถึงครอบครัว ครั้งหนึ่งผมเคยได้รับเชิญจากสภาพัฒน์ให้ไปร่วมประชุมเรื่องเอตส์กับวัฒนธรรมอะไรทำนองนี้ ผมก็เข้าไปคุยกับเขา คือคนที่เป็นนักวิชาการมักจะบอกว่า “เราต้องทำให้ครอบครัวอบอุ่น” นั่นคือนักวิชาการ ผมก็ถามว่าเราจะทำอย่างไร เขาก็ตอบไม่ได้ แต่ผมก็ตั้งประเด็นบอกว่า ปกติแล้วเวลาเราพูดถึงครอบครัว เราต้องพูดถึงที่มาที่ไป สังคมที่เป็นมนุษย์จริง ๆ มันมีสถาบันอันหนึ่งคือสถาบันการแต่งงาน ซึ่งมันเป็นสถาบันสากล (universal) เพราะมนุษย์ไม่ได้มาจับคู่ผสมพันธุ์ (mating) แบบสัตว์นะ ไม่ได้สมสู่ง่าย ๆ มันต้องมีการรับรองทางสังคมเกิดขึ้น แต่ก่อนนี้เรามีคำพูดว่า ภาคเหนือ ภาคอีสานเขาผิดผี ภาคกลางยังเน้นเรื่องพรหมจรรย์ต่าง ๆ เหล่านี้ แล้วเวลาจะแต่งงานหมายความว่า ต้องเอาผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือคนที่รู้จักมาพบกัน เพื่อประกันความมั่นคงของคนทั้งคู่ จะสืบไปถึงลูกหลาน สืบต่อในเรื่องมรดก แม้กระทั่งสิทธิของผู้หญิง สมัยก่อนนี้การแต่งงานจะเป็นที่รู้ว่าผู้หญิงคนไหนเป็นเมีย ฉะนั้นสังคมไทยสมัยก่อน ผู้หญิงเป็นใหญ่นะครับ มันถึงเกิดเมียหลวงขึ้นมา และเมียน้อยเนี่ยเมียหลวงก็ทำให้ ไม่ใช่ผู้ชายหาเอง มันโป่งใส แต่พอเราทำลายสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็เกิดเมียเช่าเมียลับเยอะเยอะ ผู้ชายเลยไม่รับผิดชอบ สำหรับผู้หญิงในชนบทเราเห็นสิ่งเหล่านี้ แล้วเราจะเห็นว่าผู้หญิงที่อยู่ในชนบท ผู้ชายมักจะเกรง เพราะอะไรรู้ไหมครับ เพราะโดยความเป็นจริงในชนบทเนี่ยส่วนมากผู้ชายแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับเมีย กว่าคนผู้ชายจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจริง ๆ เนี่ย เมื่อไรไหร่แล้วนะ ไปอยู่วัด ไปอะไรต่าง ๆ หรือไปสั่งสอน แต่ว่ากิจกรรมในชีวิตประจำวันของคนชนบทเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น

เวลาผมไปทำงานในชนบท ผมต้องไปคุยกับพวกผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว รู้อะไรดี ๆ จากการนิเทศาแบบที่อาจารย์นิรุฒันแหละ ไปสามเดือนแรกไม่รู้หรอก เราอาจจะพบว่าคนนี้เป็นคนที่น่านับถือเพราะเรามองผิวเผิน แต่ถ้าเข้าไปถึงภายในจากระบบนิเทศาต่าง ๆ เราจะเห็นว่าไอ้คนนี้นั้นเป็นอย่างนี้ แต่ที่น่าสนใจคือระบบของชนบทนั้น เขาใช้การนิเทศาควบคุมกัน แต่วิธีการของคนในชนบทคือประนีประนอม ไม่ได้มีการหักล้างกัน แต่เราเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐ คนที่เกี่ยวข้องกับรัฐเนี่ยเอาสิ่งที่ขาว-ดำไปใส่ เอากฎหมายไปใส่ ถึงได้ทะเลาะกันอย่างมากมาย ตรงนี้มันจะต่างกันระหว่างวิถีโบราณของคนในชนบทกับวิถีของคนรุ่นใหม่ อันนี้เป็นตัวอย่าง ฉะนั้นที่แล้มา พอเราพูดถึง “ครอบครัว” เราไม่เข้าใจถึงสถาบันการแต่งงาน แล้วเราก็แต่งงานกันโดยที่ไม่ได้มีการมองเห็นในปัจจุบันว่า แต่งงานกันแบบนี้มันไปสร้างความเลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้นทุกที ไม่ได้ทำให้สังคมดีขึ้น แล้วบางแห่งไม่มีการแต่งงาน โดยเฉพาะสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมแบบอุตสาหกรรม มันถึงเกิดภาวะที่เรียกว่าสมสู่และสำส่อนขึ้นมา เห็นไหมครับว่า เวลานี้เด็กลงไปถึงนักเรียนเลย อายุ 14 ผู้หญิง-ผู้ชายมันได้เสียกันแล้ว ภาวะต่าง ๆ เหล่านี้ที่มันทำลายทุกอย่าง เอตส์มันเกิดขึ้นเพราะตรงนี้ เพราะเราไม่เคยให้ความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม เวลาเราพูดเราจะพูดถึงวัตถุเท่านั้นเอง เมื่อไรจะได้เงินมา

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมถูกแต่งตั้งเหมือนกับคุณหมอนิรันดร์ให้เป็นกรรมการฟื้นฟูปากมูล ก็ไปพบความจริง นักวิชาการอะไรก็ตาม เวลาไปพูดไปถามชาวบ้าน จะถามในเรื่องวัตถุอย่างเช่นถามเรื่องอาชีพของเขา จีบปลาได้เท่าไร มีเงินได้เท่าไร แต่สิ่งที่ชาวบ้านตอบ เขาไม่ได้ตอบเป็นเงินตรา แต่ตอบเป็นวิถีชีวิตของเขา

ฉะนั้นเราจะเห็นชัดเลยว่า อะไรก็ตามที่รับจากคนภายนอกที่เข้าไปจัดการกันในชนบทนั้น มองในกรอบของตัวเอง ในเชิงวัตถุทั้งนั้น แต่ไม่ได้มองความเข้าใจของชาวบ้านที่เขา มอง กรณียปากมูลนี้เช่นเดียวกัน เมื่อเวลาเกิดเหตุการณ์เกิดขึ้นมา เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือภฟ. ไปถามชาวบ้านในลักษณะที่เป็นอาชีพ จีบปลาได้เท่าไร และจะชดเชยอย่างไร แต่ชาวบ้านไม่ได้ตอบในเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ เขาตอบถึงวิถีชีวิต และผมก็ได้ความจริงว่า อันนี้เป็นตัวอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ ทำให้เราเกิดสว้างไสวมากเหมือนกัน คือแม่น้ำมูลตรงที่มีการสร้างเขื่อน ตั้งแต่แก่งสะพือหรือเลยแก่งสะพือไปหน่อยจนกระทั่งถึงต้นน้ำ ในทางความคิดของชาวบ้านเขาแบ่งเป็น “รวง” คือใน

ท้องน้ำระยะหนึ่งที่เป็นเวียงน้ำ เป็นแหล่งที่ปลาชุกชุม ชาวบ้านจะเรียกว่า “รวง” และในการจับปลาเนี่ย พื้นที่รวงนั้นไม่เป็นของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่มีชุมชนหลายชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำ และที่ห่างไกลลำนํ้าออกไปมาจับปลากัน ทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับการทำไร่ทำนาอย่างเดียว

ฉะนั้นการสร้างเขื่อนไม่ได้สร้างเขื่อนเพื่อกักน้ำไว้ใช้เพื่อไปช่วยการเกษตร แต่กลุ่มที่มาใช้รวงอันนั้นนะ มีตั้งหลายชุมชน วิถีชีวิตของเขาคือการจับปลา และเขาพูดเลยว่า ต่างคนก็ต่างมาใช้รวงอันนั้นด้วยกัน มีเรือมีอะไรมานะ และคนที่อยู่ห่างออกไปไกลจากแม่น้ำก็เข้ามาจับ แต่หลังจากที่ทำเขื่อนแล้วรวงสลาย และเวลาเราชดเชยเขา เราก็ชดเชยแบบอาชีพ ว่าให้กี่สตาจ์จ ที่นั่นคนที่ไม่ได้ชดเชยเพราะว่าไม่ได้มีที่ดินอยู่ริมน้ำ ที่อยู่ห่างออกไป พวกนี้ไม่ได้ชดเชยหรอกครับ แต่วิถีชีวิตเขาเปลี่ยนเลย เขาจับปลาไม่ได้ เขาต้องไปหากินแบบรับจ้างครอบครัวเขาแตก เด็กไปหากินในเมืองเหล่านี้ นี่ก็เกิดภาวะที่น่ากลัวขึ้นมา ฉะนั้นเวลาจะพิจารณาอย่างนี้ก็ต้องพิจารณาว่า ตัวรวงมันเป็นของท้องถิ่น ซึ่งหลายชุมชน และแต่ละชุมชนของเขาเนี่ยเป็นกลุ่มเพื่อชีวิตนะครับ และกลุ่มเพื่อชีวิตเนี่ยความสัมพันธ์ทางสังคมมันรู้จักกันหมดเลย และก็มีความสัมพันธ์แบบแนวนอนที่ต้องเอื้ออาทรต่อกัน ไม่ใช่ว่าคนใดคนหนึ่งจะเอาเป็นประโยชน์ ฉะนั้นคนที่อยู่ในกลุ่มเพื่อชีวิตมันจะคานกันเอง เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าเราจะช่วยอะไรก็ตามเข้าไป เขาจะจัดสรรกันได้ และกลุ่มเพื่อชีวิตนี้ก็ปรากฏให้เห็นเร็ว ๆ นี้ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวจากข้างล่างอย่างที่อาจารย์นิธิพูด มันประหลาดมาก เขาเคลื่อนไหวที่เขาเคลื่อนไหวเพราะเขาเข้ามาอยู่ในสภาพจนตรอกนะครับ อย่างเช่นสมัชชาคนจน พวกกลุ่มปากมูล เป็นต้น เขาอยู่ในสภาพจนตรอก ฉะนั้นเขาต้องรวมกลุ่ม

ท่านรู้ไหมครับว่ารวมกลุ่มของคนที่อยู่ปากมูลนั้น ที่น่าประหลาดคือมีแต่คนแก่กับผู้หญิง หนุ่ม ๆ สาว ๆ เนี่ยน้อยมากเลย แล้วเวลาไปประชุมร่วมกันตรงนี้ ผมเห็นภาพของกลุ่มคนเหล่านี้ เขามีแก่น มีขันติธรรม ที่เคยก้าวร้าวเขาจะไม่มี เขาจะนิ่ง แล้วเขาจะรอฟังว่ากลุ่มอื่นคิดอย่างไร แต่ที่น่าสนใจคือ คนที่อยู่ในกลุ่มสมัชชาคนจนนี่คือผู้หญิงและคนแก่ๆ ขณะที่กลุ่มอื่นซึ่งเกิดขึ้นจากการแตกแยกของคนในท้องถิ่น ก็คือกลุ่มที่กฟผ. สร้างขึ้น มีพวกกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน พวกประธานสหกรณ์ คนเหล่านี้พูดตามฟอรัม คือในระบบอุปถัมภ์ของรัฐบาล ที่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านมักพูดถึงเขื่อนว่ามันมีประโยชน์ พูดถึงกระชัง กระชังมันก็กลุ่มอาชีพนะครับ แต่มันไม่เป็นวิถีชีวิตทั้งหมด แล้วจะพูดก้าวร้าวมากเลย อันนี้คือความต่าง แล้วพวกนี้ไม่มีแก่นอะไรที่จะอธิบาย เพียงแต่อำนาจของรัฐบาล ความชอบธรรมตามระบบเศรษฐกิจเท่านั้นเอง และขณะเดียวกันในกลุ่มตรงนี้มันก็มีสิ่งที่ซ่อนอยู่ เพราะมีอบต.กำนันรุ่นใหม่เกิดขึ้น คนพวกนี้น่าประหลาดมาก เขาอยู่ในกลุ่มที่รัฐจัดตั้งขึ้น แต่เขาพูดด้วยความเจ็บปวด เขาบอกว่าหลังจากที่มีเขื่อนแล้ว ครอบครัวเขาแตก พ่อกับลูกไม่พูดกัน พี่กับน้องไม่พูดกัน จะฆ่ากัน มันประหลาดตรงที่ในกลุ่มนี้พูดออกมาเลยว่า เขื่อนเนี่ยมันนำความวิบัติมาให้เขา อันนี้คือที่เราเห็นภาพ ฉะนั้นท่านก็ออกไหมครับ สังคมมันกำลังพังเข้าไปถึงรากหญ้า (grass root) เราจะแก้ด้วยวิธีอะไร เวลานี้คนในชุมชนจะฆ่ากันเองภายในกลุ่มของเขาเอง มันแตกแยก และสิ่งที่ทำให้แตกแยกคือสิ่งที่จากข้างนอกไปแนะนำเขาโดยที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของเขา วิถีคิดของเขา เวลาสัมภาษณ์ก็สัมภาษณ์แต่อาชีพเท่านั้นเอง แต่ไม่คิดว่า วิถีชีวิตที่เขาอยู่ร่วมกันนั้นมันจะเป็นอะไร

นี่คือตัวอย่างสิ่งที่เราเห็นว่า เกิดการไม่เข้าใจ ที่นี้กลุ่มปากมูลเนี่ยผมชมเป็นพิเศษเลยว่า เป็นพลังจากภายในซึ่งมีคนแก่และผู้หญิง ซึ่งอันนี้เขาได้มรดกของเดิมของเขา เขาแข็งแรงแรง แล้วเผชิญมรดกของนักวิชาการข้างนอกเข้าไปช่วย ซึ่งผมเห็นว่ามีค่าความสำคัญมาก เพราะว่าสังคมเราแต่เดิมมาในระบบรัฐอุปถัมภ์ คนในระดับพื้นบ้านท้องถิ่นไม่มีความมั่นใจในตัวเองเลย เขารวมกลุ่มเขาก็อาจจะมั่นใจขึ้น แต่เวลาถ้าเราไปเสริมเขาให้เกิดความมั่นใจ ผมคิดว่าภูมิปัญญาต่างๆ จะเกิดขึ้น แล้วเราจะเรียนรู้อะไรตั้งหลายอย่าง ผมเข้าไป

สัมผัสกับคนเหล่านี้ ผมรู้สึกว่าคุณได้ความรู้น่ามากกว่าที่ผมจะไปสอนเขา เขาสอนเราด้วยซ้ำ สิ่งเหล่านี้ถ้าหากว่าเราปรับได้ ก็จะสนับสนุนการเคลื่อนไหวให้ดีขึ้น ผมเชื่อว่าเวลานี้คนชนบทมีการเคลื่อนไหวจริง แต่ยังไม่มีความมั่นใจ แล้วถ้าหากข้างนอกเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องเข้าใจให้รอบจัดหน่อย ให้รู้ว่ามันเป็นอะไร ฉะนั้นบางครั้งเราเอาความคิดของคนข้างนอกเข้าไป เขารับไม่ได้ เขาไม่เข้าใจ มันจะเกิดความขัดแย้ง แต่ถ้าสามารถจะเรียนรู้ว่าภายในเขาคิด เขามีความเห็นอย่างไร แล้วช่วยเสริมให้ มันก็จะดีขึ้น ผมเห็นการเคลื่อนไหวอันนั้นเยอะเยอะ ที่เวลานี้เขาไม่ได้พูดแบบสั้นห้วนนะครับ ผมเห็นการเคลื่อนไหวที่ดีในชนบท ที่คนในชนบทหลายคนเริ่มรู้ตัวเองและสร้างความเข้มแข็ง แต่ขณะเดียวกันจุดอ่อนอยู่ที่ตัวเอง เข้าใจเขาดีหรือเปล่า เพราะใน 40 ปีที่ผ่านมา เรามองแบบอเมริกัน แบบวัตถุ เราไม่เคยให้ความสำคัญกับสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์เลย เราให้ความสำคัญกับเศรษฐศาสตร์ เทคโนโลยี หรือการเมืองเท่านั้น เราขาดความเป็นมนุษย์อย่างสิ้นเชิง และภาวะที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความเหลื่อมล้ำของบ้านเมือง นี่เป็นเรื่องที่น่ากลัวมาก

ฉะนั้นถ้าจะฟื้นฟู ผมว่ามันจำเป็นที่จะต้องมาคิดใหม่ และสิ่งที่สำคัญ จะต้องทำความเข้าใจว่าชุมชนนั้นหมายถึงอะไร นักวิชาการปัจจุบันเนี่ย ผมชอบอาจารย์นิธิที่บอกว่ามีด็อกเตอร์ด็อกดินเยอะ ที่พูดถึงเรื่องเอาวิธีการใหม่ๆ ไปมองให้เขา เรื่อง “ชุมชน” ต้องเอาให้มันแน่ชัดว่า ชุมชนคืออะไร ไม่ใช่กลุ่มเล็กๆ ก็บอกเป็น “ชุมชน” กลุ่มอาชีพบางกลุ่มเป็นชุมชน แต่ขณะเดียวกันมันเป็น local group ตั้งเยอะเยอะในกลุ่มท้องถิ่น ที่เขาอยู่กันมามีมิติของเวลาครับ ชุมชนในชนบทที่จะสร้างระบบทางวัฒนธรรม ชีวิตวัฒนธรรม วิถีชีวิตได้ ต้องมีเวลาอย่างน้อย 3 เจเนอเรชั่น มันรู้จักใครเป็นใคร พ่อแม่เป็นอย่างไร มันถึงจะคุมคนอื่น รู้ว่าใครเป็นใคร จะช่วยกันอย่างไร อันนั้นต้องพิจารณาก่อน และต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่รัฐไปจัดตั้งอะไรให้มันเหลวแหลก และที่อันตรายขณะนี้ ท่านรู้ไหมว่าอะไรจะเกิดขึ้น ระบบปฏิรูปการศึกษาใหม่เนี่ยเฮงซวยที่สุด เพราะว่าไปจัดจัดสร้างเขตการศึกษาอีก 270 แห่ง สร้างไปทำไมให้มันไปซ้อนกับระบบเขตของมหาดไทย ซึ่งเวลานี้ใช้จังหวัดใช้ไหม 76 จังหวัด ผมก็ไม่รู้ว่าทำไมคราวนี้มหาดไทยมันไม่พูดนะ ปลอมให้ด็อกเตอร์ด็อกดินไม่ถึง 3-4 คนมาพูดกัน ตรงนี้มันอันตราย แล้วถามว่าทั้งมหาดไทยและทั้งการศึกษาครอบลงไปนั้นนะ แล้วชุมชนท้องถิ่นธรรมชาติเขาอยู่กันอย่างไร

ผมคิดว่า ใน 40 ปีที่ผ่านมาเนี่ย สำนักของความเป็นจังหวัดได้เกิดขึ้นแล้ว ที่เรายอมรับในแง่ของเขตบริหารที่ลงไป สำนักความเป็นจังหวัดมันมี ทำไม่ไม่ใช่ตรงนั้นเป็นฐานล่ะ ทั้งเขตการบริหาร เขตการศึกษามารวมกัน จะได้สัมพันธ์กับเขตทางวัฒนธรรมและสังคม แต่ที่คุ้นสับแยกกันไปแยกกันมา แล้วถามว่าอะไรจะเกิดขึ้น นี่คือการคิดในตุ้ยเหิน จากห้องเย็นเพียงไม่กี่คน และกับบอกว่าต้องออกกฎหมาย แต่ออกกฎหมายไปเท่าไร ชาวบ้านฟังลูกเดียวนะครับ ผมขอแค่นี้ก่อนนะครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ขอพระคุณค่ะ อาจารย์ศรัทธาทิ้งประเด็นที่น่าสนใจหลายอันนะค่ะ อันที่หนึ่งคือ พูดถึงเรื่องว่าตัวชุมชน มันต้องเน้นระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่ระบบการให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เงินเข้าไปสู่หมู่บ้านในชนบท เริ่มต้นตั้งแต่สมัยอาจารย์ดิถีฤทธิ์เป็นต้นมา ใช้เงิน ก็ใช้ระบบการปกครองท้องถิ่น ระบบเขตแดนตำบลหมู่บ้านเป็นตัวหลัก ก็เลยทำให้มันไม่ได้เข้าไปถึงระบบความสัมพันธ์ที่แท้จริงในสังคม และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ มันไปทำลายระบบความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรซึ่งแข็งแรงอยู่แล้วให้อ่อนแอลงแล้วไปก่อให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ในชนบทขึ้น ซึ่งอาจารย์ตั้งข้อสันนิษฐานว่า มันเป็นรากของการเกิดกลุ่มมาเฟียในชนบทจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งก็น่าจะวิเคราะห์กันดูว่ามันมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน

อีกประเด็นหนึ่งเท่าที่ดิฉันจับได้ อาจจะผิดถูกอย่างไรอาจจะลองแลกเปลี่ยนกันดู คืออาจารย์พูดไม่เยอะ แต่มองว่าธงนำของการปฏิรูปบ้านเมืองเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยตั้งแต่เรารับเอาความคิดของธนาคารโลกเข้ามา ในกระบวนการพัฒนาดั้งแต่แผนที่ 1 เหนือ ธงนำก็คือเรื่องเศรษฐกิจ และนักวิชาการหรือเทคโนโลยีที่เข้าไปร่วมกันทำงานพวกนี้ ก็จะใช้เศรษฐกิจหรือใช้นักเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก เราให้ความสำคัญหรือมีระบบการศึกษาที่จะให้องค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ต่างๆ เข้าไปช่วยทำความเข้าใจระบบการเมืองและการปฏิรูปบ้านเมืองค่อนข้างน้อย อันนี้จะเป็นปัญหาที่มันเป็นวิกฤติวัฒนธรรมอีกอันหนึ่งไหม

อีกประเด็นหนึ่งอาจารย์พูดถึงปฏิรูประบบการศึกษา ที่ว่าขณะนี้จะแบ่ง ถ้าจำตัวเลขไม่ผิดคือ 295 เขต อันที่จริงแล้ว เขตของระบบราชการนั้น ทุกกระทรวงมีเขตของตัวเอง ถ้าท่านสัมผัสกับกระทรวงหลายๆ แห่ง ท่านจะทราบ อย่างกระทรวงสาธารณสุข ท่านก็มีเขตของท่าน การศึกษาสมัยก่อนเขาก็มีเขตของเขา กระทรวงอื่นก็เช่นกัน ต่างคนต่างเขตซึ่งทับซ้อนไม่เหมือนกัน ก็ทำงานกันไป ปัจจุบันสำนักงานปฏิรูปการศึกษาเสนอ 200 กว่าเขต ในขณะที่ก็มีเสียงพูดถึงความคิดของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาที่ว่าอยากจะเอาระดับอำเภอเป็นเขตการศึกษา ซึ่งอาจารย์ศรีศักรมองว่า น่าจะยึดระดับจังหวัด อันนี้ดิฉันเข้าใจว่าเป็นเรื่องซึ่งเรากฎเกียวกันได้นะคะ ตอนนี้อาจารย์ชัยอนันต์ยังเดินทางมาไม่ถึง... ใครอยากจะแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม หรือว่าจะตั้งคำถามก็ได้ เรียนเชิญที่ไม่โครโฟนนะคะ

ดร.เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ :

สวัสดิ์ค่ะ... ก็อาจจะเป็นหนึ่งในจำเลยที่ท่านอาจารย์ศรีศักรพูดถึง ไม่ทราบว่าเป็นด็อกดินด้วยหรือเปล่า บางทีเรื่องของการสื่อสารประชาสัมพันธ์ของสำนักงานปฏิรูปการศึกษาอาจจะย่อหย่อนไป แต่ขณะที่เราพยายามที่จะทำความเข้าใจ ก็ยังถูกห้วงดิ่งว่าใช้งบประมาณมากไปนะคะ ตรงนี้อาจจะยอมรับเป็นข้อบกพร่อง ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ว่าทำไมถึงต้องเป็น 295 เขตพื้นที่การศึกษา จริงๆ แล้วโดยเจตนา เราเห็นด้วยกับที่ท่านอาจารย์นิธิพูดมาตลอดว่า การศึกษาหรือว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับข้างล่าง หรือกับชุมชนมันน้อยนะคะ และก็มีช่วงชั้น (hierachy) ที่มากเกินไป และโดยสภาพปัจจุบันระบบการศึกษามันก็เป็นการศึกษาที่แบ่งชั้นในการปกครอง จากสายดึงลงมามากเกินไป ซึ่งเราก็คิเคราะห์กันแล้วว่าในเชิงของงบประมาณ 100 บาท จะตกไปถึงเด็กประมาณสัก 10 บาท เขาก็เทียบกันเหมือนไอศกรีมแท่งหนึ่งที่กว่าจะไปถึงเด็กเนี่ย เด็กไม่ได้กินหรือกินเหลือแต่ไม้ ฉะนั้นเราก็มายวิเคราะห์ว่า สาเหตุตรงนั้นมันเป็นเรื่องของชนชั้นที่แบ่งกันมากเกินไป อันนี้ประเด็นที่หนึ่ง

ประเด็นที่สอง ในระบบของการบริหารจัดการปัจจุบัน เราไม่ค่อยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร ที่นี้ทำอย่างไรถ้าหากว่าเราเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการการศึกษาเสียใหม่ ซึ่งในส่วนนี้จริงๆ ดิฉันก็เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ก็พยายามที่จะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากที่สุด ฉะนั้นในการที่เสนอโครงสร้างใหม่ขึ้นมา นั้นในระดับโรงเรียนเราอยากให้มีการจัดการโรงเรียนที่เป็นผู้แทนของชุมชนเข้ามามากที่สุด ตรงนี้รูปแบบมันเป็นอุดมการณ์แล้วมันจะทำได้หรือไม่ได้ หรือมันจะกินได้หรือเปล่าแบบที่อาจารย์นิธิว่า ก็คงจะต้องอาศัยความจริงใจของภาครัฐที่จะกระจายลงไปจุดนั้น และเราทำความเข้าใจให้เกิดขึ้น ดิฉันคิดว่ามันจะทำได้นะคะ

ดิฉันได้ไปจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่เขาจัดเครือข่ายพ่อแม่เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องชุมชน ก็มีผู้แทนชาวบ้านจริงๆ เลยที่แบบไม่เข้าใจมาถามว่า ปฏิรูปการศึกษาแล้ว พวกเขาจะได้อะไรขึ้นมา แล้วทำไมต้องให้เขามาร่วมมือด้วย บางคนเนี่ยด้วยความที่ไม่เคยร่วมมือมาก่อน หรือว่าร่วมมือในลักษณะที่ถ้าเป็นกรรมการโรงเรียนก็ถูกไถอย่างเดียว คือเข้าไปนั่งก็ต้องเตรียมของชาวแล้วนะคะ ต้องมาด้วยในรูปแบบนั้น ซึ่งตรงนี้จริงๆ มันเป็น

เจตนารมณ์ที่ดี ว่าอยากจะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เราอยากจะมองว่า การศึกษาในอนาคตต่อไปนั้น นี่คือมองเป็นเชิงวัฒนธรรมนะ ว่ามันต้องคืนให้กับประชาชน ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การกำหนดหลักสูตรท้องถิ่นก็ต้องให้ชุมชนร่วม ไม่ใช่พอหลักสูตรท้องถิ่นก็เป็นหลักสูตรสถานศึกษาอีก ในพ.ร.บ.ใช้คำนี้ ซึ่งดิฉันก็ไม่ถูกใจ แต่ว่าไม่ได้มีส่วนในการที่จะไปเป็นกรรมการที่จะไปแก้คำนั้นนะคะ ก็เป็นคำว่า “หลักสูตรสถานศึกษา” อีก แล้วก็ไปอธิบายความหมายของ “หลักสูตรสถานศึกษา” ว่าหมายถึงหลักสูตรท้องถิ่น ที่ให้ชุมชนเขาเป็นผู้ที่มีส่วนกำหนด อันนี้คือเจตนารมณ์

ที่นึกกลับมาถึงเรื่องเขตพื้นที่ โดยเหตุผลที่อยากจะให้ชนชั้นมันลดลงไปมากที่สุด ก็เลยคิดว่าการแบ่งให้มีหน่วยงานที่เป็นยูนิตเล็กๆ หน่อยที่ดูแล แต่ยูนิตตรงนี้ เราก็ไม่อยากจะให้เป็นยูนิตที่รัฐเข้ามาครอบมาก โดยตัวพ.ร.บ.การศึกษาตรงนั้น มันอาจจะยังไม่ค่อยสะท้อนเท่าไร แต่ดิฉันคิดว่าตรงนี้น่าจะเป็นขั้นบันได แต่ทำไมถึงเป็น 295 แทนที่จะเป็น 76 ตรงนี้ก็จะอยากจะเรียนท่านอาจารย์ศรีศักรว่า เราอาจจะจะเป็นนักวิชาการที่คิดมากเกินไป แต่มันก็เป็นเหตุผล ในปัจจุบันนี้ที่เป็น 76 นะคะ มันทำให้จังหวัดบางจังหวัดเนี่ยใหญ่มาก อย่างโคราชเนี่ย 30 กว่าอำเภอ มันก็ไม่ได้สะท้อนวัฒนธรรมของโคราช ดิฉันคิดว่าชุมชนที่เล็กลงมาหน่อย มันจะสะท้อนวัฒนธรรมได้ดีกว่า ทีนี้เวลาที่เราแบ่งเขตพื้นที่เป็น 295 เนี่ย ก็เอาจำนวนประชากรมาดู อันนี้อาจจะค่อนข้างไม่ดีในเชิงปริมาณ แต่ว่าเอามาดูในลักษณะของการเดินทาง สภาพภูมิศาสตร์ สภาพวัฒนธรรม เราไปทดลองดูในจังหวัดยะลา ซึ่งมีชุมชนวัฒนธรรมที่นับถือศาสนาต่างกัน แต่ปรากฏว่า ศาสนาที่ต่างกันไม่ได้เป็นอุปสรรคในพื้นที่ การรวมตัวกันการอยู่ระหว่างต่างศาสนาไม่มีปัญหา คืออยู่กันด้วยดี มีความสัมพันธ์กัน เพราะเขาเป็นวัฒนธรรมที่ยาวนานมาแล้ว

ฉะนั้นดิฉันคิดว่าจุดประสงค์ที่แบ่งนั้น เพื่อต้องการที่จะให้ทรัพยากรมันกระจายลงไปมากที่สุด และในเขตพื้นที่นั้นเราก็อยากเห็นมีผู้แทนของชุมชนเข้าไปร่วมด้วย ถึงได้กำหนดว่า ในแต่ละเขตพื้นที่นั้นขอให้มีการจัดการเขตพื้นที่ แต่ดิฉันยอมรับว่า เวลาเราพูดถึงกรรมการเขตพื้นที่ มันอาจจะเป็นโครงสร้างของการจัดตั้งมากไป แต่อย่างน้อยที่สุดมันเป็นก้าวหนึ่งที่เห็นว่า ชุมชน ผู้ปกครองจะต้องเข้ามาเป็นกรรมการเขตพื้นที่ ซึ่งตรงนี้เองทั้งกรรมการโรงเรียน กรรมการเขตพื้นที่นั้นเนี่ย ทางฝ่ายการเมืองจะไม่ค่อยชอบ แต่อย่างน้อยที่สุดดิฉันคิดว่า มันเป็นเรื่องที่เข้าไป (intervention) ที่จะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น แต่ทางฝ่ายที่เป็นข้าราชการทั้งหลายยังมองว่า สิ่งเหล่านี้ยังไม่สมควร ยังอยากให้มันอยู่ในมือรัฐส่วนหนึ่ง จึงอยากเรียนอาจารย์ว่า การที่เราแบ่งจาก 76 มาเป็น 295 เขต เพื่อที่จะลดขั้นตอนเท่านั้นเอง โดยใช้เกณฑ์ตรงนี้... มันมีเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังค่อนข้างมาก แต่ที่ดิฉันมาอยู่ในกระบวนการที่ร่วมมือด้วยเนี่ย ดิฉันก็เกร็งมาก เหมือนกับที่อาจารย์นิธิว่า เราทำอะไรไป เราไม่อยากจะให้เป็นลักษณะของเทคนิค แต่มันถึงเวลาแล้วที่จะต้องเปลี่ยนใหม่ พอถึงประเด็นตรงนี้แล้วเราก็อาจจะไม่ได้มีกระบวนการที่ทำให้ชุมชนหรือประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเขตพื้นที่เท่าที่ควร ตรงนี้อาจจะเป็นเรื่องที่ต้องยอมรับ เราก็จัดรับฟังความคิดเห็นคล้ายๆ กับ สสร. แต่อาจจะไม่ได้ทำมากขนาดนั้น แต่ว่าเมื่อมาถึงเรื่องผลประโยชน์แล้วเนี่ย ก็เรียกว่ามันหยุดชะงักไปเลย

ดิฉันคิดว่า ถ้าหากว่าเรามีข้ออะไรที่คิดว่าน่าจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปเมืองไทยให้ดีขึ้น ดิฉันคิดว่ามันน่าจะเปิดเวทีที่จะพูดคุยกัน มากกว่าที่จะเป็นวิวาทะกันระหว่างนักการเมืองกับข้าราชการหรือนักวิชาการ ซึ่งโดยสภาพที่เป็นอยู่นั้นมันไม่เกิดประโยชน์ ก็เลยคิดว่าจะทำอย่างไรที่เราสามารถที่จะร่วมมือกันได้ ทั้งฝ่ายท่านที่เป็นนักปราชญ์ ฝ่ายประชาชนหรือฝ่ายอะไรต่างๆ ที่เราอยากจะเห็นการศึกษาของบ้านเรามันสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเราพูดกันคนละที่และพูดกันคนละมุมอยู่ตลอดเวลา

บังเอิญเมื่อเสาร์-อาทิตย์ที่แล้วมา ดิฉันก็ผ่านไปที่เขื่อนปากมูล กระซิบอาจารย์นิธิว่า ดิฉันก็เพิ่งไปเห็นหลัง จากที่มีเหตุการณ์ซึ่งก็มีลวดหนามและรอยลวดหนามที่ถูกประชาชนที่ต้องการจะเข้าไปตกปลาจับปลาอะไรตรง นี้ ก็เห็นในสภาพตรงนี้มันเป็นข้อขัดแย้งกันตลอดเวลา ก่อนมาอุบลฯ ดิฉันไปลาวมา ก็ไปมองน้ำตกอันหนึ่ง แล้วก็มีสะพานออกไป ดิฉันก็ว่า เอ๊ะ! สะพานอะไร เขาบอกไม่ใช่ อันนี้แหละคือสะพานล่อปลาให้ตกลงมาที่ เขื่อน ที่จริงไม่ใช่เขื่อนนะ เป็นสภาพน้ำตกซึ่งเป็นธรรมชาติมาก เขื่อนยังไม่ได้เข้าไป ก็เห็นว่าสิ่งที่เขาทำได้ มันเพื่อวิถีชีวิตของเขายังสามารถจะตกปลาได้ ฉะนั้นเวลาไปกินปลาที่ลาวเนี่ย เราจะรู้สึกชื่นใจมาก เพราะว่า เป็นปลาธรรมชาติจริงๆ ผักก็ธรรมชาติ... ที่นี้ถ้ามองเปรียบเทียบกัน ดิฉันคิดว่า เมืองไทยก็ก้าวมาได้ถึงจุด หนึ่งแล้ว ที่อาจารย์นิธิพูดว่า อาจารย์ก็แยกแยะ (classify) ว่า มีคนชั้นกลาง มีชนชั้นล่าง อย่างดิฉันเองฟัง อาจารย์แล้ว เอ๊ะ! เราเป็นคนชั้นอะไร จะชั้นกลางก็ไม่ใช่ จะชั้นล่างรี อาจารย์บอกไม่ใช่เพราะไม่ได้อยู่บนบท ไม่ได้ อยู่ติดดิน คงจะฝากถามอาจารย์นิธิให้ช่วยแจกแจงสักหน่อยได้ไหมคะว่า ความหมายของ "คนชั้นกลาง" กับ คนชั้นล่าง สำหรับคนชั้นล่างเนี่ย อาจารย์อยู่ในชนบทอยู่ที่เชียงใหม่อาจารย์จะเห็นชัด ที่นี้ถ้าอยู่ในกรุงเทพฯ อย่างพวกเราเนี่ยเป็นคนชั้นอะไร เราไม่กล้าที่จะพูดว่าเราเป็นคนชั้นกลาง เพราะว่าเราก็ไม่ได้มีฐานะอะไร ก็อยู่ แบบวันๆ แบบนี้ที่จะอยู่ไปได้ อาจจะโชคดีหน่อยที่ได้เรียนหนังสือสูงขึ้นก็เลยจับกลุ่มอย่างนี้ ที่นี้ถ้าหากว่าท่าน อาจารย์นิธิจะช่วยชี้ให้เห็นว่า ความร่วมมือระหว่างชุมชนด้วยกันที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่เนี่ย มันมีวิถีทางที่จะทำได้แบบไหน ก็ขอขอบคุณ และขออนุญาตถามด้วยคะ

ดร.สุรัตน์ เมธิกุล (คณะวารสารศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์) :

ผมคิดว่าที่ท่านอาจารย์นิธิพูดน่าสนใจ ที่มองว่า เราหวังจะพึ่งพาชนชั้นกลางในระบบของการพัฒนา ประชาธิปไตยคงจะลำบาก ผมก็กลับมีคำถามอีกว่า ที่จริงท่านอาจารย์นิธิก็เคยพูดที่ธรรมศาสตร์ พูดถึง "การ เมืองภาคประชาชน" ที่นับบทบาทตรงนี้ผมกำลังมองเรื่องวัฒนธรรม อาจารย์เสนอแจมริกเคยเขียนไว้บรรทัด เดียว แต่ทำให้ทำให้เข้าใจมองเห็นปัญหา ท่านเขียนว่า ถ้าจะถามว่า วัฒนธรรมทางการเมืองคืออะไร คำตอบก็คือ วัฒนธรรมในสังคมนั่นเอง เพราะฉะนั้นตรงนี้ผมว่าวัฒนธรรมในเรื่องอำนาจนิยมและวัฒนธรรมในเรื่องระบบอุปถัมภ์ตรงนี้ค่อนข้างรุนแรง เหมือนกับที่เรามีคำถามต่างๆ ผมเองที่จริงก็เคยมีส่วนที่ตัวเองไปเกี่ยวข้องกับระบบ ของอำนาจ ก็เกิดความสงสัยหลายอย่าง ว่าที่จริงถ้าดูอย่างผมอยู่มหาวิทยาลัย เราจะเห็นว่าคณบดี อธิการบดี นั้น ที่จริงเขามาจากการสรรหาใช่ไหมครับ ระหว่างท่านเป็นอาจารย์ธรรมดากับเป็นผู้บริหารเนี่ยต่างกันไหม หรือบุคคลซึ่งเข้าอยู่ในสภา ที่มาขอคะแนนเราเนี่ย พอเข้าไปแล้วเป็นอย่างไร

ผมว่าวัฒนธรรมเรื่องอำนาจนั้น บางครั้งเราในฐานะประชาชนรู้สึก ว่า คนที่มาอยู่ตรงอำนาจตรงนั้น แล้วเราบอกว่าเราอยู่ในยุคของประชาธิปไตย มีเสรีภาพต่างๆ มันจริงหรือเปล่า ท่านรับฟังความคิดเห็นหรือ สะท้อนออกอย่างไร ผมเห็นด้วยกับคุณหมอกะแสดที่ขณะนี้กำลังจะแก้ไข พ.ร.บ.ข่าวสารข้อมูลฯ ที่บังคับหรือ กำหนดให้องค์กรอิสระต่างๆ ต้องเปิดเผยข้อมูลด้วย เพราะฉะนั้นกระบวนการจัดการบริหารข้อมูล ทำให้เกิด ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ตรงนี้นั้นเกิดขึ้น ผมถึงถามว่าที่จริงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นองค์กรอิสระ กรรมการสรรหา หรือรัฐสภา บรรทัดฐานของท่านในการตัดสินใจนั้นพอจะให้ผมเชื่อถือได้ไหมว่า โอเคคุณทำดี คุณคนดี บรรทัด ฐานเป็นอย่างนี้ ผมแยกกันไม่ค่อยออกระหว่างวัฒนธรรมความเป็นคนไทยกับระบบที่เรากำลังพัฒนาอยู่ขณะนี้ และตัวเองก็เจอกับปัญหาของการตัดสินใจของคนกลุ่มหนึ่งอยู่เสมอ เลยอยากจะสะท้อนให้เห็นว่า ที่จริงสังคม ไทยที่เราเรียกร้อง เราเห็นว่าคนน้อยๆ ตัดสินใจได้ดี เราเอารูปแบบมาจากต่างประเทศ แต่ปรากฏเป็นจุดอ่อน ว่า ตัดสินใจระหว่างคน 5 คน กับ 10 คนเนี่ย กลายเป็นว่า 10 คนจะดีกว่า เพราะอย่างน้อยนะครับ มันมีการ

ทัศนกันบ้าง ใน 5 คน เกิดมีใครสักคนเป็นประเภทที่สามารถเข้าไปกุมอำนาจหรือการจัดการนั้นๆ ได้ ความยุติธรรมอันนี้มันเสียหายไปเลย ฉะนั้นผมคิดว่าสิ่งที่เราจัดตั้งองค์กรหรือมองปัญหาต่างๆ ปัญหาเรื่องวัฒนธรรมที่เรากำลังถกเถียงกันอยู่เป็นประเด็นสำคัญ ขอขอบคุณครับ

รศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี (คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล) :

ผมพยายามจะโยงไปสู่ประเด็นของสิ่งที่เรียกว่า “เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม” คืออยากจะเล่าจากประสบการณ์ของตัวเองว่า ขณะนี้ที่มหาวิทยาลัยมหิดลเราพยายามจะพัฒนาเครือข่ายการวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนาผู้นำทำกิน-แม่กลอง และเราใช้เวลาประมาณ 5-6 เดือนที่ผ่านมาในการขับเคลื่อนคนในมหาวิทยาลัยและนอกมหาวิทยาลัย ต่างสถาบัน ต่างคณะ ต่างภาควิชาเข้ามาทำงานด้วยกันบนกระบวนการที่ลงไปร่วมมือกับชาวบ้าน และเอาโจทย์ขึ้นมาจากชาวบ้าน สิ่งที่เรา กำลังจะเริ่มคือนั้นเราก็เห็นประเด็นปัญหาซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น “ด้านวัฒนธรรม” สามเรื่องใหญ่ๆ ที่ผมคิดว่าเป็นโจทย์ที่อยากจะแลกเปลี่ยนกับที่ประชุมตรงนี้ ซึ่งจะเป็นวิกฤติหรือไม่ ผมไม่แน่ใจ

ประเด็นที่หนึ่งก็คือ ด้านวัฒนธรรมของนักวิจัยหรือนักวิชาการเอง เราพบว่าเป็นความยากลำบากเหลือเกินที่จะเอานักวิชาการ ไม่ต้องเอานักสังคมศาสตร์ด้วยกันหรือว่านักสังคมศาสตร์กับนักวิทยาศาสตร์มาทำงานด้วยกัน มันยากมาก ข้ามคณะ ข้ามภาควิชา แต่ข้ามภาควิชาไม่ต้องข้ามคณะก็ยาก ข้ามมหาวิทยาลัยก็ยากเข้าไปอีก ตรงนี้เพราะเรานักวิชาการด้วยกันพลัดพรากจากกันไปนานมาก มันไม่เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันเลย ผมคิดว่าต้องมีความรู้บางอย่างเข้ามาจัดการกับวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันของนักวิชาการ ที่จะเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm) หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่จะให้เกิดความคิดแบบองค์รวม อย่างที่เรามุ่งหวังร่วมกันจริงๆ

ประเด็นที่สองคือ ด้านความรู้ ความรับรู้ และความเข้าใจ เป็นวัฒนธรรมอีกตัวหนึ่งที่ผมคิดว่าถ้ามองจากมุมมองของนักวิชาการลงไป โจทย์ที่เราทำนั้นช่างแตกต่างเหลือเกินกับสิ่งที่ชาวบ้านสะท้อนว่านี่คือโจทย์ของเขา คือปัญหาเฉพาะหน้าของเขา นักวิชาการคิดคนละเรื่องเลยเวลาเอาโจทย์ไปซ้อนกัน ที่เราเรียกว่าเป็นวิชาการขึ้นหิ้งหรืออะไรก็แล้วแต่ ผมคิดว่าเป็นภาพสะท้อนที่น่ากลัวมาก แต่ในทางกลับกัน สิ่งที่เป็นโจทย์ของชาวบ้านมันก็มีสองมิติ เท่าที่ผมเห็นก็คือชาวบ้านมักจะคิดโจทย์เฉพาะหน้าเยอะ เพราะว่าเขาเจอกับชีวิตเขาตลอดเวลา ทำอย่างไรเราถึงจะยกระดับการคิดจากโจทย์เฉพาะหน้าไปสู่การสร้างปัญญาที่สูงขึ้น เพื่อไปจัดการเรื่องที่มีมันซับซ้อนกว่าให้ได้ นี่เป็นข้อจำกัดอีกด้านหนึ่งของความรับรู้ความเข้าใจ แต่อีกด้านหนึ่งซึ่งผมคิดว่าเป็นด้านที่มีความสำคัญอย่างยิ่งก็คือ ผมคิดว่าโจทย์ของชาวบ้านเปลี่ยนไปแล้วครับ เมื่อวานนี้ที่คณะผมมีการพูดถึงเรื่องความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรกับแนวทางสันติวิธี ทำนองพิชัย รัตนพล ซึ่งลงไปสัมผัสกับปัญหาที่เขื่อนปากมูล พูดสิ่งหนึ่งซึ่งน่ากลัวมาก คือขณะนี้โจทย์ของชาวบ้าน ไม่ใช่โจทย์ว่าชาวบ้านต้องการเรียกร้องให้รัฐมาชดเชยค่าเสียหายของเขาเท่าไร ถ้าโจทย์แค่นั้น นักวิชาการอาจจะลงไปช่วยได้ ไปคิดคำนวณว่าต้นทุนครัวเรือนและที่พันบาท ปลาตัวละกี่บาท อาจจะใช้ความรู้ในเชิงวิชาการที่เราเรียนๆ มาได้ใช่ไหมครับ แต่ขณะนี้สิ่งที่ชาวบ้านเรียกร้องก็คือ คินวิถชีวิตให้เขา คินสายน้ำให้เขา นี่คือนิยามที่กว้างใหญ่ แล้วเป็นความท้าทายของวงการนักวิชาการหรือนักวิจัยเพื่อสังคมเราไม่น้อย ว่าโจทย์มันซับซ้อนขึ้น เพราะตอนนี้ผมคิดว่า มันเข้าไปสู่จุดที่มันขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกันเข้าไปทุกจุด ตรงนี้ในแง่ของการวิจัยเพื่อสังคมหรือการมองไปที่ตัว “ด้านทางวัฒนธรรม” มีความสำคัญอย่างมาก

ด้านที่เป็นด้านวัฒนธรรมตัวที่สาม ที่ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่พวกเราจำเป็นต้องหยิบยกขึ้นมา แล้ว ก็ท้าทายกันก็คือ ความเข้าใจขององค์กรสนับสนุนการวิจัย ผมคิดว่าสิ่งที่เราพยายามจะทำเรื่องกระบวนการ วิจัยและกระบวนการสร้างความรู้เพื่อไปขับเคลื่อนสังคมนั้น กลับเป็นสิ่งที่ถูกแหล่งทุนวิจัยมองว่า พวกเราล้วย พวกเราไม่ติดดิน หรือ abstract แล้วก็ต้องการอะไรที่เป็นผลงานเป็นชิ้นๆ เป็นก้อนๆ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ดิฉันอยากจะเสริมว่า ที่พูดถึงเรื่องโจทย์ชาวบ้านเปลี่ยนไป คือเมื่อเข้านี้ดิฉันไปประชุมคณะกรรมการ ญาติวิธรณเดือนพฤษภาที่ท่าเนียบ ... สิ่งที่กรรมการญาติวิธรณเรียกร้อง ที่น่าสนใจคือโจทย์เปลี่ยน เขาไม่ได้ เรียกร้องค่าสูญหายเสียหาย อันนั้นต้องให้อยู่แล้ว แต่สิ่งที่เขาต้องการเรียกร้องคือการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้ กับสังคมไทยว่า รัฐไม่มีสิทธิละเมิดอำนาจประชาชน นั่นคือสิ่งที่พวกเขาต้องการ

คุณชัยวัฒน์ สุรวิชัย (สถาบันพัฒนาการเมือง) :

ผมมีสองสามประเด็นสั้นๆ คิดว่าปัญหาวิกฤติวัฒนธรรมใหญ่ก็คือ ปัญหาเรื่องของระดับวิชาการใน สังคมไทยนั้นค่อนข้างจะอ่อนมาก ไม่ว่าในเรื่องของนักวิชาการ นักการเมือง นักธุรกิจต่างๆ อันนี้เป็นเรื่องมาก่อน ข้างหน้าวิกฤติ และมันเกิดขึ้นมาจากปัญหาเรื่ององค์ความรู้ในสังคมไทย และที่สำคัญคือการไม่ค่อยจะคิด เมื่อวาน นี้เจอ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข ก็มาบ่นบอกว่า นอกจากจะไม่คิดแล้ว มันคิดไม่ได้เพราะว่าตอนนี้นักศึกษาไม่ค่อยจะ อ่านหนังสือนะครับ แล้วยังมีงานวิจัยออกมาสนับสนุนอันหนึ่งว่า หกบรรทัดต่อปีนะครับที่คนไทยอ่านหนังสือ

อีกประเด็นหนึ่งประสบการณ์กับตัวเองก็คือ ผมจบวิศวะครับ และก็มีเพื่อนที่ทำงานวิศวะ คนที่ไม่ดีเนี่ย ผมไม่พูดถึงนะครับ ผมพูดถึงคนที่ดีๆ เวลาเข้าไปตีๆ ถึงแม้จะดี แต่ว่าสิ่งที่เขาคิดเนี่ย เขาจะคิดภายในระบบ เช่นอยู่ในการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เขาก็จะมองว่าไอ้สิ่งตรงนี้ดีแล้ว ถ้ามันไม่ดี เขาจะปรับปรุงอย่างไรให้มันดีขึ้น แต่ว่าก็อยู่ภายในกรอบเดิมตรงนั้น โดยไม่ได้ตั้งข้อสงสัย เรื่องแม่เกาะที่ลำปาง 20 ปีก่อนเขาก็บอกว่า ผมเนี่ย มาทำงานด้านสังคมด้านเอ็นจีโอ ชอบไปจับผิดอะไรต่างๆ เรื่องแม่เกาะเนี่ย มันเป็นไปได้ที่จะปล่อยสารออกมา รัฐเองจะต้องดูแลประชาชน ผมถามเขาว่าแล้วเขามีหลักประกันอะไร เขาบอกว่าตัวเขาเองคือหลักประกัน เพราะตัวเขาเองก็ทำงานอยู่ที่นั่น ถ้าเกิดว่ามันมีจริง เขาก็จะไม่ทำงานอยู่ที่นั่น แต่ว่าวันนี้เขาก็ยอมรับสภาพ ว่า สุขภาพเขาก็เริ่มไม่ดีแล้ว ขนาดเขานั่งอยู่ในห้องแอร์นะครับ นี่คือปัญหาของข้าราชการไทยหรือนักธุรกิจไทย ต่างๆ ที่คิดอยู่ในระบบ พยายามอยู่ตรงนั้นแค่นั้นเอง

อีกส่วนหนึ่งผมคิดว่ามันเป็นปัญหาของการคิดเรื่องหลัก-รอง เข้ามาใกล้ตัวคือเรื่องของการปฏิรูปการ ศึกษา อะไรคือปัญหาหลัก อะไรคือปัญหารอง เรื่องเขตเนี่ยถามว่าสำคัญไหม ต้องตอบว่าสำคัญ จะเป็น 76 เขต หรือจะเป็น 295 เขตก็สำคัญ แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคืออะไร บางครั้งเราไปถกเถียงกันทุกเรื่องเพื่อให้เกิด การขัดกัน สำคัญยิ่งกว่านั้นคือระบบการเรียนรู้ของการศึกษานี้เป็นเรื่องสำคัญกว่า แต่เราไม่ได้ไปจับกันตรงนั้น เรามาจับกันในประเด็นที่คิดว่ามีความสำคัญ แต่เป็นเรื่องรอง ฉะนั้นเราก็ไปไม่ถึงไหน เพราะเรามัวมาทะเลาะ กันในเรื่องรอง

นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ (สว.อุบลราชธานี) :

... ผมออกมาพูดก็คิดว่าส่วนหนึ่งเพราะใช้สิทธิพาดพิงด้วย ที่อาจารย์ศรัทธากรกรุณาเอ่ยชื่อ แต่ความจริง เป็นสิ่งที่ผมติดตามห้อยตามอาจารย์ไปครับ เพราะคิดว่าจะมีโอกาสได้รับรู้สิ่งที่ทำให้ตัวเองฉลาดขึ้น ส่วนที่

สองก็คือว่าผมสนใจว่า วันนี้เป็นเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม ผมย้ำตรงนั้นนะครับ และก็เห็นว่าเป็นเรื่องของ วิถีการพัฒนาวัฒนธรรมกับการปฏิรูปทางการเมือง เพราะผมมีความเห็นว่า การปฏิรูปทางการเมืองใน 4 ปีที่ผ่านมา เราเน้นกันด้วยกฎเกณฑ์ข้อตกลงในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่เรามองข้ามในเรื่องของมิติทางวัฒนธรรม ผลก็คือว่าเราก็ถูกนักการเมืองหรือกลุ่มอิทธิพลทางด้านของธุรกิจที่มีผลมหาศาลเข้าไปยึดครองในพื้นที่ ซึ่งจริงๆ แล้วควรจะเป็นพื้นที่ของประชาชน ฉะนั้นการเรียกร้องในมิติของวัฒนธรรมในขณะนี้ผมคิดว่ามีความสำคัญ

ผมขออนุญาตที่จะนำเสนอในสองประเด็น และก็นำไปสู่ข้อเสนอกับเครือข่ายนักวิจัยตรงนั้นนะครับ ประการที่หนึ่ง ผมมองว่าการปฏิรูปทางการเมืองใน 4 ปีที่ผ่านมา ค่อนข้างจะล้มเหลว ถ้ามองในส่วน ของทางนักการเมืองที่ออกมา แม้ผมเองจะเป็นผลผลิตส่วนหนึ่ง แต่ผมก็ว่าความล้มเหลวขณะนี้นั้นอยู่ที่สองจุด ประเด็นที่หนึ่งก็คือลักษณะระบบของการเลือกตั้งที่เกิดขึ้น ประเด็นที่สองคือองค์กรอิสระที่เกิดขึ้นในทางการเมือง 7-8 องค์กร ที่เราหวังว่าจะเป็นองค์กรอิสระในการตรวจสอบ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบนั้นจะเป็นฝ่ายบริหาร หรือการตรวจสอบในเรื่องของนโยบาย หรือการที่จะเลือก/ คัดสรรคนเข้าไปสู่การมีอำนาจก็ตาม หรือแม้กระทั่ง การตรวจสอบในการถอดถอนก็ตาม ผมคิดว่ามันล้มเหลว ความล้มเหลวตรงนั้นเพราะเราคิดว่า จะพยายาม สร้างระบบที่ดี แต่เรามองข้ามไปว่า คนที่เลวๆ และคนที่ต้องการยึดอำนาจในระบบที่ดีตรงนั้นมันมีอยู่ ฉะนั้น เมื่อเป็นอย่างนั้นแล้ว เราก็พบว่าในระบบการเลือกตั้งที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็น สว. หรือสส.หรือระบบการทุจริต คอร์รัปชั่นที่เกิดขึ้นในขณะนี้ ที่ผมเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการต่างๆ ที่อาจารย์พูดถึงเช่นปากมูลก็ดี คลองด่านก็ดี ประจวบฯ ก็ดี หรือท่อแก็สก็ดี ไม่มากก็น้อยที่เกี่ยวพันกับเรื่องการทุจริต ไม่ว่าจะเป็นทุจริตเบื้อน้อย หอยน้อยหรือทุจริตในระดับนโยบายหรือโครงสร้างหรือสัมปทานก็ตาม ซึ่งมูลค่าตรงนั้นนับเป็นหมื่นล้านหรือ แสนล้าน เมื่อเป็นอย่างนั้นในระบบการเมืองที่เป็นระบบอุปถัมภ์กันเนี่ย ระบบตรวจสอบถอดถอนหรือลงโทษ มันจึงไม่เกิดขึ้น มันจึงเป็นลักษณะของความชั่วซึ่งอยู่บนพื้นฐานของเจตนาที่บริสุทธิ์ และก็สามารถหลุดพ้นไป ได้

ประการที่สอง ผมมองว่าสิ่งที่อาจารย์หลายท่านได้พูดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของวัฒนธรรมชุมชนที่ล่มสลาย และผมเองนั้นก็ยังมีโอกาสที่จะรับรู้ตรงนั้นด้วย ลักษณะของชุมชนล่มสลายที่เกิดขึ้น ผมคิดว่า มีอยู่ 3 ส่วน ประการที่หนึ่งก็คือ ชุมชนนั้นไม่มีสิทธิหรือไม่มีโอกาสที่จะปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเขา ฉะนั้นเรื่องปากมูลก็ดี ไฟฟ้าประจวบก็ดี หรือท่อแก็สก็ดี เมื่อไม่สามารถจะปกป้อง เพราะอำนาจรัฐที่กล้าแข็งกว่า ทรัพยากรธรรมชาติตรงนั้นก็ถูกทำลายและถูกแย่งชิงไป และสิ่งสำคัญที่ทั้งอาจารย์นิธิและ อาจารย์ศรีศักรยาก็คือว่า ตรงนั้นเนี่ยมันไม่ใช่แค่การเวนคืนหรือการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่มัน เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดมาชั่วปั่วตายาย มันเป็นส่วนวัฒนธรรมชุมชนซึ่งล่มสลายไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่อาจารย์ อนุชาติพูดว่า ชาวบ้านขณะนี้เขาไม่ต้องการเงินค่าชดเชย เมื่อวันพฤหัสบดีที่ผ่านมา ผมไปประชุมคณะทำงานพื้น พุช ซึ่งเดี๋ยวจะเรียนปรึกษาท่านอาจารย์ศรีศักรด้วย สิ่งที่เราต้องการและร่วมกันคิดกับชาวบ้านก็คือว่า เรา ต้องการให้รัฐบาลทำหน้าที่ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติภายใต้ภูมิปัญญาและทุนทาง สังคมของเขาที่มันถูกแย่งชิงและทำลายไป และขณะเดียวกันนั้นเน้นว่า ไม่ใช่เป็นสิ่งที่รัฐจะต้องไปทำให้เขา แต่ ต้องทำให้เขามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ตรงนั้นด้วย และค่อยไปลงมือกระทำ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วมันก็จะไม่ต่างจากเรื่องระบบเงินผันต่างๆ เราไม่ต้องการการที่จะต้องมาบอกว่า รายหัวชาวบ้านที่จะไปชดใช้เขาเนี่ย เก้าหมื่น แปดหมื่นหรือแสนหนึ่งหรือแสนห้า เพราะตรงนั้นมันไม่ได้ตอบสนองกับคำว่า การที่เขาต้องการวิถีชีวิต ชุมชนกลับคืนมา

ฉะนั้นข้อเสนอ 2-3 ประการที่ผมอยากจะนำเสนอในฐานะที่เข้าไปมีโอกาสเป็นนักการเมืองมาปีกว่าน่าจะครบ แต่คิดว่าจริง ๆ แล้ว นักการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนี้ควรจะต้องพยายามเชื่อมโยงกับฐานของประชาชน ข้อเสนอประการที่หนึ่งก็คือ ผมคิดว่าในระบบของการปฏิรูปทางการเมือง กฎหมายที่จะเกิดขึ้นในแต่ละฉบับขณะนี้เราพบว่าในกฎหมายแต่ละฉบับซึ่งเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่าง สส.และสว. ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ.ป่าชุมชนที่กำลังจะเกิดขึ้น หรือ พ.ร.บ.ว่าด้วยการเลือกตั้ง หรือแม้กระทั่งเหมืองแร่ สิ่งที่มีนัยสะท้อนความขัดแย้งก็คือความขัดแย้งในเรื่องของ พ.ร.บ.ต่าง ๆ เหล่านั้นจะไปแย่งชิงและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งชัดเจนก็คือเรื่องพ.ร.บ.เหมืองแร่ ฉะนั้นสิ่งที่เราต้องการสำหรับกฎหมายแต่ละฉบับที่เกิดขึ้น คือทำอย่างไรให้กฎหมายแต่ละฉบับนั้นสามารถที่จะเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนได้เข้าไปใช้สิทธิอันชอบธรรมของเขา ฉะนั้นกฎหมายต่าง ๆ ที่รองรับในกฎหมายรัฐธรรมนูญ 336 มาตรา และว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ อำนาจอันชอบธรรม ผมคิดว่ามีความสำคัญที่อยากจะให้นักวิจัยได้สนใจกัน เพราะผมมองว่ากฎหมายที่จะทำให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจนนั้น มันจะเกิดขึ้นกับนักเทคนิค นักกฎหมายอย่างเดียวไม่เพียงพอ แต่มันต้องใส่เนื้อหาทางด้านสังคมเข้าไปด้วย ถ้าเพื่อเราชาดตรงนี้ นักปกครองหรือนักธุรกิจหรือนักถกฉวยผลประโยชน์ เขาจะใส่เนื้อหาเข้าไปแทน

ดังนั้นในกฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิชุมชนในมาตรา 46 หรือ 56 ก็ตาม กฎหมายว่าด้วยการรับรู้ข่าวสารข้อมูลอย่างที่ท่านเมื่อสักครู่นี้พูดถึง การรับรู้ข่าวสารคือการเปิดข้อมูลทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่ององค์กรอิสระหรืออะไรก็ตาม มันต้องเปิดให้ประชาชนได้รับรู้ เพราะนั่นคืออาวุธที่สำคัญในการที่ประชาชนจะเข้าไปต่อสู้กับเขาหรือกฎหมายว่าด้วยการทำประชาพิจารณ์ก็ดี ตรงนี้ผมคิดว่ากฎหมายต่าง ๆ ต้องเปิดให้สังคมชุมชนมีส่วนร่วม ตรงนี้ผมว่าจะเป็นมิติที่ทำให้กฎหมายต่าง ๆ เหล่านั้น มันเป็นกฎหมายที่จะรองรับสิทธิและอำนาจชอบธรรมของประชาชนอย่างแท้จริง ผมเป็น สว.ตรงนั้นไม่ได้มีอำนาจที่จะไปเปลี่ยนแปลงอะไรเท่าไรนัก ถ้าขาดซึ่งพลังทางวิชาการหรืองานวิจัยทางสังคมที่เข้าไปร่วมสนับสนุน ยกตัวอย่างเช่นเรื่อง พ.ร.บ.ป่าชุมชน เมื่อวานนี้ที่ปรึกษาหารือกัน พิโสภณก็อยู่ด้วย สิ่งที่เราพบเป็นมิติของความขัดแย้งในขณะนี้ก็คือ เรื่องของป่าชุมชนที่อยู่ในป่าอนุรักษ์ ซึ่งคนที่ขัดแย้งขณะนี้คือคนที่ทำงานเป็นคนตีทั้งคู่ ทั้งสองกลุ่มทั้งสองค่าย สิ่งที่ขัดแย้งขณะนั้นคือขัดแย้งในเรื่องของอุดมการณ์และความคิด ป่าชุมชนจริงๆ ก็คือรูปแบบของป่าอนุรักษ์ และเป็นรูปแบบที่ทำให้สังคมชุมชนและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าได้ ถ้าเรายอมรับว่าคนอยู่กับป่าได้ ฉะนั้นความขัดแย้งตรงนี้ มันจะเอาอะไรเป็นตัวตั้ง คงไม่ใช่ สว. หรือนักวิชาการที่อยู่ที่นี่เป็นคนมาตัดสินว่าใครถูกใครผิด แต่เราต้องไปดูการตัดสินใจของข้อมูลที่เป็นจริงในท้องถิ่น ที่ประกอบด้วยชุมชนที่อยู่กับป่าได้ในแต่ละฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ นั่น มันมีรูปธรรมที่ชัดเจนของปัญหาอย่างไรบ้าง ซึ่งตรงนั้นคือสิ่งที่เราจะต้องสังเคราะห์กลั่นกรองมาเป็นตัวบทกฎหมายที่แท้จริง เพราะฉะนั้นอยากจะย้ำว่า เรื่องของกฎหมายนั้นจำเป็นที่จะต้องให้นักวิจัยทางสังคมเข้าไปเกี่ยวข้อง

ประการที่สองก็คือเรื่องขององค์กรอิสระ ที่เราพบว่าล้มเหลวไปแล้วคือองค์กรอิสระทางการเมือง 7-8 องค์กร แต่องค์กรอิสระทางสังคมอีก 3 องค์กรที่ผมอยากจะฝากนักวิจัยไว้ก็คือ อันที่หนึ่งคือองค์กรอิสระทางเรื่องสิ่งแวดล้อม มาตรา 56 สิ่งที่เราพูดกันว่าสิ่งแวดล้อมเนี่ย สำหรับชนชั้นกลางจะมองว่าเป็นที่ไปท่องเที่ยวสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นชีวิตหรือธรรมชาติ เป็นสังคมเป็นชุมชนของเขา เป็นทรัพยากรของเขา ฉะนั้นการที่ให้มืองค์กรอิสระเป็นมาตรา 56 เข้าไปเนี่ย องค์กรอิสระนี้ต้องเชื่อมโยงกับรูปธรรมที่ชัดเจนของชุมชนและสังคมท้องถิ่น ซึ่งสิ่งนี้ไม่เคยมีมาก่อน และจะให้นักการเมืองคิดเนี่ย ก็คิดไม่ออก เพราะสิ่งที่เขาคิดคือเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ ฉะนั้นใครจะเป็นคนไปคิดละครับ ก็คือนัก

วิชาการที่มุ่งเน้นในเรื่องของสังคมจะต้องไปคิดออกมาว่า จริงๆ ที่สังคมต้องการ จะมองในเรื่ององค์กรอิสระต่างๆ เหล่านี้อย่างไร

มีรูปธรรมที่ชัดเจนอีกอันหนึ่งที่เป็นความขัดแย้ง คือองค์กรอิสระผู้บริโภค ซึ่งขณะนี้มีความขัดแย้ง เมื่อคิดโดยระบบข้าราชการ เขาก็จะคิดว่าองค์กรอิสระให้แต่คำปรึกษาอย่างเดียว เพราะฉะนั้นก็ไปขึ้นกับคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค มันไม่ดี เพราะแค่ให้คำปรึกษา มันไม่ได้มีสาระสำคัญอะไร แต่สิ่งที่ลึกสำหรับองค์กรอิสระก็คือ องค์กรอิสระนั้นจะต้องอิสระจากการควบคุมของฝ่ายบริหาร และที่สำคัญก็คือว่า จะต้องใช้มาตรการทางสังคมหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนมาเอาชนะต่อมาตรการทางด้านของระบบธุรกิจทางการเมือง ฉะนั้นตรงนี้จะออกแบบอย่างไร คือสิ่งที่ผมคิดว่านักวิชาการจะต้องเข้าไปศึกษา เรียนรู้และหาข้อสรุปตรงนี้ออกมา มันถึงจะเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

สุดท้ายก็คือที่ผมพูดสองประเด็นเป็นเรื่องกฎหมายเป็นเรื่ององค์กร ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องของกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่สิ่งที่ผมคิดว่ามีความสำคัญมากก็คือ อยากให้นักวิชาการหรือนักวิจัยเข้าไปศึกษาหรือวิจัยในชุมชนมากขึ้น สิ่งที่ต้องการก็คือ สิ่งที่เราได้รับมาตลอดในช่วงระยะเวลา ผมเองศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ 30-40 ปีที่ผ่านมา ค้นเคยกับเรื่องของอารยธรรมทางตะวันตก แต่แนวคิดในเรื่องของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ทุนทางสังคม” ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของที่ดิน ป่า น้ำ ระบบนิเวศต่างๆ ของคนในท้องถิ่น ถามว่า เรามีการศึกษามากน้อยขนาดไหน และวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนจริงๆ ในชุมชนท้องถิ่นที่มีดั้งเดิม ตรงนี้เคยได้รับการศึกษาและทำให้เกิดการรวมตัวของท้องถิ่นในเรื่องที่เอื้อต่อวัฒนธรรมชุมชนมากน้อยแค่ไหน ที่เราบอกว่าต้องการให้สังคมชุมชนเข้มแข็ง แต่ถ้าหากเราไม่เข้าไปศึกษาและตีแผ่รูปธรรมของภูมิปัญญาหรือทุนทางสังคมเหล่านั้นให้สามารถที่จะขึ้นมาทัดเทียมหรือเหนือกว่าสิ่งที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมทางตะวันตกหรือระบบวิทยาศาสตร์ หรือระบบทุนนิยม หรือระบบโลกาภิวัตน์ก็ตาม ผมคิดว่าเราคงไม่สามารถที่จะเอาชนะหรือต่อสู้กับเขาได้ เราก็จะพุดกันแต่ปาก แต่จริงๆ แล้วไม่สามารถที่จะสร้างรูปธรรมที่ชัดเจนออกมาได้ ผมคิดว่างานวิจัยในทางชุมชนหรือสังคม ในมิติทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญและเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อนักวิจัยของเราอีกหลายสิ่งหลายอย่าง ขอขอบคุณครับ

คุณชาริสรา รัตนธสาร (นักศึกษา ป.เอกสหวิทยาการ ม.ธรรมศาสตร์) :

กราบเรียนต่อที่ประชุมอันทรงเกียรติปัจจุบันดิฉันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาธุรกิจระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยสยาม และลาศึกษาต่อเต็มเวลา ประเด็นของวิทยานิพนธ์ที่ดิฉันศึกษานั้นเป็นเรื่องของวัฒนธรรม การครอบงำวัฒนธรรม กับการค้าระหว่างประเทศไทย-ลาว ซึ่งดิฉันมองว่า คำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งอาจารย์ศรีศักรได้กล่าวไว้ การนิยามความหมายของวัฒนธรรมนั้นย่อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมวัฒนธรรม อาจจะหมายถึง ระเบียบประเพณี อาจจะหมายถึงวิถีชีวิตของชุมชน อาจจะหมายถึงสังคมรากหญ้า และอาจจะหมายถึงสังคม กลุ่มคนชายขอบที่เรากำลังพยายามมุ่งเน้นให้ความสนใจในระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นคำที่เราถอดมาจากตะวันตก รวมถึงคำว่า “ประชาสังคม” ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่เรารับมาจากตะวันตก เพื่อที่จะเอามาปรับใช้ในการสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการต่อสู้กับโลกาภิวัตน์และทุนนิยม

ในฐานะที่ดิฉันเป็นอาจารย์ทางด้านอินเตอร์บิสิเนส (inter-business) ขณะเดียวกันก็มาเรียนอินทิเกรตเพื่อที่จะประสานความคิดทั้งด้านมนุษยวิทยา สังคมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน ประเด็นที่ดิฉันจะขอเรียนถามก็คือคำว่า “ต้นทุนทางสังคม/ ต้นทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งที่ท่านอาจารย์นิธิได้กราบเรียนต่อที่ประชุมนี้ ก็คงจะเป็นเรื่องของระบบอุปถัมภ์ เป็นเรื่องของระบบที่มีการพึ่งพา แต่ดิฉันมองความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น

กลางและระบบอุปถัมภ์ว่า นอกจากจะมีความหมายในด้านลบแล้ว ระบบอุปถัมภ์ยังเกื้อกูลชุมชนท้องถิ่นด้วย ถ้าเราจะมองแต่ในด้านลบอย่างเดียว ก็อาจจะเป็นความรู้สึกที่ไม่พึงใจต่อระบบอุปถัมภ์ที่ยังแก้ไม่ได้ในตอนนี้ แม้ว่าระบบอุปถัมภ์จะลดขีดความรุนแรงลงไปด้วยกลุ่มเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลน้อยลง เช่นที่เราทราบดีว่า ถ้าหากนักวิชาการคนไหนทำงานไม่เข้าตาด่านักการเมืองฝ่ายรัฐบาลก็จะถูกเขียนทิ้ง และนี่ก็คือสิ่งที่ปรากฏแล้วในรัฐบาลของทักษิณ ดิฉันเชื่อว่าการที่นักวิชาการที่ทำงานไม่เข้าตาด่านักการเมืองถูกถอดถอนได้นั้น ก็เป็นนิมิตใหม่ทางด้านของวัฒนธรรมกับทางด้านการเมืองและทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง... ดิฉันจึงขอเรียนถามว่า ระบบอุปถัมภ์นั้นยังมีสิ่งที่ดีซ่อนเร้นอยู่และสมควรจะอนุรักษ์และรักษาในบางส่วนไว้หรือไม่... ขอบพระคุณค่ะ

คุณจุฬา สุตบรรทัด :

...ที่จะเรียนเสนอนี้จะเป็นการเสริม คือเห็นด้วยกับทุกท่านที่เสนอทั้งหมดนะคะ ดิฉันขอเสนอเรื่องการเปลี่ยนทัศนคติของสังคม ที่เน้นการทำความดี เป็นการเสริมสร้าง เน้นเรื่องการป้องกันระยะยาวโดยการสร้างภูมิคุ้มกันมากกว่าเป็นการแก้ไขในระยะสั้น แต่ไม่ได้หมายความว่า จะละเลิกการแก้ไขนะคะ คือปัญหาใดที่จำเป็นเร่งด่วนต้องแก้ไขก็แก้ไข แต่เน้นเรื่องจิตในเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ดิฉันคิดถึงเรื่องการทำความดีเพื่อที่จะให้ได้ความสุขตอบแทนมา ไม่ใช่ไปมุ่งที่เงิน และคิดถึงวัฒนธรรมอาสาสมัคร วัฒนธรรมลงแขกที่ควรจะต้องกลับมา รวมทั้งอยากจะพูดเรื่องการขาดที่ทำกินของราษฎรนะคะ เรื่องสปก.ก็คงจะยาก คงไม่ถึงคนจนที่แท้จริง อยากจะรณรงค์ให้เกิดวัฒนธรรมของคนรวยที่มีที่ว่างเปล่ามากมาย เอาไปให้คนจนทำกิน จะโดยวิธีอะไรก็แล้วแต่ ถ้าเมื่อเกรงว่าเขาจะอุปถัมภ์ที่ดินก็มีมาตรการทางกฎหมายออกมาป้องกันก็ได้ แต่ว่าอยากจะให้เกิดวัฒนธรรมอาสาสมัครอย่างลงแขกขึ้นมา เพื่อช่วยให้คนจนได้มีที่ทำกิน ไม่ต้องไปบุกรุกนะคะ

ถัดไปก็คือเรื่องความรู้ความเข้าใจ การรับรู้ ความไว้วางใจ การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมต่างๆ ดิฉันเสนอว่าอยากจะให้มีการศึกษาภาษาถิ่น คือให้มีการเรียนการสอนภาษาถิ่นตั้งแต่เด็ก ส่วนจะเริ่มเรียนที่อายุเท่าไร ก็ต้องให้นักการศึกษาทำวิจัยนะคะ ดิฉันว่าถ้าเมื่อได้เรียนรู้ภาษาถิ่นต่างๆ จะทำให้รู้ถึงรากเหง้าความคิดของเขา วัฒนธรรมของเขา และทำให้เข้าใจกันดีขึ้น พูดอะไรกันก็เป็นเรื่องที่ยง่ายขึ้น และขอเรียนเสนอเรื่องโครงสร้างที่ท่านอาจารย์บอกว่ามีเรื่องแนวตั้งมาก ดิฉันคิดว่าไม่ว่าแนวตั้งหรือแนวราบ สำคัญที่สุดคือจะต้องไม่มีคอร์รัปชัน ไม่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเท่านั้นเอง ขอบพระคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ไม่ทราบว่ามีใครอยากจะแสดงความเห็นอีกไหมคะ ก่อนที่ดิฉันจะให้ทางวิทยากรพูด... ก็มี 4 คนนะคะ เดี่ยวจะเชิญอาจารย์ชัยอนันต์เป็นคนที่จะคุยกับเรานะคะ ขอพวกเราปรบมือต้อนรับอาจารย์ชัยอนันต์ ประชาญ์อีกคนของเรานะคะ

คุณโสภณ สุภาพงษ์ :

ที่จริงมีอาจารย์ 3 ท่านนั่งอยู่ข้างบนนี้ ใครก็เกร็งไปหมด ผมไม่ได้ตั้งใจจะพูดเลย นึกว่าไม่มีใครพูดแล้วก็ขอพูดสั้นๆ เท่านั้นเองว่ามีความหวังอะไรบ้างในเรื่องการวิจัย ในประเด็นแรก ผมมองว่า อยากจะให้นักวิจัยผมไม่ได้คิดว่าทั้งหมดนะคะ แต่ทุกๆ ท่านหรือนักวิจัยใหม่เนี่ย เวลาทำการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมหรือวิจัยเรื่องชาวบ้านหรืออะไรก็ตามที่ กรุณาอย่าแบกความรู้สึกว่าสมเพชเวทนาหรือเป็นผู้หวังดี ผมคิดว่าเป็นการทำหน้าที่ตามธรรมชาติ ถ้าเราแข็งแรง เราก็มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยคนอื่นที่อาจจะอ่อนแอกว่า ให้เริ่มต้นอย่างนั้นก็ยิ่งดี แต่

ถ้าลงไปทำจริงๆ ท่านอาจารย์ทราบดี จริงๆ แล้วเราจะพบว่าชาวบ้านช่วยเรา เราไม่ได้ช่วยชาวบ้าน เพราะว่าถ้าเราอยู่แต่มหาวิทยาลัยนี้ หัวใจสลายนะครับ ไปอยู่กับชาวบ้านแล้วมีความสุข ปรากฏว่าชาวบ้านช่วยเรา อันนี้มาจากประสบการณ์ตัวเองที่สัมผัสตัวเองหลายๆ ครั้ง ฉะนั้นอันแรกที่ผมอยากจะขอร้องคือว่า อย่าไปหาชาวบ้านด้วยความรู้สึกสมเพชเวทนา เพราะว่าถ้าเริ่มต้นด้วยอย่างนั้น มันถูกชาวบ้านค่อนข้างมาก และจะผิดนะครับ ด้วยความหวังดีก็ผิด คล้ายๆ ว่า อยากจะทำบุญ ช่วยมาเป็นเหยื่อฉันหน่อยเถอะ ฉะนั้นอยากขึ้นสวรรค์ อันนี้ต้องเลิกเลย

มีประเด็นเล็กๆ ที่วงเล็บไว้นิดหนึ่ง พอตีผมเป็นกรรมการ สกว. ที่อาจารย์อนุชาติพูดเนี่ยถูกเบ้งเลย มันคล้ายๆ เหมือนกัน ยอมรับว่ามีครับ กรรมการบางท่านเคยให้คำแนะนำถึงขนาดนี้ว่า ที่ไปวิจัยวิจัยเนี่ยหัดใส่หมิตทางวิทยาศาสตร์เสียบ้างสิ ผมว่ามันไปกันใหญ่ครับ อันนี้ก็ต้องไปหาทางแก้เอา ในอีกประเด็นหนึ่ง ผมคิดว่าถ้ามองทางด้านการจัดการ ด้านกระบวนการ ขณะนี้สังคมไทยหรือที่เราพูดถึงในโจทย์เรื่องการจะทำให้คนไทยเข้ามาทำอะไรด้วยตัวเอง ฟังตัวเอง จัดการตัวเองให้มากขึ้น มันก็มีวิชาการเยอะ ในความจริงขณะนี้ผมเห็นกระบวนการของโลกาภิวัตน์ท้องถิ่น/รากหญ้า (grass root globalization) นั้นจำเป็น โลกาภิวัตน์ขณะนั้นมันเป็น โลกาภิวัตน์ของบริษัทข้ามชาติ (Corporate-led Globalization) ทั้งนั้น มันต้องเปลี่ยนเป็นโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นเราต้องข้ามประเทศทีเดียวถึงจะมีกำลังสู้ได้ แต่กระบวนการนี้มันคงจะเป็นกระแสธรรมชาติอยู่แล้ว จากความทุกข์ยากถึงขนาดเอาเครื่องบินไปชนตึกแล้วก็ตายจากโลกไป เพียงขอให้ได้ทำเท่านั้นเอง แล้วเห็นได้ชัดว่ามันเป็นความคับแค้น กระบวนการอันนี้ก็จะแรงขึ้น ไม่ว่า WTO หรือ WTC ก็จะมีขบวนการนี้ อันนี้กระแสโลกมันไปแล้ว

อีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่าจะต้องประกอบกันเข้ามาก็คือเรื่องกฎหมาย กระบวนการกฎหมายก็พวกอปริยชน เมื่อครูอาจารย์นี้ได้พูดถึงว่า ผมเผชิญเข้าไปอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย (สว.) เราก็ต้องพยายามช่วยกันนะครับ มีหลายคนตอนที่ทำเรื่องสว.ก็บอกว่าให้เข้าไป จะให้ช่วยสร้างกำลังสร้างอะไรต่ออะไร ปรากฏว่าเข้าไปแล้วเราก็แย่งเรื่องๆ แต่เรื่องกฎหมายเป็นเรื่องสำคัญ ตอนนี้ตัวประกอบอีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่าสำคัญมาก นอกจากเรื่องของ grass root globalization หรือชุมชนท้องถิ่นที่จะต้องเชื่อมโยงแล้ว ก็ต้องทำกฎหมายเข้ามา แปลความทุกข์ให้เป็นกฎหมายให้ได้

ประเด็นที่สาม ผมคิดว่านี่ไม่รอดครับ ต้องเทคโอเวอร์มหาวิทยาลัยท้องถิ่น รวมทั้งราชภัฏ จำเป็นมากเลยครับ เพราะว่ามหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ ไม่ว่าในท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยใหญ่ ชั้นสุดท้ายของการศึกษาในเกือบทุกหลักสูตรเดี๋ยวนี้ ต้องจบที่การทัศนศึกษาที่แอลเอหรือไมกิลิงคอปรี ลอนดอน อันนี้น่าหุดหู่ครับ แต่เราโกรธไม่ได้ อย่างไม่ก็ต้องเอากลับมา เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะพาไปสู่สิ่งอื่น เพราะว่าถ้าไม่ได้สิ่งนี้ ถึงได้เงินมา อย่างไรก็ทำลายชนบท ผมคิดว่าถ้ามองตามขั้นตอน อยากจะมองว่ามหาวิทยาลัยและเรื่องของ grass root globalization กับเรื่องของกฎหมายเป็นเรื่องสำคัญ ผมอยากให้นักวิจัย สนใจมหาวิทยาลัยของตัวเองว่าจะเป็นของชุมชนได้อย่างไร ต้องเป็นของชาวบ้าน ไม่ได้เป็นของเก่าแก่ที่มีความรู้ไปเอาเปรียบชาวบ้าน โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัดและราชภัฏ ผมไม่ได้หมายถึงทุกมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นอย่างนั้น ทำไม่ถึงคิดอย่างนี้ ที่นั่งคิดตรงนี้และประทับใจที่ฟังอาจารย์ก็คิดว่า พวก 6 ตุลาที่ต่อสู้มาตั้งเยอะแล้วก็มีปัญหาโน้นปัญหานี้ นายกษ ก็ออกมาบอกว่า ผมเป็นคนรู้จักพวก 6 ตุลาดีที่สุด รู้ปัญหาดีที่สุดเพราะเขาเป็นลูกจ้างผมทั้งนั้น โอ้โฮ! เลยนะครับ ทำไม่ถึงคิดอย่างนั้น แล้วทำไมพวก 6 ตุลาถึงเฉยๆ อันนี้เป็นคำถามใหญ่มาก วิธีคิดอย่างนี้มาจากไหน การรู้เรื่องอะไรโดยแค่ได้จ้าง แต่อย่างนั้นมันเป็นวิถีของโลกจริงๆ เพราะฉะนั้นผมอยากจะบอกจากประสบการณ์ตัวเอง ตอนที่ผมจบมหาวิทยาลัย ผมก็แบกสิ่งเหล่านี้มา แล้วเราก็ไป

พบเด็กที่ยากจนที่เราเข้าใจอะไรบางอย่างผิดในตัวเขา เราสมเพศตัวเองเราก็เริ่มเรียนรู้ แต่กระบวนการศึกษาทำให้เราแบกสิ่งนั้นมาตอนนี้ด้วยวิธีคิดอย่างนั้น ผมทำงานเมื่อ 35 ปีก่อน เราทำกับบริษัทต่างประเทศ สิ่งที่เราทำคือเรื่องของ corporate outlook, political outlook, business outlook แล้วเราคิดว่าด้วยภาพหรือช่องที่จะมองออกไปได้ต่างๆ (outlooks) ที่เรามองโชคชะตาของประเทศไทยนั้น เราจะฉกฉวยกำไรอะไรได้บ้าง แต่เรื่องการสร้างความรู้ไม่มีเลยนะครับ ไม่มีใครคิดสร้าง มีเพียงการฉกฉวยทั้งสิ้นไม่ใช่ความรู้สร้าง มันเป็นความรู้ฉกฉวย ความรู้ที่ได้ปลูกฝังกับชนชั้นกลางที่เป็นลูกจ้างโดยเฉพาะต่างชาติเยอะมาก เราโตมาแบบนี้ 30 ปีอยู่บนความคิดนี้หมดนะครับ มีแต่ความคิดว่าโชคชะตาประเทศไทยเป็นอย่างไรแล้วฉันจะฉกฉวย ตรงนี้เป็นปัญหาสำคัญที่ชนชั้นกลางไม่สามารถลงท้องถิ่นเพราะท้องถิ่นเป็นกระบวนการสร้างหมดเลย ท้องถิ่นไม่เป็นเรื่องฉกฉวย แต่เติบโตมาจากการสร้าง

ที่นี้จะทำอย่างไรถึงจะเอาลงไปนะครับ ตรงนั้นก็ปัญหา อันนี้มันมาจากเรื่องทุนนิยมแน่นอน แล้วผนวกกับกระบวนการอีกอันหนึ่งก็เรื่องกระบวนการอำนาจ เมื่อเข้านี้ไม่ทราบว่าได้ดูโทรทัศน์ไหมว่า คนอเมริกัน 63 % เห็นด้วยให้ทำสงครามในอัฟกานิสถานต่อไป 87 % พอใจบูชามาก 76 % บอกว่าให้เริ่มทำสงครามกับอิรักได้แล้ว น่าตกใจนะครับ กระบวนการอำนาจกับกระบวนการเงินเข้ามามากกว่า นี่คือความถูกต้องทั้งสิ้น ซึ่งกระบวนการหรือความรู้แบบนี้ มันขัดแย้งกับความคิดทางธรรมชาติของชุมชน ชุมชนไม่ได้คิดเชิงนี้ ชุมชนคิดเชิงสัมพันธ์ตามศีลธรรมและธรรมชาติ สองอันนี้จะต่อสู้กันมากในขณะนี้

ดังนั้นถ้ามองดูการวิจัย ผมอยากจะวิจัยในเชิงสร้างให้มากขึ้น ผมไม่รู้ว่าจะเรียกอะไร เพราะวิจัยเชิงวิเคราะห์จะช่วยชาวบ้านไม่ได้ เราจะสร้างเครื่องมืออย่างไร แต่สิ่งที่ผมอยากจะพูดว่ามันจะเกิดขึ้นแน่ๆ และโดยสันติหรือไม่สันติก็ตามที่ อันแรกคือขณะนี้ชัดเจนว่า วัฒนธรรม สันติ และความเที่ยงธรรมนั้นสำคัญและยากกว่าปัญหาทางเศรษฐกิจมากนัก โลกจะต้องอยู่ตรงนี้แหละ ไม่มีทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจของโลกได้เลย ถ้าไม่เปลี่ยนให้เกิดวัฒนธรรม สันติ และเที่ยงธรรม ถ้าด้วยวัฒนธรรมนี้ เวลาเรามองเศรษฐศาสตร์ เราก็จะมองชัดเจน เพราะว่าเศรษฐกิจมันไม่ได้พูดแต่ความเติบโตของคนมากมาย อย่างที่ผมเป็นนักวางแผน (planner) ที่ดูเมื่อ 30 ปีก่อน เวลาพูดเรื่องเศรษฐกิจ เรารู้เลยว่าสิ่งแรกที่ต้องทำคือความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ความเติบโต แต่เราไม่พูดถึงแบบนี้ในเมืองไทย เราต้องสร้างความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ สร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจ สร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจก่อนสร้างความเติบโต แต่เมืองไทยเราเน้นฉกฉวย เราถูกโกหกว่าจะต้องเติบโตอย่างเดียว แต่จริงๆ ไม่ใช่ มันผลาญทั้งนั้นเลย

อันที่สองที่มันจะเกิดขึ้นคือเรื่อง Corporate-led globalization ซึ่งจะถูกผลักดันด้วย grass root globalization ส่วนอันที่สามนั้นผมไม่มั่นใจนักกว่า เราจะดูแลมันได้หรืออย่างไร ผมเล่าให้หลายคนฟังว่า เวลาทำหลักสูตรมหาวิทยาลัยของอาจารย์ เรื่องหลักสูตรปกครอง และผมยึดติดกับคำนี้ ไปถามคุณหญิงอัมพรว่าทำไมใช้คำว่า “ปกครอง” รุ่นคุณหญิงเป็นคนบัญญัติ คุณหญิงอัมพรก็บอกว่า “ปกครอง” มันมาจากปกป้องและคุ้มครอง ผมก็ตีใจกลับไปบอกที่มหาวิทยาลัย ดร.วิพงษ์ เขายกมือเลย บอกว่าไม่เห็นด้วย “ปกครอง” มันมาจากปกปิดและครอบครอง โอ้โฮ เห็นเลยมันแบ่งกันไปครอง ในขณะที่ชุมชนต้องการการคุ้มครองสิทธิของเขาไม่ใช่คุ้มครองแบบอุปถัมภ์นะครับ ไม่ใช่สมเพศเวทนา เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนความคิดนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร กลไกกฎหมายอย่างเดียวคงไม่พอ อันนี้ผมไม่มีความรู้พอ ก็อยากจะขออนุญาตจบตรงนี้ที่จะพูดว่า ถ้ามองดูสภาพอย่างนี้ ผมคิดว่าการที่จะทำให้กระบวนการทุกอย่างในเมืองไทยดีขึ้น grass root globalization กับมหาวิทยาลัยจะต้องเป็น “เพื่อ” หรือ “ของ” ชุมชนให้ได้ และอันที่สามคือเรื่องกฎหมาย

คุณวัชร ภา นาค :

สวัสดิ์ทุกท่านที่อยู่ ณ หอประชุมแห่งนี้ ผมวัชร ภา นาค เป็นกวีราชครู... ที่ฟังๆ ท่านวิทยากรทั้งหลายพูดนั้น โดยเฉพาะอาจารย์นิพนธ์ถึงชนชั้นกลางผมคิดว่าชนชั้นกลางไม่มีในโลกนี้ เราเพียงแต่ไปคล้อยตามฝ่ายตะวันตก ที่จริงไม่มี มีสองชนชั้นเท่านั้นคือชนชั้นก้าวหน้ากับชนชั้นล้าหลัง ที่เราเอาทรัพย์สินเงินทองหรือว่าคนที่มีความรู้บ้าง มีเงินทองบ้าง อย่างนี้เรียกว่าชนชั้นกลาง ไม่ใช่ครับ ถ้าคุณจนแต่ความคิดคุณก้าวหน้า วิถีชีวิตทุกอย่างก้าวหน้า ทันสมัย มีคุณธรรม มีวัฒนธรรมที่ดี อย่างนี้เรียกว่าชนชั้นก้าวหน้า ถ้าตรงข้ามก็เรียกว่าชนชั้นล้าหลัง

พูดถึงวัฒนธรรม ผมคิดว่าวัฒนธรรมหมายถึงทุกอย่างทุกอย่างในโลกนี้ มนุษย์สร้างขึ้นและก็ใช้มันมานาน คิดรวบยอดแล้วแบ่งได้ 3 อย่าง คือหนึ่ง วัตถุทุกอย่างทางกายภาพ สอง วัตถุทุกอย่างทางจิตใจของมนุษย์ และสาม วิถีชีวิตของมนุษย์หรือของชาวบ้าน เมื่อพูดถึงปฏิรูป ต้องปฏิรูปสามอย่างนี้ ปัจจุบันสามอย่างนี้เป็นอย่างไรในเมืองไทย สังคมทรมานทุกสิ่งเงินชีขาด วัฒนธรรมทาสครอบงำเศรษฐกิจทุนนิยมเงินเป็นใหญ่ การเมืองนำเอาไร้ซึ่งคุณธรรมทางประชาธิปไตย ผมก็ขอสรุปนิดเดียวดังต่อไปนี้ วิกฤตการณ์วัฒนธรรม พฤติกรรมกลุ่มคนพันธุ์ใหม่ โคลนนิ่งได้จากวัฒนธรรมทาส เหนือหมื่นฟุ้งเฟ้อ บ้าเงินบ้ากาม เปราะเปื้อนถิ่นไทยงามสังคมทรมาน เศรษฐกิจชาติพัฒนาถดถอย ก้าวกระโดดอุตสาหกรรมเกษตรกรรม เงินใหญ่หน้าชีขาดสังคมทุกสิ่ง พฤติกรรมมารการเมืองวิญญูณด่าง ทำลายชาติประชาพสุธา ฉลฉนาราชวรบังหลวง อิ่มหมิ่นพินเพื่อเสพสุขชิวบนแผ่นดินทอง ไม่ปรองดองปฏิรูปการเมืองใหม่ คุณธรรมทางประชาธิปไตย โคนล้มไปโครงสร้างแห่งสังคมทรมาน ประชาธรรมทุกถิ่นแหล่งที่ ประชาชีสุขเปรมปรีดิ์ นิรันดร ขอขอบคุณครับ

คุณมาลีรัตน์ แก้วก่า (สว. จังหวัดสกลนคร) :

ประเด็นที่หนึ่งที่จะนำเสนอแนะคะ ก็คือเรื่องของปัจจุบันนี้ ถ้าหากเราถือวัฒนธรรมเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ก็คงจะไม่มียุคที่เปลี่ยนได้ แต่ถ้าเราถือว่าวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตแนะคะ ดิฉันถือว่าช่วงนี้เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ประสานกับการเปลี่ยนแปลง 2540 เรามีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแยะแยะ ทั้งเชิงโครงสร้างและในเชิงของวิถีชีวิตของคน หลายสิ่งหลายอย่างคงจะขัดข้องขัดใจเราอยู่พอสมควร แต่ในมุมมองดิฉันมองว่า ในสิ่งที่ไม่มีมันมีสิ่งที่ดีแทรกอยู่ ก็อยากจะให้มองมุมนี้ด้วยแนะคะ ไม่ใช่ไม่ดีซะทีเดียว แยะหมดคงไม่ใช่ แต่แน่นอนว่าในสิ่งที่ดีก็มีสิ่งที่เลวที่แยะอยู่เช่นกัน อย่างน้อยๆ ดิฉันก็ว่าเสมอตัวละคะ อย่างน้อยท่านพิไลภณก็ยังอยู่เป็น สว. ดิฉันรวมทั้งคุณหมอนิรันดร์ก็ยังอยู่ตรงนี้ แล้วก็มีความสุข มีใครอยู่เยอะแยะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีมุมมองที่ต่างจากความคิดของเราอยู่เยอะ ซึ่งเราจะต้องไปช่วยกันทำให้มันดีขึ้น อาจจะไม่ใช่ร้อยเปอร์เซ็นต์ ประเด็นที่หนึ่งขอแถมท้ายตรงนี้ว่า บางอันอาจจะขัดกับความรู้สึกของเรา แล้วบางครั้งเราจะความรู้สึกว่าขัดกับรัฐธรรมนูญโดยตรง ยกตัวอย่างเช่นเรื่องศาลปกครอง นี่ตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น เรื่องศาลปกครองรับระเบียบ กกต. เพื่อไปวินิจฉัย ดิฉันก็ไม่แน่ใจว่าอำนาจศาลปกครองมีตรงนี้หรือไม่ ในกรณีที่เป็นระเบียบของ กกต. อันนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความขัดแย้งอยู่แล้ว แต่ถ้าเกิดเรามองว่ามันเป็นสิ่งใหม่ เราก็มองมันด้วยสายตาดูอีกแบบหนึ่ง บางครั้งก็ต้องยอมที่จะเจ็บปวด เพื่อจะหาสิ่งที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุดสำหรับบ้านเรา

ประเด็นที่สองเป็นประเด็นที่ ดร.กฤตยา มีส่วนโดยตรง เวทีของนักวิจัยเพื่อสังคมเนี่ย นอกจากจะมาพูดกันเองกับเครือข่ายของท่านแนะคะ ถ้าหากท่านหาเวทีที่จะนำเสนอผลงาน แล้วก็อย่าเบียดเบียนที่จะนำเสนอ ดร.กฤตยาเป็นตัวอย่างหนึ่งในเรื่องความรุนแรงที่มีต่อผู้หญิง ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงลึกใน 2 จังหวัด อาจารย์พูดมาตั้งแต่นำเสนอในวันที่ 1 พฤศจิกายน และก็พูดอีกหลายๆ ที่ ดิฉันเองก็นำเสนออยู่เรื่อยๆ เอ๊ะ! เชิญ ดร.กฤตยา

มานำเสนอให้กับ สว., สส.ฟัง มันก็ไม่ชนะซะที จนกระทั่งข่าวก็ออกมาเรื่อยๆ ว่ามีการนำเสนอ สุดท้ายเขาก็เอาละ เชิญอาจารย์เข้าไปที่สภา อยากจะเรียนว่า สิ่งที่อาจารย์นำไปเสนอพวกเราในสภานั้น ทุกคนที่ฟังอยู่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า อยากจะเห็นอันนี้ละ อยากจะเห็นงานวิจัยเชิงลึกเพื่อสังคม เพื่อที่ว่าเราทำหน้าที่อยู่ในรัฐสภา สิ่งใดที่เราจะผลักดันได้ เราจะได้ช่วยกันผลักดัน คงจะเป็นสิ่งที่พีโสภาแนะนำให้เสนอว่า เมื่องานวิจัยออกมา มันก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง หนึ่งก็คือการรณรงค์ทางสังคม สองก็คือทางด้านกฎหมายใช้ไหมคะ สิ่งนี้อาจารย์ก็พูดแนะนำเสนอนั้น สส.หญิงหลายคนเขาจับมือกันแล้วที่จะผลักดันกฎหมายที่อาจารย์ไปพูดทั้งเอาไว้ว่ามันมีอะไรบ้าง อันนี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งว่าเราคงจะต้องหาเวทีทุกเวทีที่จะนำเสนอได้ เสียงยังไม่ถึงผู้ที่มีอำนาจในเชิงโครงสร้างอยู่ ก็ต้องทำต่อไป อย่าเพิ่งท้อแท้ละคะ ดิฉันเองแอบให้กำลังใจและดิฉันเองก็เปิดใจที่จะรับงานวิจัยเหล่านี้ เพียงแต่ว่าโอกาสของเราอาจจะน้อย ถ้าหากท่านสามารถที่จะไปนำเสนอต่อทางสภาได้ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ขอบพระคุณคะ

อ.สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ (ม.ศิลปากร) :

มีสองประเด็นนะคะ ประเด็นแรกอยากจะเรียนถามอาจารย์นิธิ แต่เข้าใจว่าเดี๋ยวอาจารย์คงจะช่วยสรุปให้ ก็คืออาจารย์พูดถึงเรื่องชนชั้นกลางว่า การก่อตัวของชนชั้นกลางนั้น จริงๆ ก็ทำให้เกิดการผูกพันกับระบบอุปถัมภ์ ฉะนั้นอาจารย์เสนอทางออกที่มันทำให้เกิดประชาธิปไตยก็คืออยากให้เชื่อมโยงกับคนระดับล่าง อยากเรียนถามอาจารย์ว่า มันจะมีกลไกหรือวิธีการอย่างไรที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับคนระดับล่างได้ อีกข้อหนึ่งอยากเรียนให้ข้อมูลในที่นี้ด้วย ก็คือในส่วนที่เราทำงานกันอยู่ มีกลุ่มคนเล็กๆ ที่ทำเรื่องวิจัยเหมือนกัน และมีโจทย์ว่า ทำอย่างไรที่จะให้งานของพวกเราไปทำให้เกิดความเข้มแข็งกับคนระดับล่าง แต่การทำของเราเป็นการเชื่อมต่อกันระดับบุคคล ไม่ได้เป็นกลไกไม่ได้มีระบบ ความต้องการตรงนี้ทำให้เราลงมามีงานร่วมกันก็มีจากมหิดล จากศิลปกร เกษตรก็มีบ้าง ตรงนี้ก็เลยไปพาดพิงถึง สกว. เมื่อครูได้ยินอาจารย์ท่านหนึ่งพูดถึง สกว. ว่า องค์กรที่สนับสนุนการวิจัยจะไม่ค่อยเข้าใจ เพราะว่าโจทย์มันซับซ้อนจากข้างล่าง แล้วนักวิชาการเองก็มีด้านทางวัฒนธรรม

อยากจะทำให้ข้อมูลตรงนี้ว่า จริงๆ ท่ามกลางตัวองค์กรของ สกว.เอง... ในท่ามกลางที่เขาให้ทุนลักษณะอย่างนี้ มันมีลักษณะทุนแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งเป้าหมายก็คือเพื่อให้ชาวบ้านทำวิจัย เมื่อครูที่อาจารย์อนุชาติพูดถึงว่า มีโจทย์ข้างล่างเยอะมากเลย ตรงนั้นแหละ สกว. สนับสนุนทุนในลักษณะอย่างนั้น ก็คือให้ชาวบ้านลงไปทำวิจัยเองเพื่อตอบปัญหาของตัวเอง ตัวอย่างแบบนี้ในพื้นที่ทางภาคกลางหรือภาคตะวันตกก็มีนะคะ เช่นเรื่องการจัดระบบน้ำ เมื่อมีระบบชลประทานเข้ามา ก็มีความขัดแย้งระหว่างคนที่อยู่เหนือน้ำกับท้ายน้ำ ก็คือเขามีโจทย์ว่า ทำอย่างไรที่จะให้การ จัดระบบน้ำนำไปสู่ความยั่งยืนของทุกๆ ฝ่าย จากโจทย์ตรงนี้ พวกเราก็เข้าไปช่วยทำให้เกิดกระบวนการคิดร่วมกัน และทำเป็นโจทย์เสนอ สกว. แล้ว สกว.ก็อนุมัติเงิน แต่ช่องทางของการสนับสนุนเงินแบบนี้เป็นรูปแบบใหม่ที่ สกว.เพิ่งมี และเรามีเวทีของเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมแบบนี้ คิดว่าถ้าเราสนใจงานวิจัยเพื่อสังคม โจทย์ที่เกิดขึ้นจากข้างล่าง และ สกว. สนับสนุนอยู่เนี่ย น่าจะเป็นเวทีให้พวกเราเข้าไปเรียนรู้และต่อยอดงานตรงนั้นได้ ตัวอย่างเรื่องจัดการระบบน้ำนั้นก็ยังต้องการนักวิชาการที่เข้าไปดูภาพรวมของระบบชลประทานทั้งระบบอย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นเราก็มองว่า ณ เวทีตรงนี้น่าจะเป็นเวทีที่ทำให้งานวิจัยเพื่อสังคมมันเคลื่อนไปสู่การเชื่อมโยงกับระดับล่างได้ แต่อย่างไรก็ตามตรงนั้นก็ยังเป็นการทำในระดับบุคคล แต่ใช้องค์กรของ สกว. เข้ามาช่วยทำให้งานมันเดินได้ ซึ่งอาจจะเป็นกลไกอันหนึ่งก็ได้แหละคะ แต่คำถามที่อยากเรียนถามอาจารย์นิธิคือ ในเชิงของกลไกโดยทั่วไปในสังคม ของ

คนกลุ่มอื่นๆ เราจะมีกลไกอย่างไร ที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับข้างล่างได้ เพราะว่าเราพูดตรงนี้กันเยอะ แต่มั่นดันนะค่ะ ขอบคุณค่ะ

คุณดุขฎิ เจริญสุข (นักศึกษา ป.เอก คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล) :

พอดีอาจารย์พูดถึง grass root globalization เราพูดถึงคนชนบทกันมาก พอตีตัวเองทำงานด้านการศึกษา เลยคิดว่าจะไม่พูดถึง grass root globalization ในเมืองบ้างหรือคะ เด็กวัยโจ๋ของเราเยอะมากเลย และก็บริโภคนิยมฟังเฟือ อันนั้นคือรากฐานของประเทศไทยจริงๆ ซึ่งเรารู้สึกว่าโดนทอดทิ้งและปล่อยให้เขาไหลไปตามกระแสของโลก ซึ่งน่ากลัวมากนะค่ะ ขอบคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

อันที่จริงเรามีเสียงสะท้อนมาจากข้างล่างทั้งหมด 11 ท่านแล้วนะค่ะ และก็มีคำถามหลายคำถาม ดิฉันไม่คิดว่านักวิชาการหรือที่เราเรียกว่าปราชญ์ จะตอบคำถามพวกเราทุกคำถามนะค่ะ การโยนคำถามนั้นเป็นเรื่องที่ดี แต่ว่าคนที่มาพูดตรงนี้ก็ไม่น่าที่จะต้องตอบทุกคำถาม ดิฉันคิดอย่างนั้นนะค่ะ ขอกราบเรียนเชิญอาจารย์ชัยอนันต์ค่ะ หัวข้อกว้างมากเลย อาจารย์นั่งฟังมาจะเห็นว่าประเด็นที่คุยกันจะมีหลายประเด็นมาก อาจารย์ก็มีเวลาตามสบายนะค่ะ

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช :

เรื่องวัฒนธรรม คนก็พูดกันแล้วเข้าใจกันแล้วในขณะนี้ว่าเป็นวิถีชีวิต ส่วนเรื่องปฏิรูปสังคมเป็นเรื่องของโครงสร้างทางอำนาจ ที่นี้ผมก็อยากจะตั้งเป็นข้อคิดไว้ ประการแรกเรื่องของวิถีชีวิตนั้น แน่นนอนมันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปและความหลากหลาย แต่ว่าการที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เราจะเรียกว่าชนชั้นหรือไม่เรียกว่าชนชั้นก็ตาม มีความพยายามที่จะแปลสภาพให้เป็นโครงสร้างทางอำนาจ ในแง่ของการมาครอบงำสังคมส่วนอื่นๆ ด้วยนั้น อันนี้ก็มิ แต่ว่าไม่มีทั้งหมด วิถีชีวิตอื่นๆ ก็ไม่พยายามจะครอบงำใคร มันก็เป็นอยู่อย่างนี้ แต่ถูกผลกระทบอย่างเดียว

ที่นี้มาพูดถึงเรื่องโครงสร้างทางอำนาจ ในสมัยก่อนจนถึงปัจจุบันนี้ เรามักจะพูดกันถึงเรื่องโครงสร้างอำนาจทางการเมืองเป็นด้านหลัก และเราก็พยายามวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เราอาจจะมองโครงสร้างอำนาจทางการเมืองว่า มันเปลี่ยนไปเพราะว่าวิถีชีวิตมันเปลี่ยนในระดับหนึ่งถึงกับมีพลังที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองนั้นต้องปรับตัว การปฏิรูปนี้ก็เป็นความพยายามของผู้ที่รักษาอำนาจนั้นที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของพลังที่ก่อกำเนิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิต รวมไปถึงอาชีพการงานด้วย หรือปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตภายนอกสังคมที่กดดันมากก็ได้

ที่นี้เมื่อเราพูดถึงโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ยกตัวอย่างในเมืองไทย เราก็ไปมองว่า ที่เปลี่ยนชัดเจนและต่อสู้กันมานานก็คือรัฐธรรมนูญ ที่เห็นชัดว่าเป็นกติกา ลักษณะเนื้อหาเปลี่ยนไป แต่การเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง มันปฏิรูปได้ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงภายในของโครงสร้างอำนาจเดิมเอง อาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพก็ได้ หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปลักษณะใหม่ที่มาทดแทนรูปลักษณะเก่า ยกตัวอย่างเวลานี้เราเห็นรัฐธรรมนูญและหลายคนพูดถึงศาลรัฐธรรมนูญ พูดถึง กกต. พูดถึงศาลปกครอง สิ่งเหล่านี้รูปลักษณะมันเปลี่ยน หมายความว่า มันมีโครงสร้างทางการเมืองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และก็เป็ผลของพลังกดดันต่างๆ แต่พอถึงในระดับหนึ่ง โครงสร้างใหม่ๆ ทางการเมืองเหล่านี้เป็นโครงสร้างอำนาจที่ชั่วรอยของ

ระบบราชการเดิม ไปเป็นสิ่งที่ผมเรียกว่า Constitutional Technocracy ก็คือเป็นเทคโนโลยีทางรัฐธรรมนูญ ไม่ลงถึงประชาชนอย่างแท้จริง ผมอยู่ในศาลรัฐธรรมนูญเนี่ยผมทราบดี เพราะว่าเรื่องอะไรที่เกี่ยวกับสิทธิหรือภาคของประชาชน ผมพยายามจะวิเคราะห์โยงลงไปมันไม่ถึงสักที เป็นเสียงข้างน้อยอยู่เสียงเดียว ผมก็มีความรู้สึกว้า เอ๊ะ! เรามี Constitutional Technocracy ขึ้นมาทดแทน Technocracy แบบเดิม เพราะ Technocracy แบบเดิมนั้น นักเทคโนโลยีไม่อาจจะทานพลัง ไม่อาจจะได้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ ก็ปรับตัว ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงก็ไม่สามารถจะกุมสภาพของพฤติกรรมหรือทิศทางที่โครงสร้างอำนาจใหม่ๆ จะก้าวไปได้ นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง

ประเด็นที่สองคือ เวลาเราพูดถึง “ชนชั้นกลาง” เรื่องชนชั้นกลางนี้ก็ถกเถียงกันมานานมาก บางคนก็ใช้เอาดื้อๆ ไปเอาพวกดัชนี (index) ที่พวกมันเคยทั้งหลายเขาทำเวลาเขาสำรวจตลาด ตั้งแต่ตลาดเครื่องสำอางค์ไปจนถึงตลาดตุ๊กตา คนอาจจะพูดถึงชนชั้นกลางก็จริง แต่ภาษาอังกฤษเรียกว่า middle class ก็เป็นแนวคิดที่คลุมเครือมาก แต่ท่านทั้งหลายในที่นี้และเรื่องที่ท่านสนใจที่ท่านกำลังทำ ท่านพูดถึงการเชื่อมกับวิถีชีวิตในชนบทหรือวิถีชีวิตในเมืองของผู้ด้อยโอกาสกับผู้ใช้เปรียบ สิ่งเหล่านี้ ผมเรียกว่าไม่ใช่ middle class ผมเรียกว่า intermediary class ก็คือ อยู่ตรงกลางที่คอยเชื่อม แต่ว่าคุณจะเป็นคนชั้นกลางหรือเปล่าตามความหมายของนักสังคมวิทยาหรือนักรัฐศาสตร์อะไร ผมว่ามันก็ได้ครับนะครับ กู๋ๆ กันไป ข้อสำคัญก็คือว่า กลุ่มที่เชื่อมเหล่านี้จะปฏิรูปสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจที่มันเกิดขึ้นใหม่ หรือโครงสร้างอำนาจที่มีอยู่แล้ว แล้วมันเปลี่ยนรูปไปนั้นจะเป็นอย่างไร

ประเด็นที่สาม เมื่อพูดถึงโครงสร้างอำนาจในปัจจุบันนี้ มันมีลักษณะต่างไปจากโครงสร้างอำนาจที่เราเคยพบมาในสังคมไทยคือ หนึ่ง มันไม่ใช่โครงสร้างอำนาจทางการเมือง ลักษณะโครงสร้างอำนาจทางการเมืองนั้น บางทีมันกดขี่เห็นชัด แต่ว่าการกดขี่ที่เห็นได้ชัด แล้วบางทีคนไม่รู้สึกว่าถูกกดขี่ด้วย ก็คือโครงสร้างอำนาจทางการเมืองตลาด หมายความว่าอำนาจของตลาด มันไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะตลาดภายในเท่านั้น มันเริ่มเป็นตลาดภายนอก เป็นตลาดที่เรามองไม่เห็นตัว มองไม่เห็นหน้าผู้คน มันเป็นตลาดที่มีลักษณะต่างไปจากตลาดนัด มันมีความไม่เป็นส่วนตัวค่อนข้างสูง เพราะฉะนั้นวิธีการที่เราจะมองความสัมพันธ์ ว่าโครงสร้างอำนาจใหม่ที่เกิดขึ้น ถ้ามันเป็นโครงสร้างอำนาจทางการเมืองตลาดแล้ว เราจะเห็นว่ามันก็พยายามจะสร้างวัฒนธรรมหรือขายวัฒนธรรม มันไม่ใช่พยายามที่จะยึดยึดวัฒนธรรม มันไม่ได้พยายามจะปกครอง มันไม่พยายามจะกดขี่ แต่มันใช้วิธีชักจูง คือตรงข้ามกับโครงสร้างอำนาจทางการเมือง โครงสร้างอำนาจทางการเมืองก็อาจจะชักจูงเหมือนกัน หรือสร้างความเชื่อเพื่อให้ยอมรับ เราจะได้ยอมจำนนหรือไม่ต้องตั้งคำถามมาก แต่โครงสร้างอำนาจใหม่ทางการเมืองตลาดนั้น พุดง่าย ๆ ว่ามันซับซ้อนกว่า และที่สำคัญก็คือ แหล่งที่มาของอำนาจการตลาดนั้น มันไม่ได้จำกัดอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ที่เราจะบอกว่าพวกนี้เป็นชนชั้นปกครอง บางทีเราไม่รู้สึกด้วยปัญหาก็คือว่า วัฒนธรรมที่เขา กำลังจะเสนอใหม่อยู่นั้น หรือวิถีชีวิตแบบจิปาถะ แบบจ๋า แบบทันสมัยอะไรต่ออะไรพวกนี้ มันมีเครื่องมืออื่นๆ ซึ่งรัฐเคยใช้แต่ล้มเหลว เช่น ถ้ารัฐมีหนังสือพิมพ์ มีวิทยุ มีรายการทีวีเป็นกระบอกเสียง ก็ไม่มีใครดู แต่ว่าโครงสร้างอำนาจทางการเมืองตลาด มันพยายามที่จะทำให้รัฐที่เราเรียกว่า “รัฐประชาชาติ” ที่เราสมมติหรือจินตนาการขึ้นมา นั้น เป็นจินตนาการใหม่อีกแบบหนึ่งตามการตลาด

ผมก็พยายามไปคิดอะไรในช่วง 3-4 เดือนมานี้ ผมก็ว่าเอ๊ะ! มันเกิดอะไรขึ้นในเมืองไทย ผมก็พยายามไปคิดไปเขียนว่า “จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด” รัฐตลาด (market state) มันพยายามจะเอาวัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจซึ่งมีอยู่แล้ว ถ้านักรัฐศาสตร์เวลานี้เลิกอ่านหนังสือรัฐศาสตร์ไปอ่านหนังสือเกี่ยวกับบริษัทฯ บริษัทหรือบรรษัทอะไรทั้งหลาย นวนิยายก็มีนะ ผมชอบอ่าน รวมทั้งวัฒนธรรมของเขาที่กำลังจะใส่มาในชุดภาษาใหม่

ด้วย ชุดภาษาใหม่เวลานี้ไปที่ไหนทุกแห่ง ปฏิรูประบบราชการก็พูดถึง value change และ CEO ชุดภาษาใหม่ ๆ นี้ พยายามจะเป็นวัฒนธรรมของรัฐตลาดไม่ใช่รัฐประชาชาติอีกต่อไป แต่ไม่ได้หมายความว่ารัฐประชาชาติไม่มีอยู่แล้ว ก็มีอยู่เหมือนกัน.... เมื่อครู่ผมนั่งรถมาหลัๆ ดันๆ ก็ได้ยินรายการวิทยุเขาพูดถึงว่า ต้องรักชาติต้องอะไรทั้งหลายทั้งปวง มันก็มีวาทกรรมกัน ก็ยังมีตรงนี้ ยังต่อสู้กันไม่จบสิ้นนะ

ปัญหาที่ผมอยากจะถามก็คือว่า ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ พวกนี้จะอยู่รวมกันอย่างไร ถ้าไม่เกิดเหตุการณ์วันที่ 11 กันยา คนก็ยังไม่ถูกคิดว่าจะอยู่รวมกันอย่างไร ชุดของภาษาที่ใช้ก็มีแต่ประสิทธิภาพการแข่งขัน ของไทยเราอันดับ 34 เรื่องปฏิรูปการศึกษาก็เริ่มจากว่า เราอยู่โหลๆ เพราะฉะนั้นเราต้องแข่งให้เป็นทีหนึ่ง ถ้าไม่มีวันที่ 11 กันยา คนก็คงจะไม่มาทบทวน แต่คนที่ทบทวนอย่างหนักก็คือผู้ที่วิถีชีวิตของเขาตามวัฒนธรรมเนีย จริงๆ เป็นวัฒนธรรมที่เรียกว่าชิงตังหรือวัฒนธรรมที่แข่งมากกว่าอันอื่น เพราะฉะนั้นการโต้ตอบก็เป็นการโต้ตอบไม่ใช่ในเชิงของอธิบาย ไม่ใช่ในเชิงของความรุนแรงทางการเมืองอย่างเดียว แต่เป็นความรุนแรงทางวัฒนธรรมด้วย เพราะว่าวัฒนธรรมในวิถีชีวิตที่มาจากใหม่ของผู้ที่ไม่มีวัฒนธรรม จริงๆ พวกนี้มันคือไม่มีวัฒนธรรม โลกานุวัตรมันไม่เป็นวัฒนธรรม เพราะลักษณะของวัฒนธรรมนั้น มันต้อง (1) มีความเป็นส่วนตัวสามารถเลือกได้โดยสมัครใจ เรียนรู้ซึมซับได้ เลือกอันไหนเอา-ไม่เอา เหมาะสมกับวิถีชีวิตใหม่ แต่พวกนี้มันเป็นสูตรสำเร็จเป็นเรื่องสำเร็จถ้าคุณเอาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นโลกานุวัตรไม่ใช่กระแสอีกต่อไป มันเป็นระบบ ดังนั้นมันก็มีโครงสร้างทางอำนาจของมัน

คำถามของเราในขณะนี้คือว่า แล้วชั้นหินย่อยๆ ตามธรณีวิทยาทางการเมืองที่เราได้อยู่ ที่ยังทับถมกันอยู่เยอะเย้านั้นเป็นอย่างไร จริงๆ วันก่อนเขาให้ผมไปพูดเรื่องการศึกษา หนังสือพิมพ์อะไรไปลงว่าผมเป็นฝ่ายโน้นฝ่ายนี้ ที่จริงผมก็รู้ผมอยู่ฝ่ายไหน เขาให้ผมไปพูดผมก็ไป ผมก็พูดเหมือนอย่างที่ผมพูดมา 2-3 ปีแล้วในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาทั้งหลาย แต่ก็ไม่ค่อยมีใครฟังผม ผมก็ไม่ว่าอะไร ไม่ฟังก็ไม่ว่า แต่ผมอยากจะพูดสั้นๆ ว่า เวลาเราปฏิรูปสังคม เรามองว่าวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่มันเกิดขึ้น สมัยก่อนมันเกิดขึ้นโดยระบบราชการมีส่วนอย่างมาก และมันจะมีคำว่าพร้อมหรือไม่พร้อม ประชาชนพร้อมหรือไม่พร้อม และระบบที่เป็นโครงสร้างอำนาจที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น ที่เราเห็นชัดเจนตอนนี้ ที่กำลังจะอยากปฏิรูปตัวเองและเกี่ยวข้องกับเราก็มี 3 ระบบด้วยกัน ผมเรียกว่าระบบที่หนึ่ง ระบบที่สอง และระบบที่สาม

ระบบที่หนึ่งคือ ระบบที่คุณโสภณไม่ชอบ ระบบการปกครองท้องถิ่นซึ่งก็มีโครงสร้างทางอำนาจออกมาเป็นกฎหมายด้วย พระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น 2457 ไปดูนะอะว่าทุกส่วนของสังคม ทั้งพื้นที่ที่ถูกคลุมหมดเลย โดยไปถึงกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ไปดูเลยว่าหน้าที่ของกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านนั้นครอบคลุมอะไรบ้าง ระบบท้องถิ่นนี้แน่นอนเลย สมัยก่อนเรารู้ว่ามีเจ้าเมืองมีกินเมือง แล้วก็มีเทศา มีอะไรต่ออะไร นี่คือระบบปูพื้น คือระบบเติมพื้นที่ เติมเทศะ (space) ไปหมด ที่ยืนของใครมีอยู่บ้างในระบบนี้ ก็ไม่มี รัฐแน่นอนต้องการที่จะคุม ต้องการที่จะอาศัยระบบท้องถิ่น ซึ่งจริงๆ ก็มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่เราเห็นชัดว่ามันก่อรูป เอาละผมเรียกว่าระบบที่หนึ่งแล้วก็มีระบบที่สอง ซึ่งที่จริงมันก็มีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ที่เขาเรียกว่า “เวียงวังคลังนา” คือระบบที่มีกรมเป็นฐานหรือกระทรวง ตอนหลังก็มีกองขยายไปเหมือนกัน ขยายไปขยายมาในนามของการพัฒนา และอเมริกันก็มาสั่งสอนเรานะตั้งแต่ปี 2490 มา ก็เติมพื้นที่ไปเบียดระบบที่หนึ่ง จนผู้ว่าฯ บอกว่าเหลือแต่คนขับรถกับอักษรเลขใช้ใหม่ ระบบกระทรวงทบวงกรมนี้ก็เป็นระบบที่สอง

ถามว่าระบบที่สามมีหรือเปล่า ระบบที่สามก็มีมาตั้งนานแล้วใช้ไหม ระบบที่สามก็คือ เขาบอกให้ทดลองมีเทศบาล ให้มีสหกรณ์ใช้ไหมอะ และตอนหลังมาสมัยพัฒนา เขาบอก เอ้า! ให้มีหอการค้า ต่อมาเขาก็ยอมรับรององค์กรเอกชน องค์กรอาสาสมัครมากขึ้น แต่ระบบที่สามนี้ เขาก็สร้างกลไกโครงสร้างทางอำนาจมา

เหมือนกัน นอกจากเทศบาลแล้วแทนที่เขาคงไม่มีเทศบาลเดียว เล็ก-ใหญ่บ้าง แล้วมีการปกครองท้องถิ่นด้วยตัวเองจริงๆ ให้ทำอะไรต่างๆ เขาก็บอกทำไม่ได้ ระบบที่หนึ่งกับระบบที่สองออกมาบอกว่าไม่ได้ เพราะระบบที่สามยังไม่พร้อม และส่วนที่เป็นประชาชน/องค์กรประชาชนจริงๆ นะมีน้อยมาก แต่ส่วนซึ่งเป็นของระบบที่สาม เป็นองค์กรปกครองท้องถิ่น ก็มีความอยากจะเป็นแบบระบบที่หนึ่งหรือระบบที่สองอยู่เหมือนกัน จะเห็นว่าเทศมนตรี กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านแต่งตัวสีทึบๆ มีขีดเยอะเยอะไปหมด ถามว่าระบบที่สามนี้ เริ่มจะได้รับการยอมรับ และมีความชอบธรรมมากขึ้นเมื่อมีรัฐธรรมนูญอันนี้เกิดขึ้น และบอกว่าต้องกระจายอำนาจ ต้องมีพ.ร.บ. ขั้นตอนแผนการกระจายอำนาจ ต้องมีเม็ดเงินลงไป ต้องให้ภาษี ต้องแบ่ง VAT ต้องอะไรต่ออะไร แต่ไปๆ มาๆ ระบบที่หนึ่งตั้งรับด้วยอะไร ระบบที่หนึ่งตั้งรับด้วยการบอกให้มีผู้ว่า CEO ระบบที่สองตั้งรับด้วยการมีการปฏิรูประบบราชการซึ่งใช้เงิน 4 พันล้าน ระบบที่สองตั้งรับด้วยการบอกว่า โอ้ องค์กรปกครองท้องถิ่น ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญและ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542 บอกว่าให้จัดการการศึกษาได้แต่คุณยังไม่พร้อม ทั้งๆ ที่เทศบาลตั้งกันมาหลายปีแล้ว แล้วมีอยู่เต็มพื้นที่ด้วย คุณบอกยังไม่พร้อม คุณสงวนไว้เก๋อย่างเรื่องการจัดการศึกษา และคุณตั้งเขตพื้นที่การศึกษามา 295 เขต เป็นราชการส่วนกลางนะ แล้วคุณบอกว่าให้มี 295 เขตทันทีโดยไม่มีเงื่อนไขอะไรเลย แต่องค์กรปกครองท้องถิ่นเขามีเงื่อนไขครบ คุณไปอ่านเงื่อนไขดู กว่า你能จัดการศึกษาแต่ 295 เขต คุณ qualify ทันทีตุ่มเลย เข้าลักษณะอย่างนี้ ปฏิบัติเลย

เพราะฉะนั้นระบบที่หนึ่งก็กำลังอยากจะปรับตัวใช้ใหม่ วัฒนธรรมก็มีอยู่ ระบบที่หนึ่งก็คือระบบท้องถิ่นหรือจะเรียกผู้ว่า CEO ก็เรียกไป ระบบที่สองก็คือระบบราชการ ก็ตั้งหลักตั้งรับในนามของการปฏิรูปทั้งหลาย ระบบที่สามนี้ แต่เดิมมันมีความเป็นราชการค่อนข้างมาก แต่เวลานี้มีส่วนผสมของประชาชนเข้ามา ผมเรียกระบบที่สามนี้ว่า “ระบบประชากร” คือกิจการสาธารณะที่เป็นของประชาชน ทำโดยประชาชน เพื่อประชาชน ในขณะที่ระบบที่สองคือระบบราชการ เป็นระบบที่ทำโดยข้าราชการเพื่อประชาชน และไม่มีทางเลยที่จะคิดในวัฒนธรรมของประชาชนได้ คุณโสภณหรือใครต่อใครก็พูดมาตั้งแต่เยอะเยอะว่าวัฒนธรรมของประชาชนเขาคิดเป็นอย่างไร อาจารย์นิธิ อาจารย์ศรีศักรก็พูด ระบบนี้คิดของประชาชนมันต้องอยู่ในระบบที่สาม คือระบบประชากร

ผมก็อยากจะหยุดแค่นี้ แล้วก็เสนอให้คิดว่าเวลาเราพูดถึงปฏิรูปสังคมนั้น เห็นไหมว่า มันมีเรื่องของตลาด มีเรื่องวัฒนธรรมโครงสร้างอำนาจ เรารู้ อะไรเยอะเยอะไปหมด เรามีโครงสร้างอำนาจของเขา เพราะฉะนั้นมันซับซ้อนกว่าเก่ามาก แล้วเราก็พูดถึงว่า ในสามระบบนั้น ระบบท้องถิ่นที่พวกผู้ว่าฯ มันคุมประชาชนอยู่ทั้งนั้นแหละ ระบบข้าราชการก็เหมือนกัน ก็ในพื้นที่เดียวกันนะ ระบบที่สามคือระบบประชากร ถามว่าคุณเชื่อม 3 ระบบนี้ได้อย่างไร คุณจะไปบอกว่าระบบที่หนึ่งหายไป ระบบที่สองหายไป เป็นไปได้ไหม เป็นไปไม่ได้ ผมก็พยายามคิดอยู่นะว่า เอ๊ะ! เราจะเชื่อมระบบสามระบบนี้ได้อย่างไร แต่ก่อนที่จะเชื่อมสามระบบนี้ ผมคิดว่าในแง่ความคิด อาจจะต้องคุยกันให้ชัดเจนก่อนว่า เราเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านี้เหมือนกันหรือเปล่า หรือเราเข้าใจกันไปคนละอย่าง แล้วเราก็พูดคนละอย่าง แล้ววัฒนธรรมของการพูดการคุยกัน การคิดร่วมกัน กับวัฒนธรรมของการแบ่งขั้วต่ากันนั้น คุณปฏิรูปสังคมไม่สำเร็จหรอกถ้าเพื่อคุณใช้วิธีจัดพวก ฉะนั้นผมคิดว่าเป็นหน้าที่ของพวกท่าน ซึ่งผมเรียกว่าเป็น “ชนชั้นเชื่อม” ไม่ใช่ชนชั้นกลาง มีหน้าที่เชื่อม ท่านจะเชื่อมอย่างไร ท่านจะหาอย่างไรให้พวกปฏิรูปการศึกษาเข้าใจแล้วเลิกคิดสร้างเขตพื้นที่การศึกษาให้เป็นพระเอก ซึ่งอีกหน่อยมันจะยุบไม่ได้ กับให้โรงเรียนเป็นพระเอก แล้วให้โรงเรียนเชื่อมกับระบบประชากรให้ได้อย่างไร

ระบบประชากรก็คืออย่างมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนอย่างเนี่ย จะเชื่อมอย่างไร ในขณะที่เวลานี้รัฐก็ไล่เงินลงไป อยากมีอะไรก็ไล่ลงไป วันก่อนผมกับคุณโสภณไปประชุมกันเรื่องโครงการต่างๆ เรื่องชุมชนคุณก็ให้เงิน

ไปเป็นประกาศนียบัตรอะไรเยอะแยะไปหมด เพราะฉะนั้นในขณะนี้ เรากำลังอยู่ในยุคของความพยายามที่ วัฒนธรรมซึ่งไม่เป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมรูปแบบใหม่กำลังเข้าไปสู่โครงสร้างอำนาจ แล้วพยายามทำให้โครงสร้างอำนาจ ทำให้รัฐเป็น “รัฐตลาด” เพราะตื่นเช้าขึ้นมาก็ฟังแต่ภาษาชุดพวกนี้ทั้งนั้นเลย ไปไหนก็ได้ยินทั้งนั้น แต่ไม่ใช่หมายความว่า จะผิดหมดนะ ไม่ใช่ การตลาดเนี่ยปฏิเสธไม่ได้ มันมีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว แต่เวลานี้ลักษณะของตลาดในขณะนี้กับในสมัยก่อนคนละเรื่องโดยสิ้นเชิง ถามว่าตลาดแบบดั้งเดิมที่เราโยยหาแล้วมันหายไป กับตลาดใหม่ซึ่งเราบอกมันหายไปไม่ได้แบบนี้ พวกท่านเป็นตัวเชื่อมว่าจะมีวิธีการ มีกลวิธีหรือยุทธศาสตร์อย่างไรจึงจะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ต้องไปเข้าบิลาเดนยูนิเวอร์ซิตี เคยเห็นไซ้ไหมครับในอินเตอร์เน็ต บิลาเดนยูนิเวอร์ซิตีมีแคมป์สอยู่ที่ไหน มีคอสเวอร์คอะไรบ้าง ลองเข้าไปดู

คุณโสภณ สุภาพงษ์ :

.... คือผมมองชีวิตของท่านอาจารย์ทั้งสามท่านนี้ เราอยากได้คนอย่างนี้ ทุกคนคงเห็นด้วย เป็นคนซึ่งเป็นไท ซึ่งหลุดพ้นจากความกลัวเพราะพึ่งตัวเองได้ หลุดพ้นจากความโลภ หลุดพ้นจากความอยากได้ ไซ้ไหมครับ เหลือแต่อยากค่า ที่นี้คนเชื่อมหรือคนชั้นกลางจำนวนมากขณะนี้นั้น ก็สับสนตรงนี้ มีคนส่วนหนึ่งยังกลัว แต่เขาก็ไม่ได้โลภ ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่อยากจะทำในสิ่งที่ดี แต่ก็กลัว กลัวอะไรครับ กลัวราคา กลัวอำนาจ สองตัวนี้มันค้ำ ไม่กล้าพาลูกไม่กล้าพาตัวเองออกมา ตรงนี้ครับอะไรจะเป็นทางเลือก อะไรที่จะทำให้เขามั่นใจออกมา เทศบาลจะมั่นใจที่จะไม่เลียนแบบระบบที่หนึ่งระบบที่สองได้อย่างไร ตอนนี้ผมคิดๆ ไปอย่างนี้ มันก็เหลือบิลาเดนกับสังคมนิยมทุกที่เลย ไปจบตรงนั้นทุกที่ซึ่งก็ไม่ว่าจะเป็นอย่างนั้น ตรงนี้ที่ผมอยากจะเรียนถามว่า ขณะนี้อาจารย์มองว่ามันมีกลไกอะไร นอกจากกฎหมายนะครับ ซึ่งแน่นอนว่าถ้าเราทำกฎหมายให้มันมีศีลธรรมมากขึ้น คนก็กลัวพ้นจากความกลัวได้ กลไกอะไรที่ทำให้สังคมรู้สึกมั่นใจว่าเขาจะไม่พาลูกตัวภรรยาเขาไปเสี่ยง ทำความดีแล้วก็อดตาย ตัวอย่างเช่นเมื่อวานนี้ไม่ทราบว่ามีอาจารย์เปิดอินเตอร์เน็ตหรือเปล่า นายคุกแมนกับนายสติกลิช ที่ไดโนเบลไพรส์ สองคนออกมาเขียนบทความเหมือนกันเลยครับ เขามองว่าไม่มีทางที่จะแก้ปัญหาการปฏิรูปสังคมในโลกนี้ได้เลยถ้าไม่เก็บภาษีที่ดิน เขาเสนอ 50% ไปอ่านสิครับ ขนาดนายคุกแมนเขาก็ดันเหมือนกัน อันนี้ก็แปลกดี อยากจะเรียนถามตรงนี้ครับว่า เมื่อไรจะทำให้หลุดพ้นจากความกลัวที่จะออกมา อย่างที่ท่านอาจารย์หลุดออกมา หลุดมาอย่างไร ภรรยาส่งเสริมหรืออย่างไร

ประเด็นที่สอง สิ่งที่อยู่อยากให้เห็น ผมกังวลมากเพราะหวังว่าการศึกษาจะเป็นตัวพาชาวบ้านให้เชื่อมต่ออย่างมีศักดิ์ศรีกับชนชั้นกลาง ตอนนี้ที่ผมพูดถึงมหาวิทยาลัย ก็คิดว่าเขายังไม่ได้ถูกปฏิรูป ซึ่งก็โอเคอย่างยิ่ง แต่สำหรับเรื่องเขตการศึกษา ผมค่อนข้างกังวลครับ เพราะผู้ที่คิดตั้งใจดี แต่บางทีเรามองการศึกษาแบบไม่เชื่อการศึกษา เราเชื่ออำนาจ ตรงนั้นท่านอาจารย์คิดอย่างไร เรื่องการศึกษาที่จะเชื่อมกับชาวบ้าน รูปแบบมันควรจะเป็นอย่างไร เรื่องมหาวิทยาลัย ผมคิดว่าจะต้องเอามาเป็นของชาวบ้าน แต่สำหรับการศึกษาพื้นฐานจะเชื่อมอย่างไรครับ

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช :

ผมว่านะ เวลาในโลกเรามันพูดถึงเรื่อง “การปฏิรูป” หมายความว่าเกมสมันเปลี่ยนแล้ว ไม่มีใครพูดถึงการปฏิวัติอีกต่อไป เพราะฉะนั้นเมื่อพูดถึงการปฏิรูป เกมสมันก็คือว่า ทำอย่างไรคุณจึงจะหากินกันอยู่ กัดซีคน เอาเปรียบคนโดยที่ไม่เบียดเบียนหรือผลักดันเขาจนเขาไม่มีทางเลือกไม่มีทางสู้ คือไม่บดขยี้ให้ตายไปเลย นี่คือวิธีการการปฏิรูปที่ประสบความสำเร็จ ถ้าคุณเล่นเกมสปฏิรูปคุณต้องเล่นเกมสนี้ ว่าคุณจะพยายามสร้าง

พันธมิตรอย่างไร มี portfolio สำหรับคนนี้อย่างไร นี่เป็นข้อที่หนึ่ง ข้อที่สองในเรื่องการปฏิรูปการศึกษา เมื่อครูผมเพิ่งอ่านเรื่องการประกันคุณภาพมา ผมอ่านแล้วผมก็ปวดหัวที่สุด มันมีตั้ง 20-30 ข้อ ว่าอาจารย์ที่ดีนี้ต้องเป็นอย่างไร กระจายมาเป็นข้อๆ แล้วมันต้องกรอกกันแทบตาย แล้วเรื่องประกันคุณภาพเราคิดกันแบบนี้ เอ้า! นักเรียนจบมาแล้วมีความรู้เปล่า เขียนภาษาไทยได้เปล่า ย่อความเป็นรีเปล่า ถ้าเขาให้เขียนภาษาอังกฤษเขียนได้เปล่า สามารถที่จะคุยกับมนุษย์คนอื่นเขารู้เรื่องรีเปล่า ที่นี้พวกนี้มันต้องมีพิธีกรรมออกมาเยอะเยอะไปหมด แต่จริงๆ พวกนี้มันไม่มีน้ำยาหรอก อาจารย์พวกบิเนส พวกกูรูอะไรเนี่ย เพราะผมก็เรียนหนังสือมาตอนนั้น แต่ว่าตอนนี้พวกนี้มันกลับมาครองโลกซะใหม่ซะ ผมจึงคิดว่าอยู่ที่ว่าเราจะควบคุมตัวเองอย่างไรมากกว่า เราก็มียุบายของเราว่าจะอย่างไร ส่วนโลกมันก็เป็นแบบนี้ เป็นอย่างที่เราเห็นแน่นอน แต่เวลานี้คนก็เริ่มพูดถึง “ทางเลือก” อื่นมากขึ้น ด้วยทางเลือกอื่น ด้วยทางเลือกของคนตะวันออกมากขึ้น นวดฝ่าเท้าก็เลยระบาดไปทั่ว ผังเข็มอะไรต่ออะไร... มันก็เป็นอย่างนี้ เกมส่มันเป็นเกมส์ของการปฏิรูป เกมสปฏิรูปมันก็เป็นเกมส์ที่เสียเปรียบตลอดกาล เพราะว่าเกมสปฏิรูปเป็นเกมส์ที่คนยอมจำนนโดยคิดว่าตัวเองแยเอง ตัวเองไม่มีประสิทธิภาพ ไม่ใช่เสียเปรียบเพราะโครงสร้างอำนาจมันทำให้ตัวเสียเปรียบ แต่เสียเปรียบเพราะว่าคุณไม่มีประสิทธิภาพเอง คุณไม่มีคุณภาพ เขาประกันคุณภาพ แล้วคุณไม่ได้ ISO

นพ.อำพล จินดาวัฒนะ (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ) :

ผมฟังวันนี้แล้วก็ได้ประโยชน์และได้คิดเยอะมากทีเดียว เป็นเรื่องที่ทำให้ปัญญากว้างขึ้น เผอิญอาจารย์ชัยอนันต์กลับไปแล้ว อาจารย์พูดถึงระบบที่จะต้องปฏิรูปสามระบบ ผมดูเรื่องคล้ายๆ เป็นระบบ governance อาจารย์พูดในระบบที่สามเอาไว้ เรื่องของการมีเอ็นจีโอ เผอิญผมอยากถามอาจารย์ตรงนั้น แต่ถามอาจารย์นิธิกับอาจารย์ศรีศักรก็ได้ครับ คือผมกำลังมองว่า มันมีระบบอีกระบบหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ในระบบที่อาจารย์พูด หรืออาจารย์จะพูดในระบบที่สามก็ไม่แน่ใจ คือเรื่อง civic movement เรื่องภาคประชาสังคม เพราะผมคิดว่าอันนี้มันเป็นทางออกของสังคมอย่างหนึ่ง แล้วก็เป็นเรื่องที่เรามองวันนี้ ถ้าในช่วงต้นเราฟังแล้วรู้สึกหดหู่ว่าสังคมมันแย่ แต่ผมเห็นด้วยกับคุณมาลีรัตน์ว่า ถ้ามองในแง่บวกแล้ว สังคมไทยเรามีความหวัง เรื่องทุนทางสังคมนั้นไม่พูดนะครับ อันนั้นเป็นความหวังอันหนึ่ง แต่เรื่องพัฒนาการของ civic movement ในบ้านเรา มันมีแสงสว่าง จะเรียกตรงนั้นว่าเป็นชนชั้นกลางหรือชนรากลูาก็แล้วแต่ เราอาจจะมองด้วยความไม่มั่นใจคนชั้นกลางอย่างที่อาจารย์นิธิวิเคราะห์ ผมก็เห็นตามอย่างยิงนะครับ เวลาจัดรายการวิทยุในกรุงเทพฯ เปิดสายที่ไร ไม่เคยมีเรื่องอย่างนี้ครับ มีแต่เรื่องใกล้ตัวเท่านั้นถึงจะพูด และก็มีการมดไฟใส่กัน ส่วนที่จะเป็นเรื่องที่เข้าใจ movement อย่างนี้ รวมตัวกันอย่างนี้ไม่ค่อยมี แต่ในขณะที่เดียวกันมันก็มีกระบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมเกิดขึ้น ผมยกตัวอย่างสั้นๆ เช่น กระบวนการตรวจสอบเรื่องทุจริตยา ที่ผมนึกกำลังกันทั้งบ้านเมืองเยอะเยอะไปหมด ทั้งคนชั้นกลางและคนชั้นล่าง แต่ส่วนใหญ่อยู่ในคนชั้นกลาง ขณะเดียวกันชนชั้นรากลูาก็มีการเติบโตมากมาย ขณะนี้ก็มีกรไปเก็บเกี่ยวบทเรียนเยอะเยอะสำหรับคนรากลู่าที่ทำอะไรดีๆ แล้วก็รวมตัวกัน วันสองวันนี้ก็จะมิกลุ่มคนที่ติดเชื่อเอชไอวี จะไปเปิดคลินิกที่หน้าท่าเนียบ เขามีทุกข์แล้วเขากำลังจะบอกว่ารัฐต้องเปิดโอกาสให้เขาดูแลตัวเอง ตรงนี้มันจะมาเชื่อมที่ผมนึกเรื่องเครือข่ายนักวิจัย ผมเข้าใจว่านักวิจัยไม่ใช่หมายความว่าต้องไปลงชุมชนบ้านนอกอย่างเดียว สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเยอะเยอะไปหมด นักวิจัยไปเชื่อมไปหนุนกับเขาได้รีเปล่า

ผมยกตัวอย่างเทียบเคียงกับเรื่องบุหรืในบ้านเราครับ ถือว่าก้าวหน้ามากสำหรับในโลก เรามีการเคลื่อนไหว civic movement เรื่องบุหรืมาเป็น 10 ปี แล้วก็มีการเชื่อมงานวิชาการ ซึ่งมีคนอย่างอาจารย์หทัย

อาจารย์ประกิจ หลายคนที่ทำเรื่องวิชาการ รู้เรื่องวิชาการอย่างดีเลย ว่าบุหรืมันมาอีทำไหน รู้หมด เป็นการเชื่อมวิชาการและไปเชื่อมทางการเมือง จนมีกฎหมายสองฉบับออกมา แน่หนอนเราอาจจะยังไม่พอใจกับการบังคับใช้นะครับ ขณะนี้กฎหมายฉบับที่สาม คือไปเอาภาษีบุหรืและเหล้ามาเพื่อจะใช้สร้างสุขภาพ ผมคิดว่านี่คือบทเรียนที่มีค่าสำหรับสังคมไทย civic movement โดด ๆ มันทำอะไรไม่ได้ มันจะต้องเชื่อมกับการทำงานวิชาการอย่างเข้มแข็งเพียงพอ แล้วก็ไปเชื่อมกับการเมืองซึ่งเป็นฝ่ายถืออำนาจรัฐอยู่ ผมมีคำถามก็คือเรื่อง civic movement เป็นความหวังใหม่ และผมก็ลองมองว่า ขณะนี้เกิดเป็นดอกเห็ดนะครับ จะเข้มแข็งแค่ไหนว่ากันอีกที เราคงไม่หวังว่าประชากรทั้ง 62 ล้านคน ร้อยเปอร์เซ็นต์จะแข็งขัน (active) หมดเลย ถ้าหวังอย่างนั้นเราคงไม่เห็นภาพที่กรม.รถไฟไปแล้ว ชาวบ้านก็มาห้อมล้อมดีใจว่าผู้ใหญ่ไปเยี่ยม ขอถ่ายรูปด้วย สื่อมวลชนส่วนหนึ่งก็ออกไปขึ้นรถไฟแล้วมีความสุขมาก เขาเล็งดี ชาวบ้านก็ชอบ ราชการก็ชอบที่ได้รับนาย การเมืองก็ชอบ แบบนั้นมันมีแน่ๆ ในระบบที่อาจารย์ว่า คือระบบอุปถัมภ์โครงสร้างหลัก แต่มันมีใหม่ครับ 5% หรือ 10% ของประชากรที่เป็น active citizen ไม่จำเป็นต้องหมด

ผมมองว่ามันไม่ต้องเยอะ แต่จะทำอะไรให้ตรงนี้เข้มแข็งแล้วทักทอ ในขณะเดียวกันวิชาการจะไปเชื่อมอย่างไร ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งกับหลายท่านที่พูดว่า วิชาการก็ต้องลงไปข้างล่าง ไปทำงานกับคนเหล่านี้ ก็เจเรียนรู แล้วก็เป็นวิชาการที่ท่านอาจารย์หมอประเวศพูดไว้ ซึ่งผมจำมาตลอดแล้วเห็นด้วยก็คือ มันไม่ใช่เอาวิจัยนำ ของเรามันเครือข่ายนักวิจัย หรือ R จริงๆ แล้วมันต้องเอาการพัฒนา หรือ D นำ แล้ว R เป็นตัวตาม เพราะมันต้องไปเริ่มจากทุกข์ จากประเด็นปัญหา จากสิ่งต่างๆ แล้วก็เข้าไปตรงนั้น สรุปที่พูดไปนั้นก็คืออภิปรายด้วยเล็กน้อย และอยากจะฟังประเด็นว่าเรื่อง civic movement มันเป็นความหวังรีเปลา แล้วเราจะเสริมต่อก่อร่างตรงนี้อย่างไร ส่วนเรื่องในระบบที่มันเป็นโครงสร้างนั้นก็ว่ากันไป เราก็จะเจอดิดขัดเยอะเยอะอย่างคุณหมอนิรันดร์พูดนะครับ แต่ตรงนี้เราจะช่วยกันทำให้เข้มแข็งได้อย่างไร ขอบพระคุณครับ

รศ.ดร.กฤษฎา อาชวนิจกุล :

อยากเสริม 2 ประเด็นเล็กๆ ก็คือ เรื่องขบวนรถไฟ จริงๆ แล้วมีประท้วงทุกสถานี แต่เรื่องประท้วงนี้มันไม่เห็น ดินันก็ต้องตั้งคำถามกับสื่อ ประเด็นที่สองเรื่องบุหรืที่คุณหมอบอกสำเร็จนะ ดินันเรียกมันว่าวัฒนธรรมยาหม่อง เพราะขณะนี้ทุกช่องเลยใครสูบบุหรืจะเอายาหม่องไปพ่นไว้ ไม่ให้เราเห็น ช่องเดียวที่คุณจะเห็นบุหรืได้คือยูบีซีตะ ซึ่งถ้าคนเขาสูบบุหรืเขาจะออกว่าสูบบุหรื ดินันคิดว่าเรื่องบุหรืของเรานี้ไปไกลสุดกู่ คือไปปิดกันเก็บกดได้อย่างไร ข้อเท็จจริงคือ คนสูบบุหรืต้องมีแนหนอน แต่โทรทัศน์ไทยตอนนี้สเปรย์ยาหม่องกับคนสูบบุหรืหมดเลย

ดร.สุรัตน์ เมธิกุล :

ในฐานะของอาจารย์ที่สอนอยู่ด้านสื่อสาร ในเรื่อง civic movement หรือการเมืองภาคประชาชนที่เกิดขึ้นนั้น ปัญหาใหญ่สำคัญอันหนึ่งก็คือทัศนคติของประชาชน ผมว่ามองในเชิงลบอยู่ตลอดเวลา นั่นเป็นข้อสังเกตนะครับ และอีกอันหนึ่งที่รู้สึกว่ามีส่วนในมุมมองซึ่งผมไม่ค่อยเข้าใจเหมือนกันคือสื่อมวลชน ที่จริงสื่อมวลชนจะเป็นตัวสะท้อน และสร้างแนวร่วมในการที่จะให้เกิดความสำคัญโดยเฉพาะในเรื่องของปัญหา อย่างที่เราพูดถึง agenda setting หรือช่วยกำหนดวาระทางสังคมขึ้น แต่ภาพที่ออกมามันเป็นเชิงลบตลอดในเรื่องของการเดินขบวน การประท้วง ที่ทำให้รู้สึกว่ามันเหมือนเป็นการขัดแย้ง อันนี้เป็นข้อน่าสังเกตว่าที่จริงปัญหาตรงนี้น่าจะต้องคิดถึงทางแก้ ว่าจะต้องทำอย่างไร... ทำไมความคิดของประชาชนมองตัวเองในระบบนี้ ทำไมยังไม่

เห็นความสำคัญ หรือสื่อมวลชนจะให้โอกาส พื้นที่ เนื้อหา เวลาต่างๆ มากขึ้นหรือไม่ อันนี้เป็นข้อสังเกตที่ผมคิดว่าน่าจะต้องมีการบ้านต่อไปครับ

อาจารย์วราภรณ์ แซ่มสนิท (มหาวิทยาลัยมหิดล) :

... เมื่อเข้าดิฉันไปทำงานสัมมนาเรื่อง "ผู้หญิงกับความรู้" ที่ธรรมศาสตร์ จัดโดยโครงการสตรีศึกษาที่ธรรมศาสตร์ ก็มีการพูดกันเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะแตกต่างกับเรื่องวัฒนธรรมที่เราพูดกัน ในวันนี้ ก็คิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมอาจจะสนใจฟังบ้าง ว่านักวิชาการที่พูดเรื่อง gender เขาพูดถึงวัฒนธรรมกันอย่างไรนะค่ะ เท่าที่ฟังท่านอาจารย์ศรีศักรพูดถึงการกลับสู่วิถีชีวิตแบบเดิมหรือวัฒนธรรมแบบเดิม บวกกับสิ่งที่ท่านอาจารย์อนุชาติพูดว่า โจทย์ของชาวบ้านเปลี่ยนไป คือไม่ได้เรียกร้องค่าชดเชย แต่ว่าเรียกร้องวิถีชีวิตเดิมกลับคืนมา

ประเด็นที่หนึ่ง อยากจะเรียนถามเป็นเชิงสนทนาว่า เวลาที่เราพูดว่าชาวบ้านเรียกร้องให้นำวิถีชีวิตแบบเดิมกลับมานั้น วิถีชีวิตแบบเดิมที่ว่า มันเป็นองค์ประกอบในรายละเอียดของรูปธรรมอย่างไร แล้วมันมีจุดเน้นในประเด็นไหนหรือไม่ที่เราควรจะนำกลับคืนมา ตัวอย่างเช่น การครอบครองหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น หรือว่าเรากำลังจะพูดถึงวิถีชีวิตเดิมในทุกมิติที่จะนำกลับคืนมา คือถ้าจะพูดภาษาแบบประชาชนสามัญก็คือกรณีที่ท่านอาจารย์ศรีศักรยกตัวอย่างขึ้นมาเองว่า กรณีผ้ามีย่น้อย ถามว่าเป็นประเด็นที่เป็นวิถีชีวิตเดิมที่ชุมชนอยากจะได้กลับคืนมาด้วยหรือเปล่า มันเป็นส่วนหนึ่งด้วยหรือเปล่า

ประเด็นที่สองก็คือ เวลาที่เราพูดถึงวิถีชีวิตเดิม ซึ่งเป็นโจทย์ใหม่ที่ชุมชนเขาเรียกร้องนั้น จริงๆ แล้วในฐานะนักวิชาการ เราจะมองภาพอย่างไร เราจะมองว่ามันเป็นการเรียกร้องของชุมชนที่กลับไปสู่วิถีเดิมจริงๆ หรือเปล่า ซึ่งก็ต้องตั้งคำถามว่า เดิมคืออะไร หรือว่าเราจะมองว่ามันเป็นกลยุทธ์ใหม่ที่ชุมชนเขาสร้างขึ้น ถ้าเป็นศัพท์วิชาการก็คือสร้างวาทกรรมของชุมชน เพราะว่าชุมชนเองปัจจุบันเขาก็รู้เท่าทันกระแส ว่ากระแสอะไรที่กำลังมา กระแสสิ่งแวดล้อมหรือกระแสวิถีชุมชนกำลังมา กระแสเรื่องการกระจายอำนาจกำลังมา แล้วชุมชนเองเขาก็เลือกที่จะหยิบกระแสเหล่านี้มาพัฒนาเป็นกลยุทธ์หรือเป็นวาทกรรมของเขาในการที่จะเรียกร้อง มากกว่าที่จะมองว่าเป็นการเรียกร้องที่จะกลับไปสู่วิถีชุมชนเดิมจริงๆ กราบเรียนถามท่านนี้จะขอบคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ประเด็นนี้เดี่ยวอาจารย์ศรีศักรจะตอบนะค่ะ จากเวทีตรงนี้ทั้งหมด 10 กว่าท่าน ก็คงจะพอแล้วนะค่ะ อยากจะให้ท่านวิทยากรตอบหรือว่าจะพูดอะไรก็ได้ แต่จะขอสรุปสิ่งซึ่งเราเสนอกันนิดหนึ่งก็คือ อาจารย์ศรีศักรพูดถึงคล้ายๆ ท่านองที่มีคนพูดถึง good old day คือพูดถึงสิ่งดีๆ ในอดีต คือในอดีตก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีเยอะเหมือนกัน อย่างประเด็นเรื่องผ้ามีย่น้อย ก็ขอเสริมนิดหนึ่งนะค่ะ ดิฉันเคยเจอกับคนที่ทำสื่อเอง เขาก็บอกว่า ระบบอำนาจที่มันสถาปนาขึ้นในชุมชนขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นอบต.หรือกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน อบต.ต้องใส่เลท ใส่เสื้อซาฟารี แล้วก็มีผ้ามีย่น้อย เขามองว่ามันเป็นเฟอร์นิเจอร์ อันนี้คนทำสื่อที่เป็นผู้ชายเขาดึงข้อสังเกตไว้ เรามีคำถามที่เกี่ยวกับเรื่องการเชื่อม คืออาจารย์ชัยอนันต์พูดถึงเรื่องประเด็นว่า พวกเราเป็นชนชั้นเชื่อม จริงๆ มีคำถามช่วงที่อาจารย์นิธออกไปข้างนอกว่า สิ่งที่อาจารย์เสนอว่าจะเชื่อมโยงกับชาวบ้าน หรือเชื่อมโยงกับประชาชนระดับล่างเนี่ยจะทำได้อย่างไร ท่านวิทยากรคงจะช่วยตอบ เชิญอาจารย์ศรีศักรก่อนนะค่ะ แล้วอาจารย์นิธในประเด็นที่มีการถามและประเด็นอื่นๆ เรียนเชิญค่ะ

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม :

ผมอยากจะตอบอย่างนี้นะครับ คำถามเมื่อครูเป็นคำถามที่ดีนะครับ เพราะเวลาผมพูด คนมักจะบอกว่าต้องกลับไปอยู่แบบเก่า แต่ที่ผมพูดในเรื่องของวัฒนธรรมและชุมชนนั้น มันย้อนกลับไปถึงความเป็นมนุษย์นะครับ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งอยู่เป็นกลุ่ม เพราะฉะนั้นการฟื้นฟูชุมชน ก็คือการฟื้นฟูกลุ่มนั่นเอง สิ่งที่ขัดแย้งขณะนี้เวลาเรามองจากข้างนอกเข้าไปเนี่ย เราถามเขาในลักษณะเป็นปัจเจกทั้งสิ้น แต่เขาตอบเป็นกลุ่มเพราะวิถีชีวิตเขาเป็นกลุ่ม ถ้าเราไม่ฟื้นฟูความเป็นกลุ่มของมนุษย์ มันไม่มีทางฟื้นฟูได้ แต่ความเป็นกลุ่มเป็นวิถีชีวิตนั้นไม่จำเป็นจะต้องย้อนของเดิม แต่ของเดิมอาจมาใช้หรือปรับใหม่ได้ เพราะวิถีความเป็นมนุษย์มีทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อดีตสามารถสร้างสำนึกได้ สามารถสร้างให้เกิดการสื่อที่ดีได้ ไม่เช่นนั้นคงไม่นำเอาคำเดิมๆ ของอดีตมาใช้ มันช่วยสร้างสำนึกร่วม อย่างคำว่า “แม่มูลมันยืน” มันเป็นวาทกรรมที่เอาอดีตมาใช้และสร้างสำนึกร่วมได้ นั่นคืออดีต แต่ไม่ได้หมายความว่า คุณจะกลับไปอยู่แบบเดิม วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมที่เห็นเนี่ย มันมีอยู่สองระดับ ระดับที่เป็นประเทศ เป็นวัฒนธรรมหลวง เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมระดับชาติก็ได้ มันไม่เห็นคนหรอกครับ ส่วนมากเป็นเรื่องสมมติเท่านั้นเอง และเอาสิ่งสมมติเนี่ยไปสวมให้เขา ผมถึงพูดว่ามันเป็นจากภายนอก แต่วัฒนธรรมของจริงคือวัฒนธรรมที่เกิดจากกลุ่ม ที่เป็นชีวิตวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต อันนี้เป็นวัฒนธรรมจากภายใน ซึ่งความเป็นวัฒนธรรมจากภายในประชาชน 60 ล้านคนเนี่ย มากมายหลายกลุ่มหลายเหล่าเหลือเกิน เราไม่รู้วิถีชีวิตของเขา แต่เวลาเราตัดสินใจอะไรถูกอะไรผิด เราเอาวิถีความคิดทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่ บางทีเลือกคน 2-3 กลุ่มมาตัดสิน อย่างเอาคนเมืองไปตัดสินคนในชนบท ยกตัวอย่างกรณีปากมูล เขาเป็นสังคมที่มีอาชีพประมงเป็นวิถีชีวิต แต่เราก็มองว่าไอ้พวกชนบทนี่คือพวกชาวนา มันถึงได้เกิดการสร้างเขื่อนขึ้นมา และก็อ้างว่า จะเอาน้ำไปให้ชาวนาใช้ พวกประมงน้ำจืดไม่มีสิทธิเลย แต่เบื้องหลังของการสร้างเขื่อนคือพลังงานไฟฟ้าเอาไปให้คนในเมืองใช้ ก็ทำความเดือดร้อนให้คนอื่น นี่คือปัญหา

เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจวัฒนธรรมให้ถูก ว่าเราพูดถึงความเป็นมนุษย์ และผมพูดถึงสถาบันที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ คือ “สถาบันแต่งงาน” ซึ่งเป็นสถาบันสากลนะครับ แต่ว่าปัจจุบันมันจะเกิดเปลี่ยนเป็นมนุษย์พันธุ์ใหม่ ผมไม่ทราบ แต่ที่แล้วๆ มาเราศึกษากันตรงนั้น อีกสถาบันหนึ่งคือ สถาบันศาสนา ซึ่งเป็นสากลเหมือนกัน มันอยู่ในมิติของวัฒนธรรมในท้องถิ่น เมื่อเราเข้าไปในชุมชนในท้องถิ่น จะเห็นว่ามันมีมิติถึง 3 มิติด้วยกัน มิติของความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร

อีกมิติอันหนึ่งคือเศรษฐกิจซึ่งต้องร่วมกัน แลกเปลี่ยนแรงงานกันทำ มีเครือข่าย และอีกมิติหนึ่งคือมิติทางความเชื่อ ซึ่งมันจะมีการครอบงำตรงนี้ นี่คือการมองแบบองค์รวม ทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในชนบทสร้างขึ้นคือระบบวัฒนธรรม แต่อย่าลืมนะครับสังคมไทยไม่ได้อยู่ชุมชนเดียว มันมีหลายชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน ทำไมผมถึง against คำว่า “ป่าชุมชน” ผมว่ามันคับแคบ เพราะว่าคุณบอกแค่ป่าเท่านั้นเหรอ ชีวิตคนท้องถิ่นปรากฏว่ามีพื้นที่สาธารณะนับไม่ถ้วนนะครับ หนอง บึง แม่น้ำลำคลอง ป่าเขา ทุกอย่างเหล่านี้เป็นของในท้องถิ่นซึ่งคนหลายๆ ชุมชนใช้ร่วมกัน แล้วเขากำหนดชื่อเหมือนกัน อย่างเช่นทุ่งกุลา เป็นต้น คนในท้องถิ่นรู้ว่าทุ่งกุลาถิ่นไปถึงไหน และทุ่งกุลาเป็นของใคร เขารู้ แต่เราคนนอกไม่รู้หรอกครับ วันดีคืนดีเราบอกทุ่งกุลาเป็น waste land คุณไปออกเอกสารสิทธิให้ ก็ทำลายเขาสี อย่างลำน้ำมูลที่ไปสร้างเขื่อนก็เหมือนกันนะครับ นั่นเป็นพื้นที่สาธารณะที่เขาใช้ร่วมกัน วันดีคืนดีคุณเอาของเขาไปหมดเลย นี่คือตัวอย่างที่เราไม่เข้าใจ ฉะนั้นต้องระวังนะครับ วัฒนธรรมในระดับข้างล่างเป็นวัฒนธรรมจากภายใน เรื่องของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนภายในเขาคิดเขาสร้างขึ้นเพื่อดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อชีวิต เพื่อมีชีวิตรอดอยู่

ร่วมกัน แต่เวลานี้เราตีความหมายกลุ่มอะไรก็ไม่รู้ ชุมชนละละๆ เทอะๆ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มใหม่ มันมีกลุ่มที่เกี่ยวกับอาชีพที่จะต้องปกป้องซึ่งกันและกัน

อีกอย่างคือต้องระวังในระดับทางวัฒนธรรม ผมถึงบอกว่าชุมชนมีทั้งระดับซึ่งเป็นหมู่บ้าน (village) ที่วัดเป็นศูนย์กลาง และชุมชนที่เป็นระดับศูนย์กลางของท้องถิ่น อันนี้ก็เป็นลักษณะเมือง ถ้ามองเมืองกับบ้านต่างกันอย่างไร ตอบไม่ได้หรอกครับ การเป็นเมืองกับบ้านนี้ไม่ได้บอกกันด้วยว่าตรงนี้เป็นอำเภอหรือเป็นอะไร แต่มันต่างกันโดยโครงสร้างสังคมเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้เราไม่เคยสนใจ ดาบปลานดาบปลานพัฒนาขึ้นเป็นเมือง มีย่านตลาด เราก็เห็นความเชื่อมโยงของตลาดอย่างที่ท่านอาจารย์ชัยอนันต์พูด เชื่อมโยงทางการเมืองขึ้นมา แต่สิ่งที่ผมจะเชื่อมโยงมาถึงเรื่องการศึกษา ที่เมื่อครูมีคนมาพูดว่าจะทะเลาะกัน ผมเพียงแต่จะบอกว่าที่แล้วมา คุณคิดเรื่องเขตบริหาร คุณคิดเรื่องการศึกษา แต่คุณละเลยเขตทางวัฒนธรรมซึ่งมันเป็นพื้นฐานของเขา สมัยก่อนนี้ที่เรากำหนดเป็นภาคก็ผิดมาแล้วครับ ภาคเหนือตอนบน-ภาคเหนือตอนล่าง ที่จริงแล้วภาคเหนือตอนล่างนั้นมันเป็นภาคกลางตอนบนโดยวัฒนธรรม ก็คุณมองอย่างนี้มันผิดนะ เสร็จแล้วคุณตัดสินใจทำไมที่จะต้องสร้างเขตการศึกษาขึ้นไป เพราะเขตการบริหารมันสร้างกันมานานแล้ว จนกระทั่งสำนึกร่วมของจังหวัดมันมี เราปรับปรุงนั่นสิ ที่นี้ในจังหวัดเนี่ย ก็ต้องมองว่ามันเกิดขึ้นเป็นท้องถิ่นอย่างไร ท้องถิ่นคือท้องถิ่นทางธรรมชาติ เราต้องเรียนรู้เนื้อหาจากตรงนี้ก่อน เมื่อได้เนื้อหาแล้วถึงจะกำหนดโครงสร้าง แล้วกำหนดเทคนิคอีกทีหนึ่ง แต่กรรมการชุดนี้ ว่ากันแต่โครงสร้างกับเทคนิค เนื้อหาไม่มีเลย ผมขอต่อแค่นี้ก่อนครับ

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ :

ผมขออนุญาตที่จะแสดงปฏิกิริยาบางอย่างอันนั้นนะครับ เฉพาะอันที่ผมคิดว่าพอมีสติปัญญาจะแสดงได้ อันที่ไม่มีสติปัญญาแสดง ผมก็แกล้งทำลิ้มเสีย อันแรกสุดก็คือเรื่องของอาจารย์เจือจันทร์ซึ่งกลับไปเสียแล้ว ในเรื่องชนชั้นกลาง ฉะนั้นก็จะข้ามเรื่องนี้ไป ไม่พูดถึงว่าคนชั้นกลางคือใคร แต่ปัญหาอันหนึ่งซึ่งผมคิดว่าน่าสนใจ และมันไปเกี่ยวกับปัญหาที่เมื่อครูอาจารย์ถามด้วย คืออาจารย์เจือจันทร์คิดว่า ชนชั้นกลางที่อยู่ในเมือง ไม่ได้อยู่ใกล้คนบ้านนอกอย่างผมเป็นต้น มันจะสามารถทำอะไรได้กับคนระดับล่าง ซึ่งไม่ใช่ครับ ถ้าหากท่านไม่ลิ้ม ในกรุงเทพฯมีคนระดับล่างเยอะกว่าคนระดับท่าน เยอะแยะไปหมดนะครับ ท่านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับคนเหล่านี้ได้พอสมควรทีเดียว และคนระดับล่างในกรุงเทพฯเองเนี่ย ถ้าใช้ภาษาของคุณหมออำพลก็คือว่ามี civic movement ของคนระดับล่างเยอะมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเอสทีก็ตาม เรื่องของกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมก็ตาม ท่านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับเขาได้เยอะแยะเลย จะเชื่อมต่อย่างไร

ผมคิดว่าเชื่อมต่อที่สำคัญที่สุดคือรู้ ผมคิดว่าคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่ๆ ทั้งหลายไม่สนใจที่จะรู้ด้วยซ้ำไปว่า ชะตากรรมของคนระดับล่างที่อยู่ข้างๆ ตัวเองนะ มันเป็นอย่างไร ไม่ต้องไปมองไกลถึงเชียงใหม่ แต่กรรมกรที่หลังจากเกิดเศรษฐกิจตกต่ำและมีการปลดกรรมกรโดยผิดกฎหมาย หมายความว่าไม่ยอมจ่ายค่าชดเชยในการเลิกจ้าง เยอะมากนะครับ เฉพาะที่เป็นข่าวผมว่าไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ของปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น ท่านสนใจหรือไม่ ท่านสนใจไหมว่า กฎหมายแรงงานบ้านเรานั้นไม่ได้คุ้มครองแรงงานส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เพราะท่านไม่สนใจ แต่ท่านเป็นผู้ซื้อรายใหญ่ที่สุดของสื่อทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์หรือทีวีก็ตาม ไม่ใช่คนระดับล่างไม่ดูทีวี แต่คนระดับล่างดูทีวีแล้วไม่มีเงินไปซื้อสินค้าที่ทีวีโฆษณา ฉะนั้นผู้โฆษณาเนี่ยเขาสนใจท่าน เขาไม่ได้สนใจคนระดับล่าง คนระดับล่างเป็นเพียงอาศัยขอด้วยเท่านั้นเอง อิทธิพลของคนชั้นกลางในการจะควบคุมสื่อเนี่ยสูงมาก แต่ท่านไม่สนใจจะควบคุม ท่านปล่อยให้สื่อมาควบคุมท่านตลอดเวลา แล้วก็เป็นอย่างที่อาจารย์พูดเมื่อครู่นี้ เรื่องสื่อนี้เป็นปัญหาใหญ่มาก

เลย ทำอย่างไรคนชั้นกลาง อันที่หนึ่งรู้ก่อน รู้เรื่องของคนอื่นเขาบ้าง กับอันที่สอง สามารถมองปัญหาของตนเองและผู้อื่นให้มันเชื่อมโยงกันได้ ผมคิดว่าชนชั้นกลางไทยไม่มีความสามารถอันนี้ ที่ไม่มี ผมก็ไม่ได้อะไรว่าคนชั้นกลางไทยโง่เง่ากว่าคนอื่นเขา ไม่ใช่ครับ เป็นแต่เพียงว่าเราอยู่ท่ามกลางสื่อที่แย่มากๆ คือไม่พยายามชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงอันนี้เพียงพอ เลยทำให้ท่านไม่มีความสนใจกับความเคลื่อนไหวของคนระดับล่าง

ประเด็นที่สองที่อยากจะแสดงปฏิกิริยา คือ ปัญหาของอาจารย์อนุชาติ เรื่องของโจทย์เฉพาะหน้า บอกว่าชาวบ้านสนใจแต่โจทย์เฉพาะหน้า ผมคิดว่าโจทย์เฉพาะหน้านั้นสำคัญที่สุดเลย เป็นโจทย์ที่จะนำไปสู่วิชาการที่ลึกซึ้งได้ ถ้าคุณไม่เริ่มต้นที่โจทย์เฉพาะหน้า ก็ไม่มีทางจะไปถึงโจทย์ที่ลึกซึ้งได้จริงเลย และท่านอาจารย์อนุชาติเองก็บอกว่า ชาวบ้านเองเปลี่ยนโจทย์แล้ว คือเปลี่ยนมาสู่การคืนวิถีชีวิต ไม่ใช่คืนเงินชดเชยอาจารย์กฤตยาเองก็พูดถึงเรื่องนี้เหมือนกัน นี่ใครบแสดงให้เห็นว่า ถ้าคุณเริ่มต้นจากโจทย์เฉพาะหน้า คุณพัฒนาโจทย์นั้นให้ลึกซึ้งๆ ในที่สุดชาวบ้านก็พบว่า เขาไม่ต้องการเงินชดเชย เขาต้องการหนทางในการที่เขาจะพึ่งตนเองได้มากขึ้น อันนี้ขอยกนอกเรื่องนิดหน่อย เพราะมันไปพูดถึงปัญหาที่อาจารย์วราภรณ์ถามอาจารย์ศรีศักรเมื่อครู่นี้ คือผมคิดว่า น่าสังเกตอย่างหนึ่ง เท่าที่ผมได้สัมผัสมาจากความเคลื่อนไหวของประชาชนระดับล่าง เขาอาจจะพูดว่าเขาอยากจะกลับไปมีชีวิตเหมือนเดิม แต่จริงๆ เขาก็รู้ว่าชีวิตเหมือนเดิมนั้นมันเปลี่ยนไปแล้ว และไม่มีทางกลับไปอย่างนั้นได้ แต่คำว่า “ชีวิตเหมือนเดิม” ของเขาเนี่ย น่าสังเกตมากเลยว่ามันหมายถึงการที่มีทรัพยากรกลางที่ใช้ร่วมกัน ก็ไม่แปลกอะไร ถ้าอธิบายไปก็จะเข้าใจได้ว่า สิ่งที่กระทบหรือทำให้ชีวิตเขาเดือดร้อนมากที่สุดอันหนึ่งก็คือว่า ทรัพยากรกลางถูกยึดไปเป็นของบุคคล ด้วยระบบตั้งแต่การออกกฎหมายที่ดินเป็นต้นมา คือตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ก่อนสนธิสัญญาเบาริงมาจนปัจจุบันนี้ แนวโน้มของทั้งประเทศไทยและทั้งโลกก็คือ การแบ่งทรัพยากรออกไปเป็นของบุคคลหมด แล้วก็เหลือส่วนกลางที่รัฐเป็นผู้ดูแลสำหรับในประเทศไทยก็เช่น ป่า เป็นต้น ป่าก็คือทั้งหมดที่ไม่ใช่เป็นของบุคคล ก็ถือว่าเป็นป่า แม้แต่ในทะเลก็ถือว่าเป็นป่า

เพราะฉะนั้นรัฐส่วนกลางเป็นคนเข้ามาดูแลตรงนี้ ถามว่าทรัพยากรกลางที่ชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์เคยดูแลร่วมกันหายไปไหน ก็ไม่มี และนอกจากป่าแล้วเนี่ย มันจะอีกเยอะมากเลยที่เป็นทรัพยากรกลาง ห้วยหนองคลอง บึง ที่อาจารย์ศรีศักรพูดถึงก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง รวงปลาที่พูดถึงก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง เป็นต้น และเมื่อไรก็ตาม ที่ชาวบ้านพูดถึงการกลับไปสู่วัฒนธรรมเดิม ผมสังเกตว่าชาวบ้านจะเน้นให้ความสำคัญสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องของการจัดการทรัพยากรกลางซึ่งถูกยึดไปอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะโดยรัฐหรือโดยบุคคลก็แล้ว แต่ ฉะนั้นที่อาจารย์วราภรณ์พูดเองว่า มันเป็นวาทกรรมของชาวบ้านใช่ไหม ใช่ เป็นวาทกรรมของชาวบ้านในการที่จะพูดกันถึงเรื่องของการจัดการทรัพยากร เวลาที่เขาพูดถึงเรื่องการกลับไปสู่วิถีชีวิตแบบเก่า

ที่นี้ลองเปรียบเทียบโจทย์เฉพาะหน้าของชาวบ้าน และพัฒนาการของโจทย์เฉพาะหน้าสืบต่อมา จะพบว่าถ้าเป็นนักวิชาการ คุณก็ต้องเริ่มต้นจากโจทย์เฉพาะหน้าเหมือนกันและพัฒนา แต่นักวิชาการไทยไม่ใช่ อย่างนั้น นักวิชาการไทยไปคว้าโจทย์มาจากไหนไม่ทราบ อาจจะเป็นโจทย์ที่จะต้องเขียนอะไรให้มันฟังดูเป็นวิชาการวิชาการ อาจจะต้องเขียนตัวโจทย์ให้มันเป็นภาษาต่างประเทศ มีฉะนั้น สกพออาจจะไม่เหลียวแลมันก็ได้ เป็นต้น แทนที่จะพัฒนาจากโจทย์ของจริงที่คุณเผชิญในชีวิตจริงๆ อยู่

คุณหม้ออำพลอ้างคำของอาจารย์ประเวศขึ้นมา เรื่องของการพัฒนากับวิจัย ผมจะไม่แบ่งเรื่องพัฒนา-วิจัย ออกเป็น 2 อย่างอย่างนั้น แต่ผมว่า “วิจัย” มันต้องเริ่มต้นจากโจทย์ของจริงที่คุณอยากจะรู้ละ ง่ายๆ อย่างเมื่อก่อนออกไปไหนทุกวันวะ ใอันนี้โจทย์ของจริงครับ อย่าตัดจริดไปถามปัญหาอื่น เมื่อก่อนออกไปไหนทุกวันๆ คุณ

ไม่อยากจะรู้บ้างเลยเหรอ คุณรู้จากส่วนนั้นและก็พัฒนาจากคำถามที่เป็นของจริง มันจะนำไปสู่วิชาการเอง ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับฝรั่ง ในวงวิชาการเมืองไทยเนี่ยแปลกมามากเลยนะ เวลาฝรั่งพูดถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ในการศึกษา เราก็เปลี่ยนวะ เราพร้อมจะเป็น post modern ทันทีเลย โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาตัว modernism ให้จนถึงจุดสุดท้ายของมันที่เราจะรู้สึกว่า เฮ้ย! ดินมันใหญ่ว่าเกือกแล้ว สวมกันไม่เข้าแล้ว คุณก็ต้อง shift คุณก็ต้องแปลงไปสู่กระบวนทัศน์ของคำถามอีกชนิดหนึ่ง มันไม่ใช่ซะนะ เผอิญฝรั่งมันเปลี่ยนกฎก็เปลี่ยนตามไปบ้าง ตั้งโจทย์การวิจัยตาม shift ของฝรั่ง ไม่ใช่ของตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นอย่างนี้ ผมคิดว่าเราไม่มีทางพึ่งตนเองในทางวิชาการได้ ถ้าไม่เริ่มต้นจากสิ่งที่เรียกว่า “โจทย์เฉพาะหน้า” ซึ่งมีความสำคัญมาก นี่ก็เป็น contribution ที่ชาวบ้านให้กับนักวิชาการ แต่เผอิญนักวิชาการมองไปที่นิวยอร์กตลอดเวลา ไม่ได้มองไปที่ชาวบ้าน ก็เลยไม่สามารถที่จะตั้งโจทย์วิจัยแบบนั้นได้

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมอยากจะพูดถึง คือเรื่องของคุณหมอนิรันดร์ เรียนตามตรงว่าผมก็ไม่ได้ศรัทธานักนะกับวุฒิสมาชิกทุกท่าน แต่อย่างน้อยที่สุดผมคิดว่า มาถึงนาที่นี้เนี่ย วุฒิสภามันทำหน้าที่อันหนึ่งซึ่งรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้ คือเป็นผู้เปิดประเด็นปัญหาไปสู่สาธารณะชน ผู้เปิดนั้นเป็นคนจำนวนน้อย อาจจะไม่ถึง 70 คนในวุฒิสภาทั้งหมด แต่ว่าถ้าเขาโยนปัญหาบางอย่าง ซึ่งถ้าเผื่อพวกสว.เหล่านี้ไม่โยนลงมา มันหาย เช่นปัญหาเรื่อง กกต.อย่างนี้เป็นต้น มันจะหายไปเลย แต่ว่ามันจะมีคนจำนวนหนึ่งซึ่งไปทำเรื่องฟ้องศาลรัฐธรรมนูญ ออกมาอย่างไรก็ช่างหัวมันเถอะ แต่มันทำให้สังคมลงมานั่งอภิปราย ถกกันในเรื่องเกี่ยวกับ กกต. ปัญหาเรื่องเหมืองโปแตสในภาคอีสาน 50 ฟุต 50 เมตรอะไรเนี่ย ถ้าเผื่อกฎหมายอันนี้เข้าไปถึง สว. ถามว่าผ่านไหม ผมเชื่อว่าผ่าน แต่อย่างน้อยที่สุดก็มี สว.จำนวนหนึ่งที่นำประเด็นปัญหานี้โยนลงมาในสาธารณะ และทำให้สื่อสนใจ เพราะสื่อในประเทศไทย ขอบพระทานโทษเถอะอาจารย์ที่สอนทางด้านนิเทศศาสตร์ มันแยจริงๆ นะครับ มันไม่สนใจสิ่งที่มีความสำคัญแบบนี้เลย จนกระทั่ง สว.โยนลงมา มันจึงได้คาบไป ในขณะที่ชาวบ้านเนี่ยหยิบประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญจำนวนไม่น้อยโยนลงมา สื่อทั้งไม่สนใจเลย ต้องให้ สว.ช่วยโยนให้

ฉะนั้นผมคิดว่าอะไรก็แล้วแต่ เรื่อง สว. ผมก็ยังศรัทธาอยู่ว่า เออ! มีสัก 25 คนก็ได้ ช่วยโยนสิ่งเหล่านี้มาให้สาธารณะมันได้เล่น ถ้าเผื่อไม่มีสิ่งนี้ ผมคิดว่ามันจะเจ็บบกบิเลนนะ เราจะไม่มีโอกาสหยิบเอาประเด็นปัญหาที่มันกระทบต่อสิทธิคน ต่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่มาอภิปรายกันในสังคม สิ่งที่เราสร้างตัวนิติสาธารณะ เป็นช่องทางที่มีความสำคัญในการสร้างนิติสาธารณะ ส่วนการตัดสินใจเรื่องป่าชุมชน ผมว่าแปลกนะ ผมก็เห็นด้วยว่ามีคนตีสองฝ่ายทะเลาะกัน แต่คนตีบางฝ่ายนี่คือฉิบเบิงเลยนะ เพราะว่ามันมีข้อมูลเชิงประจักษ์ของป่าที่ชาวบ้านรักษาในเขตป่าอนุรักษ์ ไปดูได้เลยเป็นสิบๆ แห่งทั้งประเทศไทย เพราะฉะนั้นถ้าจะหวังว่า ถ้าให้ชาวบ้านดูแล้วจะทำลายป่าอนุรักษ์นั้น ไม่จริง แต่หวังว่าอนาคตเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เช่น ประชากรเพิ่มขึ้น เช่นอะไรก็แล้วแต่ เราจะต้องเขียนกฎหมายอย่างไรกันไม่ให้เกิดการใช้ป่าชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำลายป่าอนุรักษ์ในอนาคตนะครับ ไม่ใช่เดี๋ยวนี้ จะทำได้อย่างไร อันนี้เป็นคำถามที่ผมว่าน่าจะมาช่วยกันคิด ว่าเราจะเขียนกฎหมายอย่างไรดีให้ป้องกันเอาไว้ แต่ทำอย่างไรจะลดความตื้อของคนตีเนี่ยยากมากเลยครับ

ประเด็นต่อมาอีกอันหนึ่งที่อยากจะพูดถึงก็คือ ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ อันนี้ถือว่าแปลกเปลี่ยนก็แล้วกันนะครับ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของผมกับของคุณอาจจะไม่เหมือนกัน...คือในที่ทุกแห่งในโลกนี้ มนุษย์เราเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นในที่ซึ่งคุณไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เท่ากันเนี่ย คุณใช้กลวิธีหลายอย่างมากในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน ถูกไหมครับ ในโลกปัจจุบันนี้ที่เรารู้จักคุ้นเคยกันก็คือเราใช้ตลาด เอาทรัพยากรส่วนน้อยของคุณ เช่น แรงงานก็ได้ ไปแลกกับ

ทรัพยากรส่วนที่เขามีมากกว่า เป็นเงินมาแล้วคุณก็เอาไปซื้ออะไรกินก็แล้วแต่ อันนี้เป็นวิธีการที่เราคุ้นเคย แต่ในโลกสมัยหนึ่งโดยเฉพาะในเมืองไทยเนี่ย มันไม่ได้แลกกันโดยเอาแรงงานของเราไปแลกกับเขา หรือเอาข้าวเราไปแลกกับเขา เราแลกกันโดยการสร้างความสัมพันธ์ชนิดหนึ่ง ที่อาศัยการมีบุญคุณต่อกัน การยอมเชื่อฟังเคารพนับถือ เอาการให้เกียรติการภักดีไปแลกกับสิทธิในการใช้ที่ดินของเขาหรืออะไรก็แล้วแต่ แทนที่จะจ่ายเป็นเงิน เมื่อพูดอย่างนี้ คุณก็เข้าใจได้ทันทีเลยว่า ในโลกนี้ที่โหนง มันก็ไม่มีสังคมไหน ที่คนเข้าถึงทรัพยากรได้เท่าเทียมกันหมด เป็นไปไม่ได้ ถ้าอย่างนั้นทุกแห่งมันก็ต้องมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ทั้งสิ้นนะสิ ใช่ครับ มีทุกแห่งในโลกนี้ เป็นแต่เพียงว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไม่ใช่ความสัมพันธ์เด่นของเขา อาจจะเป็นความสัมพันธ์เชิงตลาดที่เด่น แต่เบื้องหลังเบื้องล่างความสัมพันธ์เชิงตลาดก็มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แทรกอยู่

อาจารย์อดินพยายามจะบอกว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยสมัยโบราณนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่เด่นที่สุด แต่นั่นไม่ได้แปลว่าไม่มีความสัมพันธ์เชิงอื่นๆ อยู่ด้วย มี แต่มันไม่เด่นเท่า มันไม่ครอบงำเท่า เท่านั้นเอง วันนี้ผมพยายามจะพูดว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชนบทนั้น มันอาจจะไม่เด่นเท่าที่อาจารย์อดินคิด อาจจะเด่นที่สุด แต่ไม่เด่นมากไม่หนาแน่นหรือเข้มข้นเท่าในเขตเมืองหรือในหมู่คนที่มองจากคนชั้นสูงลงไป ถามว่าถ้าอย่างนั้นเราจำเป็นต้องอนุรักษ์ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไหม ไม่ต้องอนุรักษ์หรอกครับ อย่างไรก็ตามก็มีอยู่ อย่างที่บอกแล้วว่าเมื่อเราเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน อย่างที่ผมยกตัวอย่างว่าอเมริกันซึ่งประจวบก็เยอะมากเลย การประจวบก็คือการพยายามสร้างการแลกเปลี่ยนโดยการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แก่กันและกันนั่นเอง เพราะฉะนั้นอย่ากลัวว่าจะไม่มีคนมาประจวบคุณ ขอให้คุณจริงจังเถอะจะมีคนมาประจวบคุณแน่ๆ

อีกประเด็นหนึ่งเมื่อครู่มีคนพูดถึงเรื่องภาษาถิ่น ผมไม่สนใจเรื่องตัวภาษาถิ่นโดยตรง แต่ผมคิดว่าเวลาเราพูดเรื่องภาษาถิ่น การแต่งกายแบบพื้นถิ่น อะไรต่างๆ นาๆ เรากำลังพูดถึงเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะมันเป็นเรื่องของอำนาจนะครับ ในเมืองไทยเนี่ยคนที่มียอำนาจในส่วนกลางไปกำหนดอัตลักษณ์ของคนอื่นหมดเลยทั้งประเทศไทย การกำหนดอัตลักษณ์ผู้อื่นก็คือการริดรอนอำนาจของเขานั้นเอง ผมมาจากเมืองๆ หนึ่งซึ่งเผอิญโชคหรือโชคร้ายอะไรก็แล้วแต่ เป็นเมืองที่ด้วยความบังเอิญมากกว่า ทำให้เขาสามารถรักษาสัญลักษณ์ของเขาได้มากพอสมควร จริงๆ แล้วผมออกจะหมั่นไส้ด้วยซ้ำไป ที่มีป้ายติด "เขามาอยู่ท่าเมืองกันเถอะ" ทั่วเมือง ผมว่ามันตลกจิตรเพราะมันไม่จริง แต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องยอมรับว่าคนเชียงใหม่มีสำนึกความเป็นคนเชียงใหม่ของเขาสูงกว่าคนอีกหลายแห่งในประเทศไทย และมันทำให้เขาเป็นเมืองที่ค่อนข้างจะมีสิ่งที่คุณหมออำพลพูดถึงเมื่อครู่ คือ civic movement ในเรื่องต่างๆ พยายามจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะสร้างสะพานลอยดีไหม จะสร้างกระเช้าลอยฟ้าดีไหม เอาขยะมาพักที่ตรงนี้ได้ไหม และอื่นๆ นี่ก็คือการที่เมื่อคุณมีสำนึกในอัตลักษณ์ของคุณแรง อำนาจคุณก็ตามมาด้วย อำนาจต่อรองคุณก็มากขึ้นด้วย เพราะคุณรู้สึกว่าคุณเป็นคน อนาคตของคุณคุณเป็นคนกำหนด คุณคือใคร ควรสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร คุณเป็นคนกำหนด ไม่ใช่ให้คนอื่นมากำหนดว่าคุณคือใครและคุณควรจะสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร เพราะฉะนั้นปัญหาเรื่องภาษาถิ่น ผมไม่อยากจะให้เราไปมองภาษาถิ่น แต่น่าจะคิดถึงเรื่องของอัตลักษณ์ของคนในประเทศไทยทั้งหมด เขาควรเป็นตัวของเขาเอง เพื่อเขาจะได้มีอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจทางเศรษฐกิจก็ตาม

ประเด็นก่อนสุดท้ายคือเรื่องของ civic movement ของคุณหมออำพล ผมเข้าใจว่าอาจารย์ชัยอนันต์ใช้คำว่า "ประชากร" ซึ่งรวมอยู่ในนั้นหมดแล้ว ประเด็นสุดท้ายก็เป็นประเด็นของคุณโสภณ ผมไม่ขอตอบใน

ฐานะนายนิธิ คือไม่ขอตอบเป็นการส่วนตัวว่า ทำไมถึงจะเป็นอะไรอย่างที่คุณโสภณพูดถึง ที่จริงแล้วผมก็มีความกลัว มีความโลภ โกรธ หลงอะไรอยู่เยอะมาก แต่อยากจะพูดในเชิงอุดมคติ ผมคิดว่าประเด็นที่คุณโสภณยกขึ้นมาบอกว่า ทำไมคนถึงต้องกลัว อันนี้เป็นประเด็นสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าอ่านเรื่องขององซานซูจี จะเห็นได้เลยว่าทั้งหมดที่เธอทำได้ก็คือเธอต้องเป็นอิสระจากความกลัวเสียก่อน และผมคิดว่าการจัดการความกลัว ไม่ใช่ตัวผมนะครับ บอกก่อนว่าเป็นอุดมคตินะครับ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การมีท่าทีต่อชีวิตที่พอดี พอดี คือไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไปหมายความว่า ที่คุณโสภณบอกว่าคนจำนวนมาก เขาก็ไม่ได้โลภอะไร ไม่จริงละมัง โลกในพุทธศาสนามันไม่ได้หมายถึงโลกตัวเงินอย่างเดียว โลกชื่อเสียง โลกเกียรติยศ โลกอะไรต่ออะไรเยอะแยะไปหมด คนก็จะต้องโลภบ้างล่ะครับ เป็นธรรมดา แต่ว่ามีสติที่จะเตือนว่า เฮ้ย! พอดี พอดี อย่าให้มันเกินไปนัก ถ้ามองในรูปนี้ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตสูงทีเดียว ไม่ว่าจะทำอะไรก็มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตสูงพอสมควร จริงอยู่เมืองเรค่าจ้างมีขึ้นก็ไม่ได้แพงเท่าไรนัก แต่ว่าไม่ถึงขนาดที่ใครเขาจะมาจ้างถึงกันมากมายถึงขนาดนั้นหรอก แต่ว่าผลกระทบจากส่วนอื่นเนี่ย บางทีเรากำลังห่วงอะไรที่เกินพอดีหรือเปล่า คือถ้าแค่พอดีพอดี ผมว่าถึงไม่หมดทีเดียว ความกลัวก็จะลดลงไปเยอะ ขอขอบคุณครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล :

ขอบพระคุณค่ะ เราคงจะยุติการพูดคุยกันวันนี้นะคะ ในฐานะที่เป็นผู้ดำเนินการพูดคุย ดิฉันขออนุญาตสรุปสักหนึ่งถึงสองนาที แต่เรียนตามตรงว่านี่คือสรุปตามจริตของดิฉัน เพราะว่าถ้าคนอื่นมาดำเนินการบนเวที เขาอาจจะสรุปอีกอย่างหนึ่งก็ได้...

ชื่อของการพูดคุยกันวันนี้คือ “วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย” อาจารย์ชัยอนันต์มาชี้ให้เห็นว่าโจทย์ของโลกปัจจุบันนั้นเปลี่ยนไปเป็น “การปฏิรูป” แล้ว อาจารย์ไม่ได้พูดชัดเจน แต่ประหนึ่งจะบอกว่าเหตุการณ์วันที่ 11 กันยา (2544) มันบีบให้ต้องปฏิรูป หมายถึงเป็นโจทย์ของโลกเวลานี้ แต่จริงๆ แล้วในบ้านเราจากเหตุการณ์ 14 ตุลา, 6 ตุลา และมาพฤษภา การละเมิดอำนาจอริฐ รวมทั้งกระแสข้งนอกด้วยนะคะ มันทำให้เห็นว่าสิ่งที่เราจะใช้การเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัตินั้นคงเป็นไปได้ยาก โจทย์เรื่องการปฏิรูปมันจึงเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น หลังจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม มันไม่ได้พ้องกัน อยากจะชี้ให้เห็นว่า ทำไมเรามาคุยกันเรื่องการปฏิรูปเมืองไทยและวิกฤติวัฒนธรรมในวันนี้ อันหนึ่งซึ่งน่าสนใจก็คือกระแสของการปฏิรูปนั้น มันเป็นกระแสท่าทีของคนยอมจำนน อันนี้อย่างที่อาจารย์ชัยอนันต์ชี้ไว้จะคะ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เป็นการยอมจำนนแบบไม่ต่อสู้ ดิฉันเข้าใจว่าเป็นการจำนนที่ต้องการหาพื้นที่ หาเวที หาความเข้าใจในการที่จะต่อสู้ต่อไป

เราพูดคุยกันมากในเรื่องวัฒนธรรม มีความหมายหลากหลายและดิฉันไม่มีความสามารถพอที่จะสรุปให้ท่านฟังได้ว่าวัฒนธรรมนั้นคืออะไร แม้ว่าหลายเสียงจะพูดออกมาตรงกันว่า เป็นวิถีชีวิต แต่จริงๆ แล้วมันก็มีวัฒนธรรมหลายระดับ เช่นวัฒนธรรมหลวง วัฒนธรรมราษฎร์ อย่างนี้เป็นต้น แต่สิ่งที่น่าสนใจอันหนึ่งก็คือวัฒนธรรมในตัวของตัวเอง มันจะต้องมีทางเลือก ต่อให้วัฒนธรรมนั้นจะเป็นวัฒนธรรมซึ่งตึงเคร่งครัด และไม่ยอมให้ทางเลือกคนเลย โดยธรรมชาติของคนนั้น มันก็จะมีทางเลือกอยู่ในตัวของมัน ตรงนี้เองต่างหาก ดิฉันคิดว่ามีความสำคัญ เพราะการมีทางเลือกทำให้คนสามารถที่จะเลือกสร้างอัตลักษณ์ของตัวเองได้ เราก็เรียนรู้จากสิ่งที่อาจารย์นิธิพูดตอนสุดท้ายว่า ตัวอัตลักษณ์เป็นตัวกำหนดอำนาจ แล้วสามารถจะไปกำหนดอัตลักษณ์คนอื่นก็ได้ ขณะเดียวกันก็สามารถจะไปกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเรากับคนอื่นด้วย และถ้าอัตลักษณ์ของเราใหญ่มาก เราก็จะไปครอบงำคนอื่น ถ้าอัตลักษณ์ของเราต้อย แต่ถ้าเรามั่นใจเราก็สามารถจะต่อรองกับคนอื่นได้

เวทีแห่งนี้ไม่ว่าจะเป็นคนที่มานั่งในห้องนี้หรือว่าท่านวุฒิสมาชิกก็ตามแต่ เป็นเวทีข้างเข็มนก็คือว่าเป็นคนซึ่งจะโยนสิ่งต่างๆ ไปสู่สังคม ไปให้คนทั่วไปได้รับรู้สิ่งที่เราเรียนรู้กันวันนี้ ถ้าเป็นภาษา postmodernism ประทานโทษดิฉันคิดว่ามันเป็นพวก postmodern นะคะ ผิดถูกอย่างไรก็ไม่ทราบ เขามองว่าสิ่งที่เราฟังกันวันนี้คือสิ่งที่เราได้คิดในสิ่งที่เราไม่เคยคิด, think the unthought เราได้เห็นในสิ่งที่เราไม่เคยมองเห็น, see the unseen และเราได้ยินเสียงในเสียงของคนที่ไม่เคยมีเสียงมาก่อน, voice the voiceless เราคงจะพูดคุยกันอีกดิฉันมีข้อสังเกตสุดท้ายที่อยากจะบอกก็คือจริงๆ แล้วสิ่งที่เราพูดคุยกันในวันนี้ ก็ยังอยู่ในโครงสร้างอำนาจที่สำคัญอันหนึ่งก็คือระบบวิธีคิดแบบผู้ชายเป็นใหญ่ ถ้าสมมติว่าเวทีแห่งนี้ ตั้งชื่ออย่างนี้ และก็พูดโดยปราชญ์ทั้ง 3 ท่านนะคะ หรืออื่นๆ อีก ก็จะมีคนหนาแน่นอย่างนี้ และก็มีความซึ่งเราไม่คาดฝันว่าจะมากี่หลายท่าน แต่ถ้าเป็นเวทีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นเวทีที่ดิฉันคิดว่าเป็นชายขอบ ก็ต้องไปเกาะกลุ่มกันเองอยู่ที่ธรรมชาติตรงโน้นหรือถ้าเป็นเวทีชายขอบอื่นๆ ของประชาชนระดับล่าง ก็ไปเกาะกลุ่มกันอยู่เช่นที่แม่มูล ตรงนี้ก็ป็นโจทย์ใหญ่อันหนึ่ง เราคงจะไม่มีคำตอบสำเร็จรูปกับอะไรก็ตามแต่ เพราะดิฉันไม่เชื่อในคำตอบสำเร็จรูป ท่านมีทางเลือกค่ะ ท่านเลือกก็แล้วกันนะคะ... ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มาสมานกันวันนี้ค่ะ และก็ขอช่วยกันปรบมือให้กับวิทยากรของเราด้วยค่ะ ขอบพระคุณค่ะ.✍

เศรษฐกิจท้องถิ่น... กำหนดทิศทางใด?

คุณยุววรรณ รัฐกุล (ธนาคารแห่งประเทศไทย) :

งานที่ทำเป็นผลการสำรวจกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง วัดอุปสงค์ของกองทุนคือ เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการประกอบอาชีพ ส่งเสริมให้หมู่บ้านและชุมชนเมือง มีความสามารถในการจัดการเงินทุนของตนเอง กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก และเสริมสร้างการพึ่งพาตนเอง ศักยภาพ และความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เป้าหมายการดำเนินงานของกองทุน คือหมู่บ้าน 72,504 หมู่บ้าน ชุมชน 3,377 ชุมชน รวม 74,881 แห่ง ผลการดำเนินงานระยะแรก เงินโอนไปทั้งหมด 72,790 ล้านบาท เงินเบิกจ่ายรวม 59,273 ล้านบาท

วัตถุประสงค์ของการวิจัย ก็เพื่อศึกษาว่า การกักเงินของชุมชนถูกใช้ไปอย่างไร ก่อให้เกิดการลดลงของการให้สินเชื่อสถาบันอื่นหรือไม่ เป็นรายจ่ายของรัฐจริง หรือเป็น transfer ซึ่งเป็นภาพของช่วงปลายปี 2544 ถ้ารอบปี 2545 อาจจะมีข้อมูลมากขึ้น แต่ถึงตอนนั้นก็อาจเข้าไป ในการสำรวจใช้ลักษณะการผลิตเป็นเกณฑ์ในการเลือกจังหวัด ซึ่งครอบคลุม 4 ภาค คือ ภาคเหนือ (เชียงใหม่ สุโขทัย ตาก) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ขอนแก่น โคราช มหาสารคาม) ภาคกลาง (อ่างทอง สุพรรณบุรี สมุทรปราการ ชลบุรี) และภาคใต้ (สงขลา) ได้จำนวนตัวอย่าง 292 ตัวอย่าง ช่วงของการสำรวจ เป็นช่วงเดือนธันวาคม เนื่องจากเป็นช่วงต้นเงินกองทุนเลยมีการเบิกจ่ายน้อย หมายถึงชาวบ้านดึงเงินไปใช้จริงน้อย แต่มีการโอนไปให้เยอะแล้ว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านอาจจะไม่เคลียร์ หรือภาพการจัดตั้งกองทุนไม่ชัด รวมทั้งกฎเกณฑ์ที่ตั้งว่าจะต้องมีการประชุมเวทีชาวบ้าน และข้อกำหนดที่ต้องมีครัวเรือน 2 ใน 3 จึงทำให้จัดตั้งได้น้อย อีกทั้งความเป็นเมือง-ชนบท ทำให้มีรูปแบบของชุมชน หมู่บ้านที่หลากหลาย เช่น ในลักษณะทาวเฮ้าส์ บ้านหลังเดี่ยว บ้านในเมือง บ้านในชนบท จึงทำให้เห็นว่า คนในเมือง คนมีฐานะมักไม่สนใจกองทุนนี้ เพราะวงเงินเพียงล้านบาท และกู้ได้จำกัด ฉะนั้นเขาก็ไม่สนใจจะมารวม และเนื่องจากใช้ข้อมูลจากการสำรวจ 292 ตัวอย่าง ซึ่งครอบคลุมข้อมูลเงินกู้จำนวนประมาณ 4 ล้านบาท เพื่ออนุมานข้อมูลทั้งประเทศ ซึ่งแทนจำนวนเบิกจ่าย 37,739 ล้านบาท ดังนั้นตัวเลขที่เสนอในรายงานวิจัยเป็นเพียงประมาณการ ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อน การนำตัวเลขไปใช้ จึงควรนำไปใช้อย่างระมัดระวัง

จากการวิจัย เราดูผลการเบิกจ่ายเป็นสำคัญ ภาคที่เบิกจ่ายมาก เช่น เหนือ อีสาน ส่วนภาคใต้ไม่มาก เท่าภาคอื่น ทั้งนี้พบว่า ร้อยละ 67 ของเงินกองทุนที่เบิกจ่าย เพื่อใช้เป็นรายจ่ายโดยตรง โดยชาวบ้านเอาไป ขยายกิจการ 42 % และลงทุนใหม่ 25 % อีก 33 % ถูกนำไปใช้เป็นทุนแทนแหล่งเงินทุนอื่น

ในด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจ เงินกู้กองทุนหมู่บ้านถูกนำไปใช้กิจกรรมเพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐาน ได้แก่ กิจกรรมการผลิตประมาณ 90 % (ซึ่งในจำนวนนี้ ประมาณร้อยละ 60 ใช้ไปในกิจกรรมด้านการเกษตร ประมาณร้อยละ 20 ลงไปในการค้าขาย) นอกนั้นมีการนำไปใช้หนี้ ปล่อกู้ ใช้จ่ายอื่นๆ หรือบรรเทาเหตุฉุกเฉิน ทั้งนี้การลงทุนของชาวบ้าน โดยเฉพาะภาคอีสานมักจะเอาไปซื้อวัว เพราะชาวบ้านมองว่า ราคาไม่เคยตก ดังนั้นพอเงินกองทุนออกไปตามเดียว ราคาวัวก็สูงขึ้นทันที ทำให้ชาวบ้านต้องซื้อวัวในราคาที่สูงขึ้น แต่เกรงว่า ตอนปลาย ชาวบ้านอาจขายแล้วได้กำไรน้อย

นอกจากนี้ เราอยากรู้ว่า ชาวบ้านเสียดอกเบี้ยกับแหล่งอื่นเท่าไร คือเปลี่ยนใจจากการใช้แหล่งทุนอื่น มาใช้กองทุนหมู่บ้าน พบว่า มีถึง 50 หมู่บ้านด้วยว่า ไม่เสียดอกเบี้ยเลย คือ 0 % เพราะว่าเป็นการกู้ยืมจาก ญาติ พี่ๆ น้องๆ แต่ว่าพอมีทางเลือกในการยืมกองทุน เขาจะไม่ลด เขาก็ให้ยืมไปก่อน เพราะในความคิดของ ชาวบ้านคือ การช่วยๆ กัน เพราะลักษณะกองทุน เป็นเงินชาวบ้าน และเพื่อจะต่อกองทุนอยู่ในยุคต่อไป ฉะนั้นก็ช่วยๆ กันกู้ นอกจากนั้นจะมีผู้ที่กู้จากนอกระบบ อาจจะเป็นกู้จากสินเชื่อของกลุ่มผู้ผลิต เช่น การซื้อ สินค้าก็ใช้สินเชื่อร้านค้า เป็นต้น ว่าถ้าจะไปซื้อปุ๋ย ถ้าซื้อเงินสดจะได้ราคาถูก แต่ถ้าซื้อตอนได้ผลผลิต เขาจะ ต้องจ่ายเต็มราคา ซึ่งเมื่อคิดเป็นอัตราดอกเบี้ยแล้ว พบว่า เป็นอัตราคิดดอกเบี้ยที่สูงมาก สำหรับการใช้นโยบาย ร้านค้าปุ๋ย สารเคมี ชาวบ้านเสียเกือบ 60 % ต่อปีก็มี อีกกลุ่มที่สำคัญคือ กลุ่มที่เป็นลูกค้า ธ.ก.ส. ส่วนหนึ่ง เป็นลูกหนี้ ธ.ก.ส. ที่ยังกู้ ธ.ก.ส. อยู่ และอาจพักชำระหนี้ กับอีกส่วนกำลังได้รับการลดอัตราดอกเบี้ยลงมา กลุ่มนั้นจะพบว่าอัตราดอกเบี้ยที่ชาวบ้านใช้ของ ธ.ก.ส. สูงถึง 8.2 %

จากการสำรวจพบว่า การชำระคืนเงินกู้ มีปัจจัยเสริมดีมาก เพราะเป็นลักษณะของกองทุนที่เข้าไปใน ชุมชน แล้วทำให้ประชาชนมีความเป็นเจ้าของร่วมกัน ฉะนั้นก็ต้องดูแล แม้ว่าตัวเองไม่ใช่คนกู้ แต่ถ้าอยาก จะกู้ต่อไปก็ต้องมองดูแล้วว่า คนที่ได้สิทธิ์กู้ มาถึงตอนนี้สามารถใช้คืนได้ไหม หรือใช้คืนตามเวลาหรือไม่ เพราะ เป็นส่วนได้ส่วนเสียของเขาในการที่จะกู้ต่อไปด้วย และมีระบบการตรวจสอบกันเองแบบที่ต้องประกันกลุ่ม ทำให้ผู้ที่ต้องรับใช้หนี้แทนอาจจะเดือดร้อน หากคนกู้ไปไม่สามารถชำระคืนได้ นี่คือปัจจัยเสริมที่ผลักดันให้เกิด การชำระคืนของชุมชน แต่อุปสรรคก็มี ตอนช่วงแรกการสำรวจพบว่า มีการประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องการเมือง เรื่องอิทธิพลในหมู่บ้านด้วย ตรงนี้เป็นความกังวลว่า การที่มีผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้านและชุมชน อาจจะเป็นผู้นำ แล้วไปบอกว่า เงินนี้เป็นเงินของรัฐบาลแจกมา ฉะนั้นไม่จำเป็นต้องใช้คืนหรอก ถ้ารัฐบาลจะ เรียกคืนจริงๆ ก็ไปนั่งประท้วงหน้าทำเนียบสักพัก เดียวก็ไม่มีปัญหา ข้อเสียอีกอย่าง ตอนที่สำรวจพบว่า การ ประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านไม่แน่ใจว่ารัฐบาลจะเรียกคืนเมื่อไร จึงกลัวว่าสิทธิ์ของตัวเอง จะเสียไป เมื่อผ่านไปรอบสอง รอบสาม แล้วอยู่ๆ ยังไม่ถึงสิทธิ์ของตัวเองเลย รัฐบาลดึงเงินคืนกลับไป หรือคน ที่กู้มาแล้ว อาจจะไม่ได้กู้ต่อ ก็อาจจะไม่ชำระคืนเสียเฉยๆ เพราะกลัวว่า กองทุนจะหายไปจากหมู่บ้าน แต่เท่า ที่ฟังจากคนที่ทำประชาสัมพันธ์ เขาบอกว่า มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งคิดกันก็หวังว่า มันจะทั่วถึง ต่อเนื่อง ที่จะทำให้ชาวบ้านรับทราบว่า เงินส่วนนี้เป็นเงินของประชาชนจริงๆ และต้องบริหารต่อไปให้เกิดความ ยั่งยืนของกองทุนเอง

สำหรับผลกระทบทางสังคม ที่จริงเป็นผลพลอยได้จากการสำรวจ ซึ่งเราไม่ได้มุ่งไว้ ข้อสังเกตที่เห็นคือ มีการรวมตัวของชุมชนอย่างจริงจัง จะมีกลุ่มที่ชาวบ้านเข้มแข็งอยู่แล้ว กับอีกกลุ่ม ที่เงินลงไปแล้วทำให้เขามี

การรวมตัวกันขึ้น นอกจากนั้นก็ช่วยสร้างทักษะการจัดการ เพราะกองทุนจะต้องมีการทำบัญชี และการบริหารเงิน บริหารอะไรต่างๆ กลุ่มหมู่บ้านที่ยังไม่เคยทำ ก็จะได้ทำ ซึ่งจะมีการอบรมให้ความรู้ตามไปด้วย ถ้าประชาชนรู้สึกของตนเอง และมีสิ่งที่ได้มาตรงนี้ ก็จะเป็นการเสริมนโยบายการกระจายอำนาจของภาครัฐในอนาคตที่จะมีการกระจายรายจ่ายออกไปให้แต่ละจังหวัด ตำบล จัดการบริหารเงินกันเอง และทำให้ทราบว่า ประชาชน ชาวบ้าน จะมีส่วนร่วมมากน้อยแค่ไหนในการบริหารจัดการ แต่ด้านลบ ในช่วงต้นหรือปัจจุบันก็อาจยังมีอยู่ เพราะว่า พอเงินลงไปทีไหนก็มักจะเดือดร้อนเหมือนกัน เช่น ที่เราอ่านพบจากหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยๆ มีการขัดแย้งกันถึงขั้นนองเลือดก็มีในบางหมู่บ้าน แต่เนื่องจากชาวบ้านบางกลุ่มรับไม่ทัน กับการที่มีทุนเข้าไปในหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว และกฎระเบียบที่เขาไม่เคยพบ พอได้ทราบ ก็เกิดความเครียด เกิดความขัดแย้งว่า คนนั้นได้ คนนี้ไม่ได้ นี่คือ ผลกระทบทั่วไปกับปัญหาเรื่องเงิน

ส่วนข้อเสนอแนะที่ได้จากผลวิจัยพบว่า จากลักษณะเท่าที่เป็นอยู่ของกองทุนนั้น เงินลงไปเสร็จแล้วเหมือนจะมีคำสั่งลงมาว่า ต้องเบิกจ่ายให้ได้ภายในเป้านี้ๆ ฉะนั้นชาวบ้านต้องรีบกู้เงินออกมาเป็นงวดๆ เท่าที่เป็นอยู่โดยปกติ สิ่งที่ทำคือ มีการพิจารณาส่งใบสมัครเข้ามาเป็นลือตใหญ่ๆ กรรมการก็คัดเลือกไป ฉะนั้นประมาณ 3 ลือตของการขอกู้ เงินกองทุนก็จะหมด ลักษณะการที่ชาวบ้านเฮลโลเข้ามาสู่ในคราวเดียวกัน จะทำให้เกิด pattern เป็นฤดูกาลของการเบิกจ่ายว่า หมู่บ้านนี้เงินออกมาช่วงเดือนสิงหา ที่นี้ฤดูกาลเบิกจ่าย ทำให้เกิดปัญหาเรื่องราคาพืชผลการเกษตรที่ปรับขึ้น-ลง เนื่องจากนายทุนจะทราบว่า ช่วงไหนชาวบ้านจะต้องใช้เงิน ช่วงไหนชาวบ้านจะได้เงิน ดังนั้นวิธีการเบิกจ่าย อาจจะต้องปรับให้เหมาะสมกับฤดูกาล เพราะบางหมู่บ้านเบิกจ่ายมาหลังนาหน้า พอไปคิน ก็อาจไปคินก่อนช่วงหน้านานานมาก แต่พอเขาจะลงเพาะปลูกครั้งใหม่ มันพอดีกับช่วงชำระคิน และชาวบ้านก็จะขาดเงินในช่วงนี้ ดังนั้นอาจก่อปัญหาให้ชาวบ้านไปกู้หนี้ยืมสินนอกระบบขึ้นมาอีก

อีกทั้งระเบียบการชำระคินไม่ยืดหยุ่น โดยปกติแล้ว จากระเบียบกองทุนจะถูกกำหนดมาให้ชำระคินเทอมของการกู้ยืมคือ ภายใน 1 ปี ส่วนการชำระคินตรงนี้ ก็ให้ไปคิดกันเองในหมู่บ้านว่าจะทำอย่างไร บางหมู่บ้านบอกว่า ส่วนใหญ่จะกำหนดระเบียบเหมือนๆ กัน บางหมู่บ้านจะให้ชำระคินเป็นรายเดือน บางหมู่บ้านให้ชำระคินเมื่อครบ 1 ปี ซึ่งแบบนี้ดูแล้วอาจจะมีความเสี่ยงเหมือนกัน เพราะจะทำให้ชาวบ้านขาดเงินจำนวนกหนึ่งไปทันที อาจ 1-2 หมื่นหรืออะไรก็แล้วแต่ ทำให้การพัฒนาอาชีพของชาวบ้านได้อย่างถาวร ทำได้ยาก เพราะถ้าคุณเป็นคนค้าขาย ที่มีเงินหมุนในกระเป๋าคือตลอด อยู่ๆ สภาพคล่องในกระเป๋าก็หายไปเลยทันที มันจะทำให้การสะสมทุนเป็นอุปสรรค หรือแม้จะเป็นชาวนาเองก็ตาม

นอกจากนี้แล้ว ในแต่ละหมู่บ้าน ขนาดของหมู่บ้านไม่เท่ากัน บางหมู่บ้านขนาดใหญ่มาก แต่ได้เงินเพียงล้านเดียว บางหมู่บ้านขนาดเล็ก มีขนาด 30-40 ครัวเรือน ก็ได้ 1 ล้านเหมือนกัน เขาจะมีปัญหาว่า เงินได้มากิน แจกไปครบทุกครัวเรือนก็ยังมีเงินเหลืออยู่ บางหมู่บ้านก็บอกว่าให้เฉลี่ยไปเท่าๆ กัน บางหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านใหญ่ ก็มีปัญหาว่าเงินน้อยไป เลยไม่มาประชุม เพราะคิดว่า ถึงเวลาตัวเองก็กินไม่ได้ แต่ที่สำคัญคือการประชาสัมพันธ์และการดูแลอย่างต่อเนื่อง เพราะชาวบ้านรู้สึกว่า การเข้าไปดู ตามไปดู แสดงถึงความสนใจของภาครัฐที่มีต่อนโยบายนั้นๆ ทำให้ชาวบ้านจะต้องดูแลเงินของตัวเองและใช้คินให้ได้ และพยายามบริหารเงินกองทุนก่อนหน้านี้ให้ได้ต่อไปอีก จากการได้คุยกับผู้นำชาวบ้าน บางคนก็บอกว่า ไม่แน่ใจว่า เงินนั้นให้เขาไปจริงๆ ฉะนั้นการประสานที่ว่า คงจะต้องพูดคุย และให้แน่ใจว่าชาวบ้านเข้าใจถึงลักษณะตัวกองทุน การบริหารกองทุนทั้งหมด

ข้อสรุปจากที่พูดมา ในทางนโยบายของสภาพัฒน์ กระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายภาคเอกชนร้อยละ 0.2 ส่วนเงินกู้ของกองทุน 15 % ถูกนำไปชดเชยสินเชื่อจากแหล่งอื่นทั้งในและนอกระบบ สิ่งที่พบก็คือ กองทุนหมู่บ้านประสบความสำเร็จในด้านการจัดตั้งกองทุนได้อย่างรวดเร็ว แต่สิ่งที่ไม่ครอบคลุมในการสำรวจนี้ก็คือ การประเมินผลทางสังคม คิดว่าคงต้องใช้เวลาลักพักในการให้กองทุนอยู่ตัว และชาวบ้านใช้จ่ายไปสักพัก อาจจะสัก 2-3 ปี จะทำให้การประเมินผลทางสังคมได้ชัดขึ้น แต่ในช่วงต้นพบว่า สิ่งที่เห็นชัดเจนคือ การรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อที่จะทำงาน และเพื่อจะบริหารเงินก้อนนี้ นอกจากนี้ การดำเนินงานกองทุนที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรมีการทบทวนผลการประเมินโครงการเก่าๆ และนำมาใช้อย่างจริงจัง (ผู้สนใจสามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ www.bot.or.th)

คุณรุจิรัตน์ มั่นทะจิตร (นักศึกษา โครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สกว.) :

ถ้ามีเงินลงมาแล้วชาวบ้านต้องการกู้ เพื่อจะเอาไปทำอย่างนั้นอย่างนี้ จะมีการให้คำแนะนำไหมคะว่า ณ สถานการณ์ตอนนั้น เงินที่คุณมีอยู่ ความรู้ที่อยู่มี ชาวบ้านควรเอาเงินไปทำอย่างอื่นดีกว่า

คุณยุววรรณ รัฐกุล :

ตรงนี้เหมือนมีการให้คำแนะนำในการไปกู้ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นของหมู่บ้านกันเอง เพราะกรรมการในหมู่บ้าน คือกองทุนหมู่บ้านจะประกอบด้วยคณะกรรมการ 15 คน ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านกันเอง คัดเลือกกันเองภายในหมู่บ้าน สร้างเวทีคัดเลือกขึ้นมาบริหารเงินก้อนนี้ ฉะนั้นลักษณะที่ชาวบ้านกู้แล้วจะนำไปทำอะไร บางครั้งบางครั้งจะเป็นลักษณะเกรงใจกัน เช่น คณะกรรมการเกรงใจชาวบ้าน ก็ปล่อยไปตามที่เขาเขียนขอมา บางคนเกรงใจว่า ตนเองเป็นกรรมการ เดี่ยวคนจะมองว่า ให้พวกให้ห้องรีเปล่า การให้การแนะนำกันเอง ก็อาจจะเป็นลักษณะพูดคุยกันเอง แต่ไม่ใช่ลักษณะของการให้คำแนะนำเต็มรูปแบบ แบบไปหา ธ.ก.ส. ที่จะแนะนำว่า มันมีการลงทุนแบบนั้นแบบนี้ได้

ผู้เข้าร่วมเสวนา :

จากที่ผู้วิจัยสำรวจผลในเชิงเศรษฐกิจ และบอกว่าเกิดผลในเรื่อง ทำให้กลุ่ม/องค์กรชาวบ้านเกิดทักษะการจัดการ ผู้วิจัยอยู่กับแบงค์ชาติ ประเมินว่าคุ้มค่าไหมกับเงิน 1 ล้าน กับการทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตรงนี้

คุณยุววรรณ รัฐกุล :

ในฐานะที่เราดูเศรษฐกิจมหภาค เราต้องดูว่า ในการก่อหนี้ของรัฐบาลใดๆ มันคุ้มค่าต่อการเป็นหนี้ของรัฐบาลไหม เพราะภาระหนี้ที่สูงขึ้น มันเป็นหนี้ของผู้เสียภาษีทุกคน การเรียนรู้และความเข้มแข็งชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ ถามว่าคุ้มค่าไหม มันคงคุ้มค่า เพราะในแต่ละหมู่บ้านได้เงินไป 1 ล้าน ก็ได้การรวมตัว เพียงแต่ว่าไม่ได้ไปนั่งวัด ถ้ามองในฐานะแบงค์ชาติ ที่จริงเงินแค่นี้มันน้อยมาก ฉะนั้นถ้าชาวบ้านสามารถนำไปใช้ได้จริงๆ คงจะเป็นประโยชน์ แต่สิ่งที่เราห่วงมากในตอนต้นๆ คือ หนี้ของรัฐบาลจะเพิ่มขึ้น 7 หมื่นกว่าล้าน แล้วมันเป็นประโยชน์ไหม นั่นคือสิ่งสำคัญ แต่ที่ออกมาวัดว่าเป็นเงินก้อนนี้ๆ ก็เพราะเราอยากรู้ว่า เมื่อดูจากเศรษฐกิจโดยรวม เทียบกับรายจ่ายของรัฐบาลทั้งหมด มันเป็นอย่างไร จริงๆ แล้วถ้าดูผลทางเศรษฐกิจ มันไม่ได้เป็นเงินที่มากมายเท่าไร

รศ.วราพร ศรีสุพรรณ (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล) :

ผลกระทบทางสังคมที่บอกว่า ทำให้เกิดการเรียนรู้และการรวมตัวที่เข้มแข็ง มันคืออะไร มันมีอะไรที่สะท้อนว่าเข้มแข็ง

คุณยุววรรณ รัฐกุล :

ดิฉันอาจจะยังไม่เชี่ยวชาญด้านสังคม แต่พบว่า มีการรวมตัวของชุมชนเกิดขึ้น การที่เขามาร่วมกันคิด-ทำ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เพราะว่าในกลุ่มหนึ่งนั้น ชุมชนมีการรวมตัวกันอยู่แล้ว เช่น กลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มอะไรก็ตาม แต่ในอีกกลุ่มที่ได้เงินไป ยังไม่เคยมีการรวมตัวเลย ฉะนั้นเมื่อได้มีการรวมตัวและได้พูดจากันมากขึ้น คงต้องยอมรับว่า อาจจะยังไม่ได้วัดว่า เข้มแข็งจริงๆ ไหม แต่เท่าที่ดู คือมีการรวมตัวและใช้สติปัญญาของชุมชน คนในหมู่บ้าน มาคุยกัน อาจจะมีปัญหาความขัดแย้งบ้าง อย่างที่บอกว่า เงินลงไปไหน ก็ร้อนที่นั่น แต่บางที่ เงินเป็นประโยชน์กับชาวบ้านเยอะนะ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา) :

กองทุนหมู่บ้าน เป็นนโยบายรัฐลงไปแบบปูพรม ผมว่าเป็นเรื่องที่หลายฝ่ายติดตาม วิชาทฤษฎีการได้หลายประเด็น ถ้าเราคุยเรื่องนี้เรื่องเดียวก็คุยได้อีก แต่เราอยากคุยเรื่องอื่นด้วย ผมคิดว่าเรื่องกองทุนหมู่บ้านต้องเชื่อมโยงเรื่องอื่นด้วย ถ้าจะมองเศรษฐกิจชุมชนก็ต้องเชื่อมโยงกับอีกหลายๆ เรื่อง อย่างที่มีคนพูดว่า เงินไหลมาแต่ความรู้นั้นไม่มา ทำให้ชาวบ้านใช้เงินไปในลักษณะซึ่งไม่ใช่อย่างที่เราคิดกันไว้ก็ได้

ฉะนั้นกองทุนหมู่บ้านมีประเด็นฝากทิ้งไว้คือ ในเรื่องการก่อเกิด พอลงไปแล้ว มันไปเชื่อมกับทุนเดิมอย่างไร หลายคนตั้งประเด็นว่า กลุ่มออมทรัพย์เดิมมันมาต่อยอดอย่างไร หรือรัฐบาลบอกให้ไปตั้งกลุ่มใหม่ เพราะเดี๋ยวจะไม่เป็นผลงานของรัฐบาล ต้องเป็นกลุ่มใหม่เท่านั้น ฉะนั้นคนกลุ่มเดิมก็อาจต้องไปตั้งกลุ่มใหม่แทนที่จะต่อยอด รวมทั้งเรื่อง การเข้าถึงของชาวบ้านต่อกองทุนนี้ มีแค่ไหน อย่างไร นอกจากนี้มีประเด็นเรื่องการบริหารจัดการ และการใช้ประโยชน์ อย่างที่ท่านวิทยากรพูดว่า ใช้ไปในการผลิต การลงทุนต่างๆ ตรงนั้นคือการแจ้งความจำนงของผู้ขอู้ แต่พอได้เงินแล้ว เอาไปใช้จริงๆ รีเปล่า อย่างไร ตามที่ระบุใหม่ จึงเป็นคำถามว่า เมื่อได้เงินไปแล้ว ต้องไปดูต่อว่า จริงๆ ใช้เงินไปอย่างนั้นรีเปล่า เพราะเรื่องการใช้ประโยชน์ มันกระทบต่อวิถีการผลิต เรื่องประสิทธิภาพการผลิต ซึ่งต้องดู เพราะเป็นเงินกู้ ไม่ใช่เงินให้เปล่า เมื่อใช้ไปแล้วต้องมีผลผลิต (productivity) ออกมาเกินกว่าค่าใช้จ่ายที่ลงไป เพราะมันต้องเสียดอกเบี้ย ซึ่งคุณยุววรรณเรียนแล้วว่า ที่ทำวิจัยตอนนั้นเป็นการทำตอนเริ่มต้นช่วงแรกๆ

ที่จริงเราเชิญอาจารย์ภาภรณ์ (หะวานนท์) ที่ทำวิจัยประเมินกองทุนหมู่บ้านอีกท่านหนึ่งมาด้วย แต่บังเอิญท่านติดธุระ คือเราพยายามจะใช้งานวิจัยมาเพื่อช่วยตอบคำถามของสังคม อย่างเรื่องนี้ มันมีประเด็นที่ตั้งอยู่ว่า การใช้ประโยชน์ไปก่อให้เกิด productivity หรือไม่ เป็นคำถามที่ยังต้องการคำตอบ และในด้านผลกระทบต่อการใช้เงินกองทุน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม มันมีผลกระทบอย่างไร ช่วงต้นอาจจะประเมินยาก ผลกระทบเบื้องต้นคงยังน้อย บางคนบอกว่า เงินลงไปทำลายทุนทางสังคม บางคนบอกว่า ไปสร้างทุนทางสังคม ผมคิดว่าคงต้องพูดเฉพาะพื้นที่ บางที่ก็ดี บางที่ก็ไม่ดี ซึ่งตรงนั้นงานวิจัยต้องช่วยตอบว่า ในภาพรวมจริงๆ แล้ว ส่วนใหญ่หรือส่วนน้อย เป็นอย่างไร เพราะมีทั้ง 2 ด้าน เมื่อวานผมคุยกับทางสาคสว่า ตอนนี่พอเริ่มจ่ายเงินกองทุนหมู่บ้าน มันไปเข้ารอบแบบหนี้ ธ.ก.ส. กล่าวคือ พอครบกำหนดจะคืน ก็จะต้องไปเอาเงินจากที่อื่นเพื่อมาคืนกองทุนหมู่บ้าน และจ่ายดอกเบี้ยที่สูง เหมือน ธ.ก.ส. เลย นี่คือพื้นที่หนึ่งที่เขาสะท้อนขึ้นมา พอ

เอาจริง ๆ คนที่เป็นเลขากองทุนหมู่บ้าน กรรมการกองทุนหมู่บ้าน ชักไม่ยอมทำงาน ตอนแรกอยากทำงาน เพราะเงินมันมา พอได้เงินแล้ว ตอนนี้เป็นเรื่องต้องตามต้องจี้ เป็นเรื่องทะเลาะเบาะแว้ง คนนั้นให้ได้-ไม่ได้ ตอนปลายหรือขาดลง เริ่มมีปัญหาในหลายพื้นที่

งานวิจัยต้องไปตามประเด็นเหล่านี้ว่า จริง ๆ สถานการณ์ในพื้นที่เป็นอย่างไร บางครั้งเป็นภาพลวง ข้างบนอาจจะดี แต่พอไปดูข้างล่าง ข้อเท็จจริงอาจจะเป็นอีกภาพที่แตกต่างจากเมื่อมองจากข้างบน ส่วนในเรื่องอนาคตกองทุนหมู่บ้านจะเป็นอย่างไร มีการตั้งคำถามว่า กองทุนหมู่บ้าน สถานภาพมันไม่ชัด เงินเข้ามาปี นี้ แล้วปีหน้ารัฐบาลจะเอาอย่างไร คุณสุวิทย์ก็พยายามจะผลักดัน พ.ร.บ. กองทุนหมู่บ้าน ก็ยังอยู่ในความเคลื่อนไหว ชาวบ้านก็ยังไม่รู้ว่าเงินตรงนี้จะไปต่ออย่างไร ความเป็นเจ้าของที่แท้จริงจะเป็นอย่างไร ผมคิดว่ามันเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน แต่ท่านวิทยากรก็ได้ให้อะไรที่น่าสนใจมากนะครับ โดยเฉพาะผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เข้าไปในระยะสั้น ก็คือไปช่วยเรื่องดอกเบี้ยนอกระบบ พอมันมีเงินกองทุนหมู่บ้านขึ้นมา ดอกเบี้ยมันต้องลด เพราะชาวบ้านสามารถกู้ตรงนี้ได้ อันนี้ชัดเจน แต่ระยะยาวจะอย่างไร คงเป็นอีกเรื่องหนึ่ง จะไปกระทบกับวิธีการผลิตอย่างไร อย่างเอาไปซื้อวัวที่ท่านพูดถึง บางพื้นที่เราต้องเข้าใจว่า มันกันดารแห้งแล้ง ไม่เหมาะกับพืชผล เขาบอกว่าเลี้ยงวัวดีที่สุด เพราะราคาไม่ตก บางพื้นที่ วัวจึงเป็นทางออก ฉะนั้นต้องไปดูฐานทรัพยากร สภาพภูมินิเวศ แล้วมองว่า วิธีการผลิตมันควรจะเป็นอย่างไร เพื่อให้ทุนที่เข้าไปตรงนี้ ไปเชื่อมโยงกับวิธีการผลิตในสภาพภูมินิเวศนั้น ๆ อย่างเหมาะสม

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน (คณะเศรษฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์) :

ผมอยากจะพูดถึงจุดยืนส่วนตัวของผมนิดหนึ่งก่อน โดยทั่วไปก็มีการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนี้พอสมควร แต่ผมคิดว่า ในเมื่อรัฐบาลนำเงินตั้ง 3 แสนล้าน ไปช่วยกองทุนพื้นฟูได้ ฉะนั้น 7 หมื่นกว่าล้าน มันจิบจ้อยที่จะเอาไปช่วยชาวบ้าน แต่ว่ามันอาจมีผลที่ไม่พึงปรารถนาทางสังคม อย่างที่บอกว่าไปทำลายอะไรต่างๆ ที่เราพูดถึงกัน แต่ถ้ามองในแง่ของการช่วยคนรวยกับคนจน อันนี้จะดี เพราะผลมันกว้างกว่า

ผมคิดว่า ทั้งหมดมันเป็นเรื่องประโยชน์ทางการเมือง คนที่ออกแบบอันนี้มา เขาได้ประโยชน์ เพราะได้รับการสนับสนุนโดยตรงจากชาวบ้าน ที่สำคัญคือว่า ส่วนที่จำเป็นซึ่งจะไปช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า เพราะอย่างที่ผู้วิจัยชี้ว่า เงินนี้พยายามบอกไว้ว่า ให้เอาไปใช้เป็นวงจๆ แล้วจะได้ออกไปตามจังหวัด เพื่อจะได้มีเงินไปหมุนเวียนในระดับรากหญ้า ฉะนั้นวัตถุประสงค์จริงๆ ของผู้ที่ออกแบบอันนี้ วัตถุประสงค์นี้คล้ายๆ กับในช่วงที่มีโครงการเงินผันของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในอดีต มันเป็นวิธีการที่เอามาแก้ปัญหาในลักษณะคล้ายๆ กัน

ที่นี้การให้เป็นเงินกู้ มันเป็นการแก้ปัญหา ก่อนอื่นผมอยากแก้ประเด็นนิดหน่อย ที่ผู้วิจัยบอกว่า มันเป็นหนึ่งในของรัฐบาล จริงๆ แล้วมันเป็นหนึ่งที่รัฐบาลค้าประกัน เพราะในที่สุดแล้ว ชาวบ้านก็เป็นคนให้ไปกู้กัน แล้วเอามาใช้กัน หมายความว่า ในแง่หนึ่งมันอาจจะเพิ่มปริมาณเงิน แต่ไม่แน่ใจว่า อันนี้มันไม่ใช่เงินใหม่ เป็นเงินที่กู้จากธนาคารออมสิน ผมคิดว่ารัฐบาลทำดีพอสมควร คือมีความระมัดระวังในเรื่องการใช้จ่าย ฉะนั้นเงินในลักษณะนี้ มันไม่น่าจะก่อปัญหาอะไรสักเท่าไร แต่ประเด็นที่ผมอยากจะตั้งเป็นข้อสังเกตคือ ในระบบของประเทศไทย การใช้จ่ายเงินแก้ปัญหาอะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องง่ายสำหรับคนที่ให้ และถูกใจสำหรับคนรับ ส่วนที่มันจะแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

แม้กระทั่งปัญหาเรื่องเอสเอ็มอี (SMEs) คือถ้าระบุปัญหาว่า ไม่มีเงิน ไม่มีทุน ปัญหามันง่าย เพราะไม่มีใครเป็นคนผิด ทุกคนสบายใจ แต่ถ้าคิดง่ายๆ ปัญหามันก็ไม่จบง่ายๆ นั่นคือข้อเท็จจริง ประเด็นที่สอง

การที่ผมสนใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การที่มีเงินทุนประเภทนี้ออกไป มันเป็นการสะท้อนการผูกขาดของ การที่รัฐบาลเป็นคนออกธนบัตรฝ่ายเดียว ชาวบ้านปกติเขามีแรงงาน มีทรัพยากร แต่ปัญหาคือ เงินมันถูกบาง คนเก็บไว้เยอะ ฉะนั้น คนไม่มีเงินก็ไม่สามารถมาจัดการให้เกิดการผลิตได้ ผมคิดว่ามันจะต้องเปลี่ยนแปลงวิธี คิดใหม่ เพราะว่าถ้าเป็นอย่างนี้ อาชีพชนาการ คนให้กู้ ก็ยังรุ่งเรืองอยู่เหมือนเดิม ต่อไปนี้ถ้าหากชาวบ้านไม่มี เงินฝาก ก็หาวิธีการที่จะมาแลกเปลี่ยนกันเอง ทหารระบบเครดิตของตัวเอง อันนี้คือสิ่งที่ผมอยากเห็นมันเกิดขึ้น

ประเด็นที่สามคือ มันเป็นการสร้างนิสัยในการก่อหนี้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับความคิดในเรื่องเศรษฐกิจพอ เพียง อย่างที่คุณทรงพลสะท้อนออกมาในเรื่องการหมุนหนี้ แต่โครงการนี้จะมีประโยชน์ที่สำคัญอันหนึ่งสำหรับ งานที่จะไปทำวิจัย 200 อำเภอ คือผมคิดว่า พอถึงขั้นนี้ มันพอที่จะไปทดสอบดูได้ว่า เงินกองทุนเหล่านี้ มันคืน ก็เปอร์เซ็นต์ อยู่กี่เปอร์เซ็นต์ ฉะนั้นพอจะมาดูกันว่า ชุมชนเข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็ง อันนี้คือดัชนีง่าย ๆ ข้อดี ของเงินอันนี้อย่างหนึ่งคือ แต่เดิมเรามีกลุ่มออมทรัพย์เกิดขึ้นกระจายทั่วประเทศ แต่อันนี้ลงไปบูรณ ฉะนั้น เงินอันนี้มันลงไปสะท้อนว่า ตรงไหนมันเข้มแข็งหรืออ่อนแอ ถ้าเรามีนโยบาย ผมคิดว่าในชุมชนที่ยังอ่อนแออยู่ นั้น เราจะไปศึกษาไปช่วยแก้ปัญหา ลงไปในจุดที่กองทุนนี้มันพัง แล้วดูว่าเราพอจะมีสติปัญญาทำอะไรได้บ้าง แต่ถ้าเราจะไปทำตรงนั้น มันคงทำให้เราเสียชะมากกว่า คือไปทำแล้วไม่ประสบความสำเร็จ เราก็ไปเลือก เฉพาะที่มันเข้มแข็ง เฉพาะจุดที่ประสบความสำเร็จ พอถึงตรงนี้เราพอจะรู้แล้วว่า กองทุนนี้มันจะอยู่สักเท่าไร เสร็จแล้วถ้าจะให้จริงจัง จะต้องตามไปดูว่า ที่มันอยู่แล้วมันใช้วิธีหมุนหนี้ หรือก่อให้เกิดผลผลิตสุทธิมากน้อยแค่ ไหน เงินอันนี้ก็จะเป็นประโยชน์

ภาพรวมของเงินนี้ในเศรษฐกิจมหภาค ซึ่งแบบจำลองทำแล้ว ผมไม่อยากจะไปพูดอีก แต่ผมคิดว่า ส่วน ที่เราควรจะต้องลงไปดู คือในภาพรวมอย่างไรเสีย เงินนี้ประชาชนในระดับรากหญ้าจะได้ประโยชน์เพิ่มขึ้น แต่ ในที่สุดแล้ว มันจะมีส่วนดีหรือเสียมากน้อยกว่ากัน บัจฉัยชีวิตคือ มันไปเพิ่มความเข้มแข็งให้สังคม หรือไป ทำลายทุนสังคมที่มีอยู่เดิม อันนี้ผมว่าสำคัญ เพราะขณะนี้ ผมคิดว่า ทุน 4 ประเภทที่ผมย้ายอยู่เสมอคือ ทุน มนุษย์ ทุนสังคม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางกายภาพ ทุนที่สำคัญที่สุดของประเทศ คือ ทุนมนุษย์กับทุนทางสังคม ถ้าหากว่าเงินนี้ไม่ไปส่งเสริมทุนมนุษย์ อย่างที่บอกว่า ไปทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการสร้างทักษะในการจัดการ อันนี้ก็ดี แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้ามันไปทำลายทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ นี้โอกาสไปทำลายคงไม่มากเท่าไร คงเสมอตัว ถ้ามันไม่ได้สร้างทักษะการจัดการ มันก็เท่าเดิม แต่ทุนสังคม นั้น ถ้าเกิดทะเลาะกัน แดกสามัคคี มันก็เป็นผลลบ

ผมคิดว่า จะประเมินว่ากองทุนนี้มันได้ผลหรือไม่ แต่ไหน ก็ต้องประเมินจากทุนมนุษย์ ทุน สังคม ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญ แต่อันนั้นเป็นเรื่องงานวิจัย ซึ่งค่อนข้างจะเป็นวิชาการ ที่มันอาจจะไม่ค่อยมี ประโยชน์นักในระยะสั้น แต่ประโยชน์จริงๆ คือ เวลานี้เราได้การทดสอบความเข้มแข็งชุมชน ผมคิดว่า เป็น ประเด็นสำคัญ เข้าไปดูว่าเงินพวกนี้มันอยู่ครบไหม คนทะเลาะกันไหม และสำหรับที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการ ทำโครงการทั้งหมดที่ลงไปชุมชน อย่างน้อยมันมีตัวชี้วัด (indicator) อยู่แล้ว

ผศ.ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ม.ขอนแก่น) :

ทุนที่ลงไป มันมีทุนของรัฐ ทุนของเอกชน ที่ผ่านไปยังชาวบ้านในรูปของการผลิตเชิงพันธะสัญญา และทุนที่ชาวบ้านระดมกันเอง ผมลองนึกเปรียบเทียบดู แนนอนว่า การที่ชาวบ้านเขาระดมทุนกันเอง เช่น เขาระดมมาทำฝ้าย้อมสีธรรมชาติ โรงสีชุมชน เป็นต้น แนนอนว่า ชาวบ้านมีอำนาจในการตั้งโจทย์ของตน เอง และควบคุมการบริหารจัดการ อีกส่วนคือ ผลกำไร ค่อนข้างจะคืนกลับมาในการพัฒนาอาชีพของเขาชัด

เจน เป็นลักษณะทุนของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นเจ้าของ ผลกำไรก็ไปหาสมาชิก ไม่ต้องถกเถียงว่าจะคืนใหม่ ดังนั้นทุนรัฐ น่าจะเข้าไปต่อทุนชาวบ้านมากกว่า ดูว่าจะไปหนุนเสริมหรือไปเชื่อมต่อกับส่วนที่ชาวบ้านเขาระดมเองอย่างไร หรือว่าเมื่อเข้าไปแล้ว ปฏิสัมพันธ์ตรงนั้นควรจะเป็นในลักษณะไหน เช่น กลุ่มที่เขาทำโรงสีชุมชน หรือกลุ่มที่ทำฝ้าย้อมสีธรรมชาติ หรือกลุ่มที่เข้มแข็งอยู่แล้ว ที่เขามีการรวมกลุ่ม และระดมทุนจากชาวบ้านขึ้นมาทำกันเองอย่างเป็นลำเป็นสัน ตรงนี้จะเชื่อมกันอย่างไร

อีกประเด็นหนึ่ง มีข้อสังเกตว่า ในการที่ทุนลงไปนั้น แนนอนว่ามันผ่านการจัดการของโครงสร้างอำนาจในหมู่บ้าน ฉะนั้นการกระจายทุนในหมู่บ้าน คือคำถามที่เกิดขึ้นของคนติดตามเรื่องนี้ว่า ตอนนั้นทุนมันถูกบริหารจัดการโดยใคร แล้วทุนกระจายไปที่ใครบ้าง ไปอยู่ในแวดวงของเครือข่าย หรือว่าอำนาจท้องถิ่นในหมู่บ้านนี้เปล่า ที่สำคัญทุนนี้ไปช่วยหนุนเสริมในเรื่องความยากจนของชุมชน ให้คลี่คลายไปขนาดไหน ประเด็นนี้ก็ข้อสังเกต แล้วก็คำถามไปด้วยในตัวครับ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

ตอนนี้ที่เราคุยกัน เราพูดถึงเศรษฐกิจท้องถิ่น ที่อาจารย์อภิชัยพูดถึง ทุนอันแรกก็คือ มนุษย์ ทุนอันที่ 2 คือตัวเงิน ทุนส่วนที่ 3 คือทุนทางกายภาพ ฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และอันที่ 4 ก็คือ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ตอนนี้กำลังพูดถึงเรื่องของทุนที่เป็นเงิน ซึ่งที่จริงมันมีเรื่องของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ต่างๆ ที่เป็นทุนเดิมอยู่ แล้วก็มีเรื่องกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ที่เราได้พูดถึงในประเด็น การเข้าถึง การกระจาย การประโยชน์ ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เท่าที่เราทราบขณะนี้ แล้วอนาคตมันจะไปไหน แล้วกำลังจะดูว่าเงินกองทุนหมู่บ้านจะมีผลกระทบต่อระบบทุนของท้องถิ่นในประเด็นไหนบ้าง เช่นไปกระทบต่อระบบการผลิต การบริโภค การค้าบริการในระดับท้องถิ่นอย่างไร ขณะเดียวกัน เราพยายามจะเชื่อมโยงเศรษฐกิจท้องถิ่นกับเศรษฐกิจของประเทศด้วย อันนี้เป็นสิ่งที่เราต้องเลื่อมมองดูด้วย

หลังจากที่เราทำความเข้าใจกับทุนทั้ง 3 - 4 ประการนี้แล้ว เราอยากจะเห็นว่าการขับเคลื่อนของชาวบ้านที่แท้จริง คงเป็นเรื่องของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย เรามีตัวอย่างของชุมชนสหกรณ์การเกษตรที่คุณวีระศักดิ์จะชวนนำเสนอ แล้วขณะเดียวกันก็มีภาคของชุมชน ตรงนี้กำลังต้องต่อสู้กับเรื่องของค่าปลิก ซึ่งเป็นตัวแทนของโลกาภิวัตน์ เช่น แมคโคร โลตัส ที่กระแทกเข้าไปในท้องถิ่น เราก็พยายามจะพูดเท่าที่จะพูดได้ ภายใต้สิ่งที่เราว่า เศรษฐกิจ ซึ่งมันมีทั้งปรัชญาอุดมการณ์ของเศรษฐกิจกระแสหลัก หรือเศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่แล้วมา นโยบายเศรษฐกิจชุมชน เครือข่าย มันเป็นเรื่องใคร แล้วในอนาคตควรจะเป็นอย่างไร นี่ก็เป็นภาพกว้างๆ ให้พวกเราเห็นว่า การพูดคุยในวันนี้จะเป็นอย่างไร ลำดับต่อไปขอเรียนเชิญอาจารย์กาสัก ที่จะให้มิติในเรื่องทุนทางสังคมที่จะเชื่อมโยงกับทุนทางเศรษฐกิจครับ

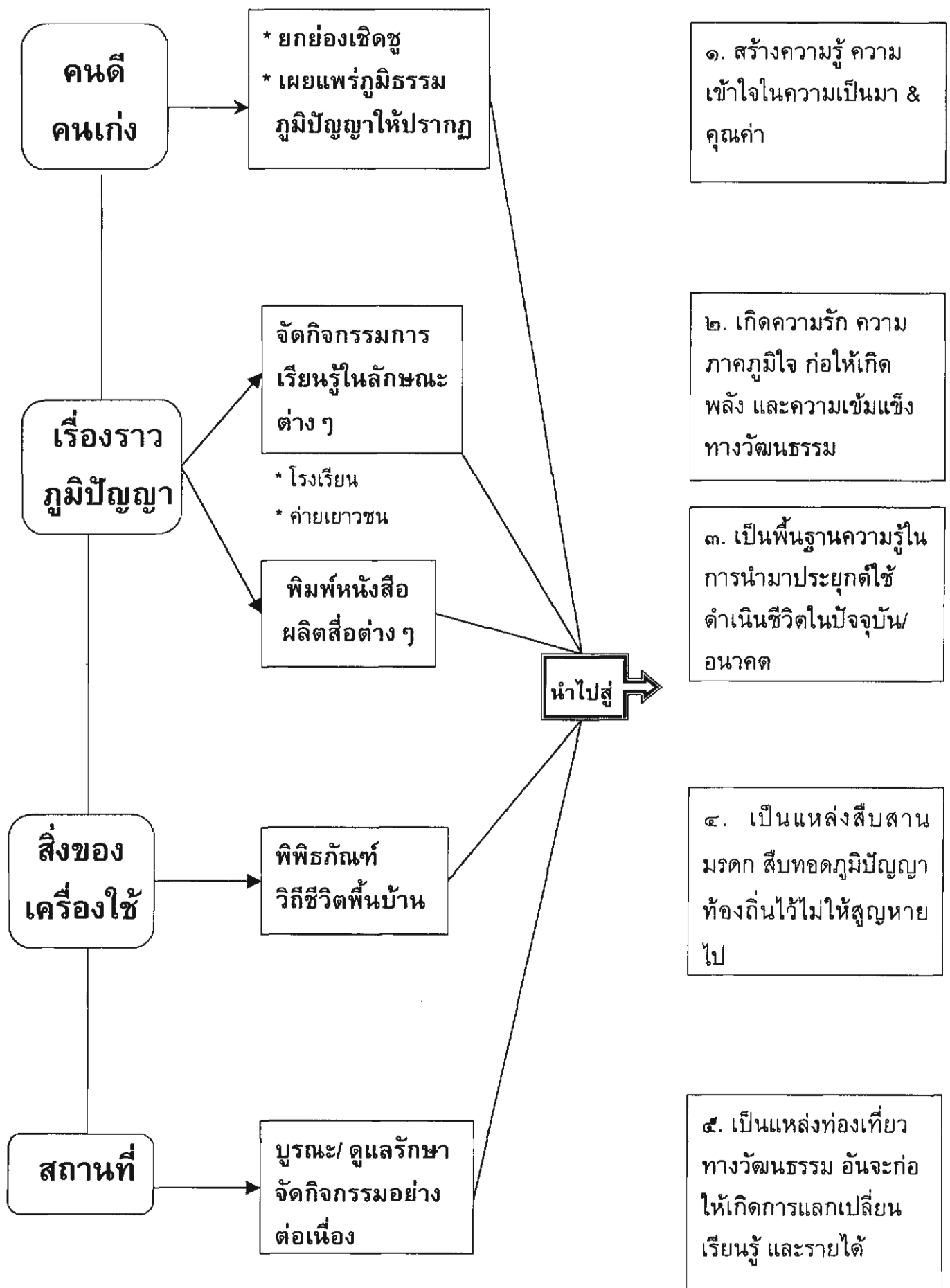
ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ) : ผมคิดว่า ที่ทำงานเรื่องนี้หนักๆ คือท่านอาจารย์อานวย จันทน์ แล้วผมเองก็ไปเป็นผู้ช่วยท่าน ทำงานด้วยกัน เนื่องจากท่านต้องไปต่างประเทศ วันนี้ผมก็เลยมาพูดคุยแทน

ในชุมชนนั้น ถ้าเรามองเข้าไปในสเกล (scale) เล็กมาก เราจะเห็นภาพอย่างที่ผมทำงานและได้สรุปบทเรียน เราจะเจอ 2 - 3 เรื่องในชุมชน หนึ่งก็คือเราเจอคนที่รวมตัวกันเป็นสังคม ในชุมชนนั้นก็อายุ 100 กว่าปี ส่วนที่ 2 เราไปเจอทรัพยากรในชุมชน และส่วนที่ 3 ก็คือว่า คนในชุมชนนั้นก็รู้จักใช้ภูมิปัญญาเพื่อจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งผมก็โชคดีมากครับ ได้ฟังจากท่านอาจารย์อภิชัยสรุปเมื่อครู ในประเด็นนี้มันก็

ยืนยันความคิดที่ทำให้ผมสรุปได้ชัดเจนขึ้น คือท่านอาจารย์พูดถึงทุน 4 ประเด็นนี้ แต่ในที่ที่ผมทำงาน ผมยังไม่ได้นับเรื่องกายภาพเข้าไปอยู่ด้วย ก็จะเป็นเรื่องของคน เรื่องของทรัพยากร และเรื่องของภูมิปัญญา ในความหมายที่เราทำงานกัน คิดว่าตรงภูมิปัญญานี้จะเป็นตัวที่พูดถึงคำว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” ที่มองว่า ทำอย่างไรเราถึงจะไปเพิ่มศักยภาพของคน เพิ่มศักยภาพของทรัพยากร และเพิ่มศักยภาพของภูมิปัญญา หรือเพิ่มศักยภาพของวัฒนธรรมท้องถิ่น

อันนี้เป็นกรอบความคิด (ดูแผนภาพหน้าถัดไป ประกอบ) ซึ่งเวลาที่เราลงไป ก็ไม่ใช่คิดมากขนาดนี้นะครับ แต่หลังจากทำงานผ่านไป 4 – 5 ปีแล้ว เราได้สรุปบทเรียนโดยเฉพาะในเรื่องภูมิปัญญา กล่าวคือเมื่อเรามองไปที่คนในชุมชน ที่เราเจอ ณ เวลาที่หัวสำโรง สิ่งที่เราเจอมาก่อนคือ สถานที่ ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรม เราไปเจอวัดร้าง 20 กว่าวัดในชุมชนพื้นที่ 25 ตารางกิโลเมตร คำถามที่ตามมาคือ ทำไมชุมชนนี้มีวัดร้างมากมายเหลือเกิน เราไปเจอคันดินที่ชาวบ้านเรียกว่า หลักโคก เอ๊ะ! ทำไมถึงมีแต่ที่นี่ ในชุมชนหรือตำบลรอบๆ ไม่มี คันดินยาวประมาณ 7 กิโลเมตรครับ ตรงนี้มันเป็นคำถามที่ก่อให้เกิดการค้นหาคำตอบ และจนกระทั่งมาถึงวันนี้ หลังจากที่เราทำงานเรื่องนี้มา 4 – 5 ปี เราได้คำตอบชัดขึ้นว่า ทำไมตรงนี้ถึงมีวัดเยอะ ทำไมตรงนี้ถึงมีคันดิน เรื่องราวต่างๆ มันค่อยๆ ออกมา ปรากฏว่าคันดินเนี่ยมันไปเชื่อมโยงกับคันคูค่ายพม่า ตรงอำเภอพรหมบุรี ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร คำถามต่อมาคือเอ๊ะ! ทำไมค่ายพม่ามาตั้งตรงนี้ ไปรบกับคนบางระจันนี่เปล่า เป็นไปไม่ได้ เพราะบางระจันอยู่อีกฝากหนึ่ง อยู่แม่น้ำน้อย คนละฝั่งกับแม่น้ำเจ้าพระยา คำถามคือว่าค่ายพม่าตรงนี้มาตั้งเป็นแนว ถ้าท่านขับรถมาตามทางสาย 32 บางปะอิน-นครสวรรค์ ทางขวามือจะเห็นคันคูค่ายพม่า มันก็เลยมาเชื่อมโยงว่า มีคันคูดินที่เป็นของคนไทยอยู่ตรงนี้ พอไปเจอสถานที่ตรงนี้ สิ่งที่เป็นคันคูดินธรรมชาติ เดียวนี้มันเกิดพลัง ได้ข้อสรุปว่าค่ายพม่าตรงนั้น กับคันคูดินตรงนี้ที่ห่างกัน 6-7 กิโลเมตร มันคือค่ายของคนไทยค่ายหนึ่ง ซึ่งเคยสู้รบกับพม่า ทั้งๆ ที่ไม่เคยปรากฏในหลักฐานหรือไม่เคยมีมาก่อน มันก็เลยไปเชื่อมโยงกับวัด 20 วัดที่มี คำถามคือ ทำไมมีวัดตั้ง 20 วัด แสดงว่าต้องไม่ใช่ชุมชนเล็ก แล้วทำไมวัดถึงร้างไปพร้อมๆ กันหมด วัดที่ตั้งใหม่ปัจจุบันที่มีองค์ พระอายุประมาณ 100 กว่าปี ตรงนี้เลยกลายมาเป็นประเด็นที่ชาวบ้านคุยกัน ตอนนี้ก็ยังคุยกันไม่รู้จบ... ผมเป็นคนที่นี่ครับ ก็จะไปตั้งกลุ่มเล็กๆ คุยกันอยู่เรื่อยๆ

นอกจากเราจะไปเจอสถานที่ เจอคนเก่งและคนดี เรามองว่าในชุมชนปัจจุบันนี้ ถ้ามองด้วยสายตาของผมนะครับ จะเห็นว่าชุมชนเขาพึ่งตนเองได้ เรานึกว่าไม่มีอะไร แต่ลองไปดูซิครับ มีช่างตีเหล็กที่จะดูแลเรื่องของเขาเอง ชาวบ้านจะเกี่ยวข้าว จะใช้เคียว จะใช้มีดโต้ตากสวน จะทำจอบ มีคนทำให้ในชุมชน ไม่สบายมีคนดูแลให้ จะตอนควาย มีคนตอนให้ในชุมชน ฉะนั้นคนดีและคนเก่งเป็นพลังที่สำคัญ อย่างเรื่องคนตอนควายเนี่ย ตาคำนี้อยู่แกเป็นชาวนาธรรมชาติ ตอนผมเล็กๆ อยู่ผมยังจำได้ แกอายุ 50 กว่าๆ ปากแกแห้งหน่อยๆ แกกินเหล้าเมา แต่ถ้าพูดถึงแค่นั้น แกก็ไม่มี ความหมาย แต่พอมาพูดถึงเรื่องการตอนควาย พอควายรุ่นกระตุงขึ้นมา เราจะใช้ไม่ได้ ถ้าปล่อยให้มันเปลี่ยว มันจะดื้อ เพราะฉะนั้นตัวผู้ทุกตัว ถ้าไม่เอาไว้เป็นพ่อพันธุ์จะได้รับการตอน คนเดียวเท่านั้นที่จะตอนได้คือตาคำ คำถามคือว่าคนอย่างนี้สำคัญไหมในชุมชน ยังมีคนสำคัญ ๆ อย่างนี้อีกมากเลยครับในชุมชน อย่างยายสนม เราพบว่า แกทำน้ำพริกอร่อย เดียวเราก็จะมาคิดต่อมา จะทำอะไรต่อไป ไปเจอคนที่เล่นลิเกเก่งๆ ที่ฝรั่งเยอรมันไปเล่นแล้วขับมอเตอร์ไซด์ชนตายนะครับ มันมีพื้นฐานมาจากตระกูลของครูโพงสำโรงคะนอง เล่นลิเกเป็นอันดับ 1 ของอำเภอกำแพง พอดีไปเรื่อยๆ เราไปเจอเรื่องราวที่เป็นภูมิปัญญาอีกมากนะครับ ไปเก็บนิทานพื้นบ้าน ไปเก็บเพลงกล่อมเด็ก ไปเก็บเรื่องราวต่างๆ เราไปเจอเครื่องใช้ไม้สอย ไปเจอไม้กวาดตาลอันเดียว ท่านรู้จักไม้กวาดตาลใช้ไหมครับเวลาเขา

ทำน้ำตาล ภูมิปัญญาเรื่องการทำน้ำตาลซึ่งหายไปจากหมู่บ้านนี้เมื่อ 20 ปีที่แล้ว ไปเจอที่บ้านทิดช่อน แกเก็บไว้ แกเป็นคนขึ้นต้นตาล ตกดันตาล 3 ครั้งแล้วไม่ตาย แกเก็บไม้นี้เอาไว้ ด้วยความมือชนของแกนะครับ คงจะเสียดาย ก็เอาไม้นี้ไปสอดไว้ได้รอด ตามแบบคนโบราณที่มีอะไรก็เอาไปสอดไว้ได้รอด ที่จริงตรงนี้น้ำนหายไปแล้ว แต่พอไปเจอปั๊บ มันกลับมา ก็มาคุยกันเรื่องการทำน้ำตาล แกก็เล่าให้ฟังอย่างดี จนกระทั่งไปถึงเรื่องการทำเตาดาล การทำน้ำตาลเมา เรื่องราวอย่างนี้มันเกิดขึ้นนะครับ

ถามว่าเราทำอะไรกับมันครับตอนนี้ เรื่องสถานที่นะครับ ถ้าใครไปจะเห็นว่า วัดร้างเราเริ่มบูรณะไปแล้วครับ ตอนนี้ขอที่ดิน ถ้าเมื่อไรที่ไม่มีประโยชน์ ชาวบ้านก็จะรุกเข้ามาเป็นเรื่องปกติ อย่างวัดโบสถ์นะครับ เดิมเป็นวัดที่มีอยู่ในโฉนด 43 ไร่ ของสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ ทะเบียนวัดร้าง แต่เราเข้าไปจริง ๆ เหลือแค่ 3 ไร่ เหลือเฉพาะรอบเจดีย์กับฐานโบสถ์ ต้นไม้ใหญ่ ทำไปทำมาตอนนี้ ก็เจรจากันครับ คุยกันแบบพี่แบบน้อง การพัฒนา เรบอกเลยว่า อย่าทะเลาะกัน มันไปตัดตอนการพัฒนา ก็เลยเจรจากันครับ เอาผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน คนโตนะครับ มาดูกันว่าจะอยู่กันอย่างไร เป็นอย่างไร เชิญเจ้าของบ้านที่อยู่รอบ ๆ มา มันกินพื้นที่บ้าน 3-4 หลังที่เขาปลูกบ้านในพื้นที่นั้น ทำอย่างไรละ ผู้ใหญ่บ้าน กำนันก็มา ตกลงก็คุยกันว่า ตรงนี้จะให้วัดได้เท่าไร เขาถึงอยู่ได้ ตอนนี้เราได้ที่ดินมาเฉพาะที่วัดโบสถ์ 14 ไร่ ชุมชนพอใจไหม ก็พอใจได้ ได้มาแล้วทำอย่างไรต่อไปครับ จัดกิจกรรมต่อเนื่องไปอีกครับ รู้ว่ารอบ ๆ วัดโบสถ์ มีหลวงพ่อก็คือหลวงพ่อเชื้อ ท่านเก่งเรื่องเป็นหมอยา ตอนนี้สูตรยาของท่านยังทำขายอยู่ลพบุรี คำถามคือ หลวงพ่อเชื้อเก็บยามาจากที่ไหน คำตอบคือจากป่าวัดโบสถ์ ที่วัด ฉะนั้นก็เลยคิดต่อว่า ถ้าเช่นนั้นวัดโบสถ์เป็นสวนสมุนไพรประจำหมู่บ้าน ก็เชื่อมโยงกับชมรมแพทย์แผนไทยสระบุรี ชมรมแพทย์แผนไทยลพบุรี ปลูกสมุนไพรไว้ตอนนี้ ประมาณ 300 ชนิด เป็นบ้างตายบ้างก็ปลูกไว้ในนั้น อันนี้เป็นตัวที่เราดูแลรักษา ได้ดินมาแล้ว อย่าปล่อยให้มันเป็นป่าเหมือนเดิมอีกไม่ได้ ชาวบ้านจะมองว่าได้ดินมาแล้ว ไม่เห็นมีประโยชน์อะไรเลย ทำให้มันมีประโยชน์นะครับ เรื่องสิ่งของเครื่องใช้ เรากำลังจัดพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติให้เงินไปส่วนหนึ่งครับ ให้เงินไป 5 หมื่น เราไปรวมอีกเป็น 7 หมื่น ถามว่าจะทำอะไร จะทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ก็คงจะทำต่อไป

อย่างน้อยที่สุด คนที่ควรจะรู้ว่าพื้นเพ รกรากของเขา เรื่องพิมพ์หนังสือ ท่านคงจะเคยเห็นแล้วใช่ไหมครับ กำลังจะพิมพ์รอบที่ 2 พิมพ์ไปแล้ว 3,000 เล่ม เจตนาจริงๆ คือให้คนในหมู่บ้านอ่าน แต่คนในหมู่บ้านก็อ่านในระดับหนึ่ง แต่คนนอกก็ขอซื้อไปเรื่อย ๆ กำลังจะพิมพ์ครั้งที่ 2 ต่อมาเรื่องจัดกิจกรรมเข้าค่ายโรงเรียน ตอนนี้ สกว. เห็นทำอย่างนี้ก็เลยสนใจ ในชุดของการศึกษาเพื่อชุมชน ทีมท่านอาจารย์อมรวิรัช ก็ให้สถาบันราชภัฏลงไปช่วยที่จะเอาเรื่องราวทั้งหมดมาเข้าโรงเรียน ผมก็เป็นนักวิจัยอยู่ตรงนั้น ก็กำลังทำกันอยู่ ตอนนี้กำลังเขียนหลักสูตรท้องถิ่นกันอยู่ตรงนี้ก็ทำต่อไป ถามว่าทำไม ผมเองพอดีทำงานอยู่ที่สำนักงานวัฒนธรรมได้มีโอกาสฟังท่านอาจารย์หมอประเวศ ท่านอาจารย์เอกวิทย์ ใครต่อใคร ฉะนั้นเป็นจุดที่เราตั้งใจทำ 2-3 เรื่องตรงนี้ครับ ความจริงมันควรจะเป็น 6 ขยายไปอีก 1. คืออยากจะให้คนในท้องถิ่น รู้ว่าเขาเป็นใครมาจากไหน อย่างไร ทำไมมีคันทินที่บ้านเขา ทำไมมีวัดร้าง ทำไมจะต้องเป็นอย่างนี้ หนองวัวมันมาอย่างไร ตรงนี้เมื่อรู้แล้ว คุณหมอประเวศพูดตลอดเวลาเลย พลังและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ทำไมจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดโคราช แยกจังหวัดไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่ใหญ่มาก นั่นคือพลังทางวัฒนธรรมใช้ไหมครับ อุบลราชธานีแยกเป็น 3 จังหวัดแล้ว แต่โคราชแยกไม่ได้ เพราะทุกคนอยากจะเป็นหลานย่าโม นี่คือพลังและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ทำอย่างไรคนตรงนั้นจะมีความรู้ ว่านี่คือบ้านเขา นี่คือความสำคัญ นี่คือบ้านที่เขาเกิดที่เขาอยู่ ที่เขาว่ามันมีประวัติความสำคัญ เมื่อเขารู้จักค่า เขาก็จะรัก เมื่อเขารักนะครับ เขาจะเป็นคนดูแลรักษาเอง ไม่ต้องให้นายอำเภอที่ไหนมาดูแล นี่คือสิ่งที่เราคาดหวัง ณ จากตรงนี้ พยายามทำกันอยู่

ตอนนี้ พยายามเอาเข้าโรงเรียน อยากจะให้เกิดพลังและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ถ้าเมื่อไรเขาภาคภูมิใจว่าเขาเป็นคนตรงนี้ เป็นคนหัวเสาโรง เขาก็ลุกขึ้นมาดูแลรักษาเองล่ะครับ สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติจะตั้งกระทรวงหรือว่า ไม่ใช่สาระ เพราะฉะนั้นตรงนี้คือสิ่งที่เราอยากจะทำ

ความรู้ที่ได้ อย่างเรื่องการทำน้ำตาล หลายคนบอกว่า ไปพูดกันทำไมล่ะ มันหายไปตั้ง 20 ปีแล้ว รู้ว่าวันนี้ตาลก็มีอยู่ ไม่เห็นมีใครทำอะไรเลย แต่เราบอกว่า ไม่เป็นไร สักวันหนึ่งข้างหน้า เก็บไว้เป็นความรู้ ดีกว่าความรู้เรื่องการทำน้ำตาลมันจะหายไปพร้อมกับทิดช่อน สกว. ให้ตั้งค้ไป แล้วเราก็ลองไปทำกัน เชื้อใหม่ครับ ผมลองให้นักเรียน ป.4 – ป. 6 24 คน และครูอีก 6 คน กลับความคิดใหม่ แทนที่จะอยู่ในรั้วโรงเรียนเราหันกลับไปดูชุมชนครับ เฉพาะ 4 หมู่บ้าน เขตบริการของโรงเรียนวัดมะค่า หมู่ 10, 11, 12, 15 ไปเจออย่างนี้ครับ ไปเจอคนเก่งคนดี เท่าที่ครูกับนักเรียนเก็บมาได้ 51 กรณี ไปเจอคนทำขนมไข่เหี้ยเก่งมาก ถามว่าสำคัญไหม ไปเจอคนทำขนมถ้วยฟู ถามว่าสำคัญไหม เอาละ! วันนี้ไม่สำคัญไม่เป็นไร ไปเจอคนทำเส้นก๋วยเตี๋ยว ผัดก๋วยเตี๋ยวได้ ซึ่งตรงนั้นะครับ ผมบอกกับคุณครู บอกกับโรงเรียนว่า ตอนนี้อาจจะยังไม่สำคัญ แต่สิ่งหนึ่งที่เรายากจะเห็นก็คือว่า ถ้าเราน้อมรับทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องการพึ่งตนเองอยู่ตรงไหน ทำอะไรชุมชนแล้วแสดงว่าชุมชนพึ่งตนเองได้ เมื่อนั้นใช้ได้ ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ครับ มันจะเป็นตัวหนึ่งที่จะนำมาสู่การพึ่งตนเองในอนาคตของชุมชนนี้ และสุดท้ายเรื่องราวได้้นะครับ เดี่ยวผมจะขยายต่อเป็นข้อที่ 6 ตามมา ผมมีตัวอย่างเล็กๆ หลายท่านคงจะเคยได้ฟังผมพูดเรื่องไข่เค็มดินสอพอง ลพบุรีทำอยู่มีชื่อเสียง ไข่ยาทำไข่เค็มของเขาต่างหาก แต่ว่าอันนี้ครับ ถ้าท่านเห็นก็คงไม่มีอะไร แต่ว่าเราทำขึ้นจากการที่เก็บข้อมูลของชุมชน เก็บกันเล่นๆ นะครับ ชาวบ้านเขาคุยกัน ปัญหาของชุมชนก็คือไข่สดไม่พอบริโภคในชุมชน การเลี้ยงเป็ดมันหายไปทั้งๆ ที่เป็นครอบครัวชาวนา การเลี้ยงเป็ดได้ถุนบ้าน 10 ตัว 20 ตัว 30 ตัว ปล่อยเลี้ยงกลางนา มันหายไปแล้ว เมื่อไข่ไม่พอบริโภค ทำอย่างไรครับ เข้าขึ้นก็ต้องไปตลาดทำรุ่งเอาไข่เข้ามา ไปตลาดอ่างทองเอาไข่เข้ามา

ถ้าถามคือว่า เอ๊ะ! ถ้าสมมติว่าชุมชนยังพึ่งตนเองไม่ได้แม้แต่เรื่องอาหาร และจะบอกว่าเข้มแข็งได้อย่างไร ท่านลองดูซิครับ ถั่วอกก็ไม่พอกิน ผักบุ้งก็ไม่พอกิน หลายชุมชนผักพื้นฐานพวก ข้าวตะไคร้กะเพรา ก็ไม่พอกิน เนี่ยครับมันเปลี่ยนวิถีคิดวิถีผลิไป เราก็เลยมาลองคิดว่า ถ้าอย่างนั้นลองสนับสนุนให้เลี้ยงเป็ดซิ ชวนคุยเรื่องเลี้ยงเป็ด ไม่มีใครเอา เราก็เลยบอกว่า ถ้าอย่างนั้นเราลองตั้งกลุ่มไข่เค็มขึ้นมา ทำทายว่าลองตั้งกลุ่มไข่เค็มแล้วเลี้ยงเป็ด วิถีคิดแปลกไข่ใหม่ครับ ที่อื่นไข่เป็ดเหลือแล้วค่อยตั้งกลุ่มไข่เค็ม แต่ที่นี้ไข่สดไม่พอบริโภค แล้วตั้งกลุ่มไข่เค็ม เจตนาของเราเป็นอย่างนี้ครับ ตั้งใจว่าให้ทุกคนเลี้ยงเป็ด ผมลองดูครอบครัวหนึ่งเลี้ยงเป็ด เข้าขึ้นมากิจกรรมของเป็ดมันอยู่กลางคิ่น เข้าขึ้นมาเปิดไข่ เลี้ยงเป็ด 20 ตัว สมมติว่าเปิดไข่เฉลี่ย 12 ฟอง กินหอยเชอร์รี่ กินข้าวเปลือกอยู่ในนา เปิดไข่ 12 ฟอง ตอนเช้าทอดให้ลูกกิน 1 ฟอง ทอดใส่บาตร 1 ฟอง อีก 1 ฟอง ให้ลูกไปกินโรงเรียนอีก คนข้างบ้านมาขอซื้อ 5 ฟอง หมดไป 8 ฟอง ถามว่าเหลืออีก 4 ฟองไปไหน มาส่งกลุ่มไข่เค็ม เพราะฉะนั้นตรงนี้พยายามสนับสนุนให้เกิดการเลี้ยงเป็ดขึ้น เพราะว่าปัญหาเรื่องหอยเชอร์รี่ ที่นั่นเยอะแยะมากมายครับ ท่านลองลงไปดูซิครับ บางคนเนี่ยถ้ากินนี้ฝนตก คิ่นนี้ไม่ต้องนอน เพราะถ้านอน หอยเชอร์รี่จัดการข้าว 10 ไร่หมด ภายใน 1 คิ่น ข้าวอ่อนๆ เนี่ยกินหมด เพราะฉะนั้นถ้าเมื่อไรที่ฝนตก ชาวนาจะต้องไปวิดน้ำออก หรือถ้าไม่วิดน้ำออก ก็จะต้องเอายาไปหยอดหอยเชอร์รี่ และอีก 3 วันก็นอนโรงพยาบาล เพราะไปเดินหยอด เราพยายามเลี้ยงเป็ดเพื่อให้ไปคุมหอยเชอร์รี่ ก็ได้ครับ ยังไม่สมบูรณ์ นี่คือความคิดของเรา พอเปิดไปกินหอย ก็ถ้ามูลไว้เป็นปุ๋ยต่อไป

สิ่งที่ตามหลังจากที่ทำได้แล้ว สิ่งที่ไม่น่าเชื่ออีกเรื่องหนึ่งคือ ท่านอาจารย์อำนวยการกับผม หลังจากคุยกับชาวบ้านเสร็จก็กลับมา เพราะเราทำงานกรุงเทพฯ เสาร์-อาทิตย์ก็ไปทำงานที่นั่น ก็พยายามมาคิดถ่วงกระตือรือร้นใส่ไข่เค็มแล้วขาย ทำไปทำมาเนะครับ พอกลับไปปื๊บ เจอไข่อยู่ในชะลอม น้ำพื้คนอายุ 70 กว่าๆ ปรากฏว่า แกก็เอาชะลอมที่แกเคยสานลูกเล็กๆ สำหรับทำข้าวขั่วๆ ก็ลองเอามาใส่ไข่ ทำให้ใหญ่ขึ้นมาหน่อย ใส่ 5 ใบ ไม่สวยอย่างนี้ครับ เราก็มาซื้อชะลอมจากเลมอนฟาร์ม ลองไปจับดูเนะครับ ที่น้ำพื้สานไว้ ลูกชายแกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ที่ทำกลุ่มไข่เค็ม ดูแล้วพอจะดูไข่ไม่ให้แตกได้ แต่ว่ารูปร่างยังไม่สวย ก็มาซื้อชะลอมที่เลมอนฟาร์มไปให้ดู สุดท้ายก็เลยลองทำอย่างนี้ แล้วก็รวบปาก ตอนหลังก็เปลี่ยนมาใช้ ใบลานที่ทำปลาตะเพียนมาผูก ก็ทำอย่างนี้ออกมา ปรากฏว่า รูปแบบพออยู่ได้ ดูสวยขึ้น การทำไข่เค็มมันส่งผลอีกอย่างหนึ่ง ไม่น่าเชื่อคือว่า มันก่อให้เกิดการสานชะลอม งานหัตถกรรมในชุมชนเรื่องการสานชะลอม

อย่างน้ำพื้แกนสานปีละ 3 ใบ เพราะแกมีนา 3 แปลง ทำข้าวขั่วๆ ตอนนี้น้ำพื้แกนไม่ต้องมานั่งสานชะลอมแล้วครับ แกเป็นโค้ช ผมเก็บข้อมูลมา 2 ปี เพราะว่าปีหนึ่งเนะครับ มีไข่อย่างนี้เนะครับ 5 ฟองอย่างนี้ ออกจากหมู่บ้านนี้ประมาณปีละ 10,000 ชะลอม สมมติอย่างนี้เนะครับ ก่อไข่ซึ่งเคยยืนต้นเหงาอยู่ หลังจากมีคนส่วนใหญ่ใช้กระบุง ตะกร้า เป็นพลาสติกไปแล้ว ตอนนั้นคนที่ปลูกไข่ไว้รอบบ้านก็ขายได้ล่ำละ 40 บาท คนที่สานชะลอม ก็มีหลายคนแล้วตอนนี้ เพราะฉะนั้นไข่ชะลอมอย่างนี้จะเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือเศรษฐกิจพื้นบ้านไม่รู้ แต่ในใจผมคิดว่า ชะลอมหนึ่ง 20 บาท มันเกิดจากการรวมตัวกันของคนทำงานประมาณ 30 ครั้วเรือน บางคนเลี้ยงเป็ด บางคนปลูกไม้ไผ่ ส่วนหนึ่งสานชะลอม ประมาณ 4-5 คน แล้วอีก 14 ครอบครัวที่เป็นคนเอาไข่เปิดมาจัดการอย่างนี้ เป็นกลุ่มไข่เค็ม ก็ขาย 20 บาทมาตลอด อันนี้เป็นจุดหนึ่ง อย่างยายสนมที่ผมเล่าเมื่อครู่ แกก็ทำน้ำพริกอร่อย เราก็มาพัฒนาเรื่องน้ำพริก เรื่องความสะดวก ให้สะดวกมากๆ ไม่ใส่สารกันบูด ไม่ใส่ผงชูรส ก็ขายได้ปีหนึ่ง เป็นหมื่นกระปุกเหมือนกัน ที่นี้ อย. ก็เมตตาพวกเรา ผมกำลังทะเลาะกับ อย. อยู่เนะครับ ผมเคยบอกว่า อย. ต้องมาดูซิว่า ชาวบ้านเขาสะดวกไหม แล้วก็มารับรองเขา ไม่ใช่ให้ชาวบ้านไปเขียนแบบฟอร์ม ไปขอ ชาวบ้านเขียนไม่เป็นหรอก สุดท้ายก็เลยไม่ขอ ตอนนั้นก็ได้แล้ว อย. ที่ลพบุรีเขาเมตตามาดู แล้วก็ให้ อย. กับงานแปรรูปของเรา 2-3 ตัว อันนี้ก็เป็ผลที่เราพยายามทำ

สุดท้าย เศรษฐกิจเล็กๆ อย่างนี้ หรืองานเล็กๆ อย่างนี้ มันจะได้ 4-5 ข้อนี้หรือเปล่า ก็เป็นสิ่งที่ผมกำลังดูกันอยู่ แต่ตั้งใจอยากให้ได้อย่างนี้ แล้วสุดท้ายจะเห็นว่าเรื่องรายได้ ผมเขียนไว้นิดเดียว คือไม่อยากให้ชาวบ้านมองเรื่องนี้เป็นเรื่องเงิน และเชื่อไหมครับว่า ทั้งหมดนี้ที่เราทำกันในหัวสำโรง ไม่เคยต้องแบมือขอเงินใคร ถ้าเมื่อไรชาวบ้านเริ่มจากการไปแบมือขอคนอื่น เขียนโครงการวันนี กว่าจะได้รับอนุมัติ ไม่ทำแล้ว กลุ่มน้ำพริกอยากจะทำน้ำพริกของยายสนมใช้ไหม 23 ครั้วเรือน หมู่ที่ 10 ลองปรึกษากัน ทำครั้งแรกใช้เงินทุนเท่าไร 4,000 บาท เขาหารกันเลยครับ คนละ 186 บาท แล้วก็ทำ นั่นละเป็นความรู้สึก เป็นความรับผิดชอบของเขา ไข่เค็มก็เหมือนกันครับ ไม่มีใครไปช่วย ตอนนี้มีคนไปช่วยเยอะแล้ว ตอนเริ่มไม่มี ข้าวซ้อมมืออย่างอื่นๆ ก็ทำไปเรื่อยๆ ผมขอสรุปตรงนี้ โดยสรุปที่เราทำงานกันคือว่า จุดเริ่มจริงๆ อยู่ที่ เราย้อนกลับไปใส่แวนแล้วดูชุมชนใหม่ ว่าในชุมชนมีอะไรบ้าง แล้วจะสร้างชุมชนนี้ให้เกิดพลังได้อย่างไร แล้วเอาพลัง เอาภูมิปัญญาที่ได้ตรงนี้ ลองมาทำซิว่า เราจะสามารถทำอะไร ที่จะก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจได้บ้าง ก็พอได้ ตอนนี้มีสินค้าของเราขายอยู่ประมาณ 30 ตัว ขอบคุนมากครับ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

อาจารย์ภาสกรอาจจะให้ข้อมูลสักนิดหนึ่งว่า ตอนนั้น ขณะนี้มีบุคคลภายนอกเข้าไปเยี่ยมชม ทองเที่ยว ขณะเดียวกันก็ซื้อสินค้าด้วย มากน้อยแค่ไหน

ดร.ภาสกร เต๊ะขันหมาก :

ก็เป็นแหล่งเรียนรู้ ถือเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะเวลาไป เขาก็ให้ข้อมูลกับชาวบ้านเราก็เยอะ อย่างกรณีวัดร้าง ไปเจออิฐหน้าวัว 8 ก้อนที่วางเรียงอยู่ มันเป็นปริศนาธรรมที่บอกว่า ทางเดินในอนาคต ที่มรรคมงคล 8 อะไรเนี่ยนะครับ คุณลุงคนหนึ่งไปจากปทุมธานี บอกผมเมื่อวานขึ้นนี้ว่า จริงๆ แล้ว ถ้าอาจารย์ตีความอย่างนั้นก็ได้ แต่ถ้าหากดูอีกทีหนึ่ง ก็เป็นเรื่องของธรรมจักร เป็นวงล้อที่จะหมุนไป นี่คือสิ่งที่เข้าไปเรียนรู้ด้วยกัน คุณครูสะอาดซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน อดีตท่านเคยเป็นครูใหญ่ ท่านเก็บสถิติไว้ ว่ามีคนไปดูงานสักเท่าไร ตลอดระยะเวลา 4 – 5 ปีนี้ ก็กว่า 100 ชุด และตอนนี้ชาวบ้านกำลังทำนา ไม่อยากจะกวนชาวบ้านมาก ก็เลยให้เฉพาะวันอาทิตย์ ก็ยาวไปเรื่อย ๆ เมื่อคราวที่แล้วเป็นวันอังคาร เพราะเหตุฉุกเฉินจริงๆ ครับ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่พระราชวังสนามจันทร์ กับราชภัฏเพชรบุรี พานักศึกษาที่เรียนปริญญาโทไป ก็เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ผมคิดว่าคงจะคล้ายๆ กับที่สาคลีหรือที่อื่นๆ ที่สาคลีเราก็ไปกันบ่อย ไปเรียนรู้จากครูสุรินทร์ ไปเรียนรู้จากใครต่อใคร ที่นี้ก็เหมือนกันครับ อย่างน้อยที่สุด พยายามจะบอกกับทุกท่านที่ไปว่า ไม่ได้หมายความว่า ชุมชนนี้ดีที่สุด ยังมียาบ้า ยังมีเหล้า ยังมีการพนัน เหมือนชุมชนอื่นปกติของชุมชนไทยเรา แต่จะมั่วทะเลาะกันอยู่ก็ไม่ได้ ส่วนไหนดีเราก็ทำไป ก็คาดหวังว่า ส่วนดีๆ นี่จะไปไล่ล่าเสียให้ค่อยๆ หายไป ก็ทำไปเรื่อยๆ ครับ ยังไม่พอใจครับ อาจารย์อำนวยความสะดวกกับผมประเมินกันว่า ทำได้สัก 20 เปอร์เซนต์เท่านั้นนะ ครับที่เราต้องการ ก็คงจะทำต่อไปเรื่อยๆ ครับ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

ผมคิดว่า ประเด็นนี้เป็นตัวอย่างของการรู้จักใช้ทุนของพื้นที่ และเป็นการผสมผสานระหว่าง อาจารย์ภาสกร ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น แต่ได้ออกมาทำงานข้างนอก แต่ได้กลับไปสร้างระบบความสัมพันธ์ก็เกื้อหนุนกับคนท้องถิ่น และมีมิติที่คุณภาสกรพูดเสมอ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดทางด้านเศรษฐกิจ ว่าเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจท้องถิ่น มันเป็นวิถีคิดอีกอย่างหนึ่ง ที่เอาเรื่องของปัญญา การเรียนรู้เป็นตัวตั้ง ส่วนรายได้จะตามมาทีหลัง หลังจาก Concept ตัวนี้มันแน่น ตรงนี้จะเป็นตัวอย่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เป็นการสัมพันธ์ระหว่างคนนอกกับคนใน เรื่องของการเรียนรู้ ไม่ใช่การท่องเที่ยวแบบเอาเงินเข้าไปซื้อ ซึ่งตอนนี้เราพูดถึงการท่องเที่ยวแบบเชิงนิเวศเยอะเลย แต่ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชาวบ้านรู้เท่าทัน แล้วเขาลุกขึ้นมาปกป้อง เขารู้ว่าตนเองจะรับได้แค่ไหน อย่างไร เป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน กรณีของหัวสำโรงเป็นบทเรียนของพื้นที่ที่มีการใช้ทุนที่หลากหลาย

ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน :

ผมเองแวะไปหัวสำโรงหลายหน ประเด็นหนึ่งที่อยากจะตั้งไว้เป็นข้อสังเกตของการทำวิจัยต่อไป ก็คือว่า พื้นที่ประเภทหัวสำโรง จริงๆ แล้วมันเป็นจุดเริ่มต้นที่คุณภาสกรไม่ได้เล่าให้ฟัง อันนี้คุณอำนวยเป็นคนเล่าให้ผมฟัง คืออาจารย์ประเวศ ท่านไปเที่ยวทำหยาคนไว้บอกว่า คนที่ออกมาแล้วประสบความสำเร็จเนี่ย ให้กลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตัวเอง แล้วคุณอำนวยก็คล้ายๆ รับคำท้า ผมคิดว่าตรงนี้เป็นจุดแข็ง อีกประเด็นคือว่า ใน

แง่ของการวิจัย น่าจะช่วยกันสำรวจว่าพื้นที่ไหน ที่คนในท้องถิ่นออกไปได้ดิบได้ดี แล้วพยายามชักชวนให้เข้ามาทำ เพราะอันนี้เป็นโมเดลที่ประสบความสำเร็จแล้ว เป็นตัวอย่างที่ดีที่ใช้เป็นตัวอย่างให้คนอื่นดูได้ และข้อดีอย่างหนึ่งคือว่า ลพบุรีไม่ไกลจากกรุงเทพ ฯ เท่าไร คุณอำนวยขับรถไป-กลับที่ละ 3 ชั่วโมง หมายความว่า ถ้าบ้านเกิดอยู่เชียงใหม่แล้วมาทำงานกรุงเทพ ฯ ก็คงลำบาก อันนี้เป็นลักษณะความได้เปรียบทางด้านที่ตั้ง (Location) อีกกระบวนการหนึ่งที่สำคัญและเป็นความฉลาดของคุณอำนวย ก็คือพื้นที่นี้เริ่มจากการมีวัดร้าง แล้วก็ใช้จุดนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา และตัวท่านเองเนื่องจากอยู่ในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ดังนั้นค่อนข้างเป็นจุดที่มีความได้เปรียบ ฉะนั้นก็เอาตัวนี้เป็นประเด็นที่ศึกษา แล้วก็รวบรวมผู้คน แต่ว่ามันไม่พอหรอก ให้ทำแค่นี้เดียวเดี๋ยวก็น่ามีปัญหา ดังนั้นสิ่งที่คุณอำนวยพยายามทำคือว่า ก็ตั้งกลุ่มขึ้นมาดูแล้ววัด แต่ว่าดูแลเฉยๆ เขาก็เดือดร้อน ฉะนั้นก็สนับสนุนให้ทำธุรกิจชุมชนด้วย แล้วเอารายได้จากธุรกิจชุมชนไปช่วยในกลุ่ม ฉะนั้นตรงนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่ว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องไปเอาเงินจากภายนอก ตรงนี้เป็นโมเดลที่ดี แล้วผมอยากจะสนับสนุนโมเดลอย่างนี้ แทนที่จะเอาเงินล้านไปแจกทุกหมู่บ้าน อันนั้นก็ดูอยู่อย่างคือว่า เราสามารถมีเงินวิจัยก้อนใหญ่เพื่อจะทดสอบว่า ชุมชนนั้นเข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็งทั่วทั้งประเทศ แต่ถ้าจะให้ชุมชนอยู่ได้ในระยะยาว มันจะต้องอยู่ในลักษณะนี้ แต่ที่สำคัญถ้าใช้ภาษาของกรัมซีกก็คือ Organic intellectual อย่างคุณกาสัก คุณอำนวย เข้าไปดูอย่างสม่ำเสมอเท่านั้นเอง ที่ผมเห็นว่าเป็นจุดแข็งที่สำคัญ เพราะฉะนั้นกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่เราจะใช้เป็นกรณีศึกษา แล้วคิดว่าจะไปทำอย่างไรที่จะกระตุ้นให้ไปเกิด (replicate) ในที่อื่นๆ คือในพื้นที่ภาคกลางทั้งหมด บริเวณที่สามารถจะไป-กลับได้ภายใน 2-3 ชั่วโมง น่าจะมีการทำวิจัยขนาดใหญ่ ว่ามีลูกหลานของท้องถิ่นไปอยู่ที่ไหน แล้วพยายามเปลี่ยนลูกหลานเขาให้เป็น Organic intellectual

ผู้เข้าร่วมสัมมนา :

ไม่ทราบว่ามีกำนันหรือปลัด ในกรณีที่มีคนภายนอกเข้าไปศึกษาดูงานมาก ๆ

ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก :

อันนี้ก็ส่วนที่เราเป็นกังวล ที่มีคนไปศึกษาดูงาน ไปนอนค้างที่นั่น ตรงนี้เป็นเรื่องที่เรากังวลอยู่ เพราะมีคนไปดูงานบ่อย พุดง่ายๆ ว่าไปรบกวนการทำมาหากินของชาวบ้าน ฉะนั้นเราต้องจำกัดว่าสัปดาห์ละครั้ง แล้วคนที่ไม่ไป เราก็ต้องรบกวนว่าเรื่องอาหารการกิน ชาวบ้านจะเตรียมให้ ขอเป็นค่าใช้จ่าย แล้วอาหารที่เตรียมให้ ต้องขอให้มันเป็นอาหารพื้นบ้านของที่นั่น เพราะฉะนั้นไปกินแกงบอน ไปกินน้ำพริกปลาร้า ผักพื้นบ้าน อะไรแบบนี้จะครับ ซึ่งชาวบ้านทำกินอยู่แล้ว แต่ว่าอย่างที่ผมเรียนว่า ต้องรบกวนเก็บค่าใช้จ่าย อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่ถูกกระทบมากและเบียดเบียนการที่คนไปศึกษาดูงาน ในส่วนที่ 2 พยายามจะบอกว่า การที่มีคนไปศึกษาดูงาน จะก่อให้เกิดประโยชน์กับชาวบ้านด้วย อย่างน้อยที่สุด 2 เรื่อง คือ หนึ่ง เรื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ไม่ใช่มาพึ่งจากชาวบ้านอย่างเดียว แต่ขอว่า ถ้ามีอะไรก็มาแลกเปลี่ยนกัน บางคนก็เอาต้นไม้เอาสมุนไพรมาแลกเปลี่ยนกัน ส่วนที่ 2 คนที่ไปศึกษาดูงาน ส่วนหนึ่งก็อุดหนุนชุมชนไป อย่างน้อยก็ทำให้ชาวบ้านมีกำลังที่จะทำ ขายไข่เค็ม ขายน้ำพริกได้ ฉะนั้นคนที่ไปดูงาน ก็ใช้ว่าจะไปรบกวนพื้นที่เสียทีเดียว ซึ่งที่เราจัดการมา 100 กว่าชุด ตอนนี้ก็ยังไม่มีปัญหา

ผู้ร่วมสัมมนา :

ฟังแล้วก็รู้สึกชื่นชมนะครับ แต่ก็ยังสงสัยอยู่ อย่างเรื่องภูมิปัญญาซึ่งเป็นเรื่องวัฒนธรรม ที่นี่คนที่จะเรียนรู้ เข้าใจคุณค่าของวัฒนธรรม ไม่ทราบว่าเขาใจคิดรีเปล่า มักจะมีอายุเลยวัยช่วงหนึ่งไปแล้ว ประกอบกับในปัจจุบันที่มีกระแสวัฒนธรรม คือว่าคนรุ่นใหม่จะชอบอะไรที่ได้เป็นกอบเป็นกำ แล้วเขาก็กินได้เงินเลย ไม่ทราบว่าจะทำอะไรให้คนรุ่นใหม่ในพื้นที่ มารับสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าเอาไว้ อย่างที่ ดร. อภิชาติว่าไว้ คือให้หา Organic intellectual เราจะหาอย่างนั้นได้อย่างไรบ้าง ผมเองก็เป็นคนต่างจังหวัด เราอยู่กรุงเทพฯ เรารู้ว่าหลายอย่างเนี่ย อย่างขนมพื้นบ้าน ที่เขาทำกันในกรุงเทพฯ สู้ไม่ได้ แต่ไม่ทราบว่าจะให้คนรุ่นใหม่ขึ้นมาสืบทอดได้อย่างไร

ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก :

ผมเคยนำเรื่องนี้ไปคุยกับทีมวิจัยของ สกว. ท่านอาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ได้ให้ความคิดกับพวกเราว่า พยายามพูดกันอยู่ว่า เรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องภูมิปัญญา อย่างเครื่องจักรสานที่เราทำอยู่ในชุมชนหัวลำโพง เราอยากจะได้กระจาดสวยๆ ในจำนวนประชากร 6,000 คน สืบแล้วมีคนสานได้เพียง 6 คนเท่านั้น แถมนั้นจำนวนนี้ 5 คน คือคนที่อายุ 60 ขึ้น มีพี่สาวอีกคนเดียวอายุ 48 ถ้าถามคือ แล้วอย่างนั้นจะไปรอดไหม เราก็คิดว่า อะไรก็แล้วแต่ที่ยังทำหน้าที่ มันก็คงจะอยู่ได้ ถ้าไม่มีหน้าที่ สักวันหนึ่งก็คงจะหายไป และสิ่งที่เราทำอย่างนี้ก็คือ การสร้างหน้าที่ให้กับภูมิปัญญา ทำอย่างไร ชะลอม เมื่อก่อนมีหน้าที่อย่างหนึ่งตอนนี้มีหน้าที่มาใส่ไข่เค็มแล้ว ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เชื่อว่า ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรื่องไม้ไผ่ในชุมชนนี้ คงจะพออยู่ได้ นี่เป็นวิธีคิดของเรา ฉะนั้นถ้าหากว่า เรื่องของเศรษฐกิจมาเป็นตัวกระตุ้นหรือเป็นตัวเสริมให้เกิดรายได้ แล้วยังทำได้ เมื่อยังมีหน้าที่ มันก็พอจะอยู่ได้ นี่คือประเด็นที่หนึ่ง

ประเด็นที่ 2 ทางสกว.ก็ท้าทายเราอยู่ ให้เอาเรื่องนี้เข้าสู่โรงเรียน ณ วันนี้โรงเรียนประถม 5 โรง ผมยังไม่ได้ดูทั้งหมด แต่ที่ดูอยู่โรงเรียนหนึ่งคือโรงเรียนวัดมะค่า อย่างที่เรียนแล้วว่า อยากให้เด็กกับครูหันกลับไปดูในชุมชน ให้ไปศึกษา ก็จะเห็นสิ่งดีๆ มีคุณค่า แล้วบอกว่า ลองถามเด็กเขาดู ว่าสิ่งที่เขาไปเจอ จริงๆ แล้วเด็กเขาอยากจะเรียนรู้ หรือสืบทอดไหม ที่ว่าการเรียนแบบเอาเด็กเป็นศูนย์กลางเนี่ย การเรียนการสอนพื้นฐานอาชีพ แทนที่ครูจะมาสอนสานพัดได้อย่างเดียว ถามว่าเขาอยากเรียนเรื่องการสานชะลอมไหม มีเด็กบางคนอยากเรียน เราก็มาสร้างหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมา หลักสูตรท้องถิ่นที่เราทำ ก็คิดว่า คนที่สานชะลอมเก่งคือใคร คือน้าพื่น ลองให้น้าพื่นมาบอกซิครับว่า การที่เด็กจะสานชะลอมได้หนึ่งใบ มีขั้นตอน มีการดำเนินการอย่างไรบ้าง ตั้งแต่เรื่องของการเลือกไม้ การดอก จนกระทั่งได้มาสานตาชะลอม ชัดตูด แล้วขึ้นมาเป็นชะลอม จะต้องทำอะไรบ้าง เราให้ครูเขาจัด ตอนที่เราทำไปๆ ในจำนวน... พอถึงเวลาเราก็จะได้หลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดจากคนท้องถิ่นคือ น้าพื่น ไม่ใช่ครูเป็นหัวหอกอีกแล้ว ครูเป็นช่างเทคนิค ตอนนี้อย่างนี้จะทำให้เสร็จภายในเดือนกันยายนี้ ...อย่างน้อยที่สุด เด็กอาจจะทำเป็นได้ในระดับหนึ่ง เขาจะยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้วันนี้ แต่เราบอกว่า รู้ไว้ใช้ว่าใส่บาแบกหาม อาจจะเป็นทางเลือกของเด็กในอนาคต แทนที่เขาจะไปเป็นคนงานในโรงงานทำรองเท้า ลองกลับมาทำขนมขายบ้างซิ อย่างน้อยเขาเป็นคนที่อยู่ในหมู่บ้าน เขาควรจะเป็นคนที่คอยดูแลรักษาภูมิปัญญาของเขาไว้ นี่คือการคาดหวังของเรา ก็พยายามอยู่ครับ

อ. เอี่ยม ทองดี (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท ม.มหิดล) :

.....ผมมีกรณีที่จะถามอาจารย์... เมื่อวานเราประชุมเรื่องเศรษฐกิจอำเภอ 200 หมู่บ้าน ที่ภาคตะวันตก ก็เป็นเงินกู้ก้อนหนึ่งที่จะลงไปอีก กำลังเป็นปัญหาว่าเราไปสร้างพฤติกรรมใหม่ให้กับชุมชน เขาคิดได้อย่างเดียว คือต้องมีเงินให้กู้ และจะต้องกู้เพื่อกิน เพื่ออยู่ เพื่อใช้ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นค่อนข้างมากตอนนี้ จากที่เราทำงานในภาคกลางและภาคตะวันตก ในนามของ สกว. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และงานวิจัยของมหาวิทยาลัย สิ่งหนึ่งที่เราพบและเชื่อมโยงกับ ดร.กาสัก ก็คือในชุมชนทุกวันนี้ ความเห็นใจของคนมันแทบจะไม่มีแล้ว คนให้ความไว้วางใจแขก ซึ่งก็คือนายทุนเงินกู้ มากกว่าญาติตัวเอง ชุมชนแทบๆ นี้ เป็นชุมชนที่ถ้าไม่มีญาติบ้าน ก็จะเป็นญาติกันด้วยเงิน ด้วยระบบเงินกู้ เป็นระบบอุปถัมภ์ แต่ระบบเครือญาติที่เราเรียกร้องให้มี น้ำใจเกื้อกูลกัน มันล่มสลายกันไปจริงๆ แล้ว และสิ่งนี้กำลังเข้าไปทดแทน นั่นเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะมาเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจท้องถิ่นในทิศทางกว้าง

ขณะเดียวกันในชุมชนเหล่านี้ เราพบตัวอย่างที่จะมาเชื่อมแบบอาจารย์กาสัก เมื่อครูอาจารย์พูดถึงควาย ที่แถวๆ ริมแม่น้ำท่าจีนมีปลาสวายเยอะ มีหลายแห่งที่เริ่มต้นด้วยการเลี้ยงปลา แล้วปัจจุบันปลาเลี้ยงคนเหล่านั้นได้มาก อย่างที่วัดไร่ขิง ข่ายขนมปังวันหนึ่งได้เป็นแสน เชื่อไหมครับ แต่ก่อนวัดไร่ขิงเลี้ยงปลา แต่เดี๋ยวนี้ปลาเลี้ยงวัดไร่ขิง โรงงานผลิตขนมปังไม่ทัน ที่นั่นริมแม่น้ำท่าจีน มีวัดจำนวนมากที่ บางวัดก็กำลังเลี้ยงปลา แต่หลายวัดปลาเลี้ยงวัดได้แล้ว ปลาเลี้ยงพระอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ปลาได้สร้างอุโบสถวิหาร ผมจะเชื่อมกับของอาจารย์กาสักนิดหน่อยว่า ไม่ทราบนะชุมชนนี้ผมไม่เคยไป ผมก็เสียดายว่าตกไปได้อย่างไร

อาจารย์พูดถึงคนดอนควาย แต่ไม่ทราบว่ามิควายหรือเปล่า ที่นี้ผมมีตัวอย่างเรื่องคนเลี้ยงควาย และควายเลี้ยงคน อยู่ที่นครชัยศรี เขาซื้อลูกกริด เพชรละออ เป็นคนที่มีครอบครัวแล้วก็แยกทางกัน ก็เอาหลานมาเลี้ยง จนจบปริญญาตรี ตอนแรกไม่รู้จะทำอะไร แกก็เลี้ยงควาย พอควายมากขึ้นๆ แกกำหนดนับควายไว้ที่ 20 ตัว ที่ฝูงของแกนะ ที่นี้ถ้าควายเกิดมากกว่า 20 ตัว เมื่อไรแกจะไถขายไป หมายถึงว่า แกจะคงจำนวนควายในฝูงของแกให้คงไว้ที่ 20 ตัว เกิดมาเท่าไรไถขายไปเท่านั้น แต่ละปีแกไถขายไป 7 ตัวบ้าง 8 ตัวบ้าง อาจารย์เชื่อไหมครับ ควายบ้านเรา ควายพันธุ์อยุธยาที่แหละ ตัวหนึ่งเลี้ยงธรรมดาๆ ราคาตัวละหมื่นแปด ส่วนที่ใหญ่จริงๆ ราคาสามหมื่นห้า ปีนี้ลูกกริดอายุ 67 ปี ถ้าแกเดินเข้าไปทำงานโรงงาน ไม่มีใครรับแกแล้ว ถึงคนหนุ่มคนสาวเดินเข้าไปทำงานในโรงงานด้วยความรู้ ม.6 ผมคิดว่า เดือนละ 6,000 รายได้ปีหนึ่ง 72,000 บาท แต่ลูกกริดเลี้ยงควายอยู่ แกขายทีละ 3-4 ตัว ก็ได้มากกว่า ไม่ต้องลงทุนอะไรเลย ที่นี้ถ้าลองไปดูที่บ้านลูกกริด จะมีควายอยู่ที่ 20 ตัวทุกที แล้วบางทีแกก็จะได้ 4-5 ตัว คิดแล้วรายได้แกไม่น้อยกว่า 70,000 ทุกปี บางปีได้แสนหนึ่ง แล้วไม่ต้องแบ่งใครเลยไม่ต้องส่งต่างประเทศเลย ทุกวันนี้อาจารย์รู้ไหม มันเป็นโอกาสที่แฝงไว้โดยไม่มีใครรู้ ชาวนามีที่ว่างเยอะที่นาที่ปล่อยร้างๆ ไร่เยอะแยะ ผมไม่รู้ว่าที่ลพบุรีมีหรือเปล่า ผมว่ามันเป็นโอกาสให้คนได้เลี้ยงควาย

ผมทำงานอยู่ที่หมู่บ้านหนึ่งในอำเภอดอกคำใต้ หมู่บ้านเป็นเกาะอยู่กลางทุ่ง และรอบทุ่งๆ เป็นทุ่งนา ไม่รู้ว่าที่หมิ่นไร.... ไม่มีใครเคยคิดที่จะพัฒนาประเทศแบบง่ายๆ ส่งเสริมให้คนอายุ 60 ปีขึ้นไปเลี้ยงควาย ถ้าอายุต่ำกว่านั้นเขาจะอยู่ในกระแสนิโคโนม ทุนนิยม อะไรของเขาก็ตาม แต่คน 60 ปีขึ้นไป ถ้าเลี้ยงควายยังเป็นการส่งเสริมสุขภาพคนด้วย แล้วฟางหรือขี้ข้าว เราทิ้งเกลื่อนไปทั่วทุ่งนา โดยไม่ได้ทำอะไรเลย มันเลี้ยงควายได้เยอะ แต่เราไม่ได้สนใจ คนอดีตเขาทำกองฟางไว้ เราไม่เคยเรียนรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ เราไม่เคยพัฒนา เรามีแต่จะเอาเงินลงไป อย่างที่อาจารย์อภิชัยพูดเมื่อครู เราคิดได้แค่นั้นนะ ผมอยากฝากอาจารย์ไว้ว่า ถ้าเกิดเราส่งเสริมให้คนเลี้ยงควาย สัก 2-3 ปี แต่ไม่เกิน 5 ปี ควายจะเลี้ยงคน ผมเชื่อและตัวอย่างมีอยู่ทุก

วันนี้ ลุงกริตส่งหลานเรียนจบปริญญาตรีได้ 3 คน เพราะเงินขายควาย เราอย่าไปใส่ความคิดชาวบ้านที่เป็นเชิงอนุรักษ์มากนัก เพราะชาวบ้านต้องกินต้องอยู่ต้องใช้ อย่างที่บอกว่า ควายมีบุญคุณ ขำแกงไม่ได้ ขายไม่ได้ คนละเรื่องกันครับ ถ้าอยากทำอย่างนั้นก็ทำไป ผมมีกลุ่มคนรักควาย ใครอยากรักควายแบบไหน ก็รักไป เราสนับสนุนทุกคนครับ คุณจะรักควายแบบเลี้ยงไว้ในมุ้ง เลี้ยงไว้ในคอก สมาชิกกลุ่มผมมีทั้งนั้น อาทิตย์นี้เราจะไปดูคนรักควาย จะไปนั่งคุยกันที่คอกควาย... เราอยากจะทำให้รู้ว่า วิถีชีวิตแบบนี้ เป็นจริงได้ พัฒนาได้ ไม่ต้องไปอาศัยพวกเรานักวิชาการ ที่ลงไปใช้ทฤษฎีอะไรมากนัก แต่ไปถอดบทเรียนลุงกริตเราจะรู้ว่า ศักยภาพของท้องถิ่นยังมีอีกเยอะ แม้แต่ที่จมูกของกรุงเทพฯ ยังเป็นอยู่ทุกวันนี้ ไม่ต้องถามถึงต่างจังหวัด

คุณนิภาพรรณ งามวิทยาพงษ์ (สถาบันการจัดการแบบองค์รวม) :

ไม่ทราบอยู่ที่หัวสำโรง ปัญหาเรื่องหนี้สินในกลุ่มมีมากน้อยแค่ไหน กับอันที่ 2 ที่ฟังตลอด ก็สนใจนะค่ะ คือรู้จักในส่วนของอาจารย์อำนาจมาก่อน เข้าใจว่าอาจารย์อำนาจก็เป็นเหมือน change agent คนหนึ่งที่เข้าไปช่วยในการรวมตัวของชุมชน เพราะฉะนั้นถ้าประเด็นของการรวมกลุ่มที่นั่น เป็นไปได้ไหมค่ะ บัจจุบันที่มีผลอย่างยิ่งต่อการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะเราจะเห็นว่าในหลายที่ เงินมาก่อนปัญหา ปัญญาตามมาถึงหลังตลอด มันถึงสร้างชาติไม่ค่อยได้ ฉะนั้นในที่นี้เราเอาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ เอาปัญญาเข้าไปก่อน เรียนรู้จากวิถีของภูมิปัญญา มาสู่วิถีของชีวิตจริง มาสร้างเศรษฐกิจเพื่อให้เขาพึ่งตนเองได้ แต่ทุกที่เราจะกลับกัน คือพยายามสร้างรายได้ และไปก่อนหน้าอีกทีหนึ่ง ดังนั้นเข้าใจว่า การรวมกลุ่มคงจะเกิดขึ้นจากปัจจัยเสริมที่สำคัญ คือมีอาจารย์อำนาจ มีคุณกาสัก เป็นตัวที่กระตุ้นการต่อเนื่องตรงนั้นด้วยหรือเปล่า หรือว่าตัวชุมชนเองมีฐานของความอยากได้ในเรื่องของการเรียนรู้ต่อเนื่อง อยากทำอะไรอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ โดยไม่สนใจเรื่องเงินเรื่องอะไร อยากจะทราบประเด็นนี้นิดหนึ่งค่ะ

ดร.กาสัก เต๊ะชันหมาก :

เป็นจริงอย่างที่ท่านว่า อย่างที่ท่านอาจารย์อภิชัยพูด ที่ว่าปัจจัยหลักคือท่านอาจารย์อำนาจเข้าไปกระตุ้น แต่ท่านอาจารย์อำนาจท่านเป็นคนดีมาก ท่านก็พยายามพูดตลอดเวลาว่า ทั้งหมดที่เราทำ อย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง เพราะฉะนั้นตอนนี้กลุ่มต่างๆ ไม่มีกลุ่มไหนเป็นหนี้เลย เพราะเขาเริ่มจากที่เขาไม่ต้องทำมาก อย่างที่ผมเรียนว่า น้ำพริกเนย เริ่มต้น 4,000 บาท คนละ 186 บาท หลังจากนั้นก็เลี้ยงตัวมาเรื่อยๆ พัฒนามาเรื่อยๆ โดยไม่ต้องเป็นหนี้ใคร กลุ่มต่างๆ ก็ไม่ต้องกู้หนี้ยืมสิน อันนี้ในระดับกลุ่ม แต่ในระดับปัจเจกบุคคลเป็นเรื่องปกติครับ ยังเป็นหนี้กันอยู่เยอะ แต่ว่าเราไปตั้งกลุ่มออมทรัพย์อยู่ที่นั่น ก็เติบโตพอทุนขึ้นเรื่อย เงินนอกระบบก็ยังมี อะไรก็ยังมีอยู่ แต่ว่าในประเด็นของกลุ่ม กลุ่มไม่ได้เป็นหนี้

ผู้ร่วมสัมมนา :

อย่างในกรณีของการสนับสนุนให้เลี้ยงควาย ในพื้นที่ของอาจารย์บอกว่ามีทุ่งข้าวเยอะ ก็มีโอกาสในการส่งเสริมการเลี้ยงควายมาก เพราะมีข้อได้เปรียบ แต่ในกรณีของท่านที่มาจากแบงก์ชาติบอกว่า ที่อีสานซึ่งก็พบจริง ๆ จากการวิจัยว่า เงินที่มาจากกองทุนส่วนใหญ่ เกษตรกรต้องการนำมาเลี้ยงวัว เพราะในการทำวิจัยก็พบว่า คนอีสาน หรือคนสกลนคร ก็นิยมบริโภคเนื้อสัตว์ประเภท วัว และหมูมาก ฉะนั้นเนื้อวัวเป็นที่ต้องการของตลาด เลี้ยงมาแล้วขายได้ แต่ลักษณะของการเลี้ยงที่ปล่อยไปกินหญ้าตามข้างทาง คิดว่าถ้าเกิดแนวโน้มของการเลี้ยงวัวมันมากขนาดนี้ การที่จะเลี้ยงวัวกินหญ้าข้างทาง มันหมดสมัยแล้ว เพราะมันไม่พอแน่

ฉะนั้นแนวทางก็คือ จะต้องมีการส่งเสริมการทำทุ้งหญ้าเลี้ยงสัตว์ แต่ปัญหาถือว่า หญ้าที่นำมาส่งเสริม ปศุสัตว์ก็ยังไม่พอเลย เวลาเกษตรกรสนใจการเลี้ยงวัว เรามักจะขอพันธุ์หญ้ามาให้ เขาก็บอกว่าไม่มี ต้องไปเอาที่ต้นสังกัด อะไรทำนองนี้ ซึ่งมีปัญหามาก เลยเสนอแนะว่า ควรจะมีการส่งเสริมการทำวิจัยหญ้าพื้นเมืองที่อยู่ในท้องถิ่น ทำอย่างไรที่จะมีการพัฒนาคุณภาพให้มีโปรตีนสูงขึ้น หรือสามารถเลี้ยงได้ทนในฤดูแล้ง การพัฒนาพันธุ์หญ้าพื้นเมืองของเราทดแทนพันธุ์หญ้าที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ

ประเด็นที่ 2 ในเรื่องของภูมิปัญญา ที่มีอาจารย์ถามว่า จะทำอย่างไรจึงจะถ่ายทอดไปสู่เยาวชนได้มากขึ้น ดิฉันมีข้อคิดเห็นว่า การทำงานของกลุ่มต่างๆ อาจารย์น่าจะดึงเด็กจากโรงเรียนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมด้วย เช่น การทำบัญชี แทนที่จะไปจ้างคนทั่วไป หรือเด็กจบปริญญาตรี อาจจะเอาเด็ก ม.6 ขึ้นมาทำบัญชี แล้วให้เป็นค่าขนม คือเด็กจะเริ่มมีส่วนร่วม และรับรู้ ว่า ชุมชนของเรามีกลุ่มอะไร และเขาทำงานอะไรกันอยู่บ้าง ให้เขามานั่งฟังก็ยิ่งดี เขาจะรับรู้ได้ว่า ภูมิปัญญาตรงนั้นมันมี ถ้าเขาสนใจ เขาก็จะก้าวต่อไป อาจจะไปถึงเพื่อนหรือใครเข้ามา

อีกประเด็นก็คือ ทำงานวิจัยที่ภูฟ้า เป็นโครงการของสมเด็จพระเทพฯ นะคะ... ลักษณะการทำก็คือว่า ทางเราสนใจภูมิปัญญา แต่เราไม่รู้จักอะไรเลยในพื้นที่นั้น ว่ามีอะไรบ้าง เราก็จากการทำแบบสอบถามเก็บทุกครัวเรือน แล้วเราก็ถามเขาว่า มีผู้รู้ของหมู่บ้านทางด้านไหน เป็นคนดีของหมู่บ้าน มีคุณธรรม คนที่ซื่อสัตย์ คนที่เก่งกาจ เก่งการเกษตร เก่งการทำอาหาร เก่งเรื่องยาสมุนไพรอะไรต่างๆ ชาวบ้านเขาจะบอกว่า คนนั้นคนนี้ในหมู่บ้าน เราก็มาดูว่าใครที่เด่นทางด้านนั้น ในงานวิจัยของเราพบว่า ในหมู่บ้านนี้มีภูมิปัญญาที่หลากหลาย ใครที่เก่งที่สุด ใครที่เก่งรองลงมา หลังจากนั้นเราก็จะเข้าไปในกลุ่มคนเหล่านั้น ว่าจะได้ภูมิปัญญาเขาในด้านนี้ได้อย่างไร นี่คือปีแรกที่ได้ จะดูพื้นฐานก่อนว่า มีใครอย่างไรบ้าง แต่ว่าการที่จะไปเจาะ กำลังคิดอยู่ว่า เราจะใช้เด็กที่โรงเรียน ให้เขาไปทำการบ้านหรือรายงาน (term paper) ว่า ในด้านอาหาร สมมตินาย ก. เก่งมากที่สุด คุณไปดูออกมา ตำราอาหารแต่ละอย่างของคุณ ทำออกมาเป็นข้อมูลของชุมชน ให้เขาเก็บของเขาไว้เอง ตอนแรกคิดว่าจะลงไปทำเอง คือจะลงไปถามเองว่า มีอะไรๆ แต่ที่นี้คิดใหม่แล้วว่า ให้เด็กหรือคนในชุมชนดึงออกมา ข้อมูลมันเป็นฐานของเขา แล้วถ้าเราจะนำมาเสนอต่อชุมชน ก็จะเป็นหน้าที่ของเราอีกทีหนึ่ง

ดร.กาสัก เต๊ะขันหมาก :

เห็นด้วยกับท่านเรื่องประเด็นนักวิจัยนะครับ ผมเรียนอย่างนี้ครับว่า ในการเก็บข้อมูล หนังสือ 400 กว่าหน้าของหัวสำรอนั้นนะครับ ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นเป็นคนเก็บทั้งสิ้น เป็น อบต. เป็นคนที่ทำงานเป็นครูอยู่ในชุมชนนั้นบ้าง ที่นี้พอเราได้ทุนวิจัยจาก สกว. ไปทำวิจัยเรื่องการพัฒนาอาชีพในชุมชน สิ่งหนึ่งที่เรายากขึ้นก็คือว่า เราใช้นักวิจัยในท้องถิ่น ใช้ครูประถม ครูมัธยม ศึกษาพิเศษ ที่เขาเกาะติดกับพื้นที่ ฉะนั้นพวกเรา นานๆ ถึงจะไปดูทีหนึ่ง ไม่ต้องไปนั่งดูตลอดเวลา ตรงนี้มันจะได้ประโยชน์ก็คือว่า มันเป็นการสร้างคนตรงนั้นด้วยวันนี้เขาอาจทำวิจัยไม่เป็น ตั้งคำถามไม่เป็น แต่ว่าการที่เขาได้มาเรียนรู้กับเรา สักวันหนึ่งเขาจะตั้งคำถามและหาคำตอบกันเองในชุมชน นั่นคือสิ่งที่เราต้องการ.... ขอบพระคุณทุกท่านครับ โชคดีที่ได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ขอบพระคุณครับ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

....ขณะที่เราเองเห็นข้อมูลในพื้นที่ว่า เรามีงานหนักที่จะต้องไปรื้อฟื้นภูมิปัญญา ให้เห็นคุณค่าและตระหนัก อะไรต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกัน ลองหันมาดูข้างบนหนอยหนึ่งไหมครับว่า กระแสโลกาภิวัตน์ กระแส

ของการคืบคลานต่างๆ มันเข้ามาอย่างไร อยากให้คุณจิริตันในฐานะที่ทำการวิจัยเรื่องค้าปลีก ลองนำเสนอว่าเท่าที่ศึกษาวิจัยดู เห็นภาพอะไรที่จะให้พวกเราได้รับทราบบ้าง และหลังจากนั้นจะรบกวน คุณวีระศักดิ์ ช่วยพัฒนาในฐานะที่มองภาพที่เชื่อมโยงธุรกิจขนาดใหญ่ ฟังที่เราพูดๆ กันอยู่อย่างนี้ มันจะทันกระแสสถานการณ์รีเพล่า กับการรุกคืบทางเศรษฐกิจที่มาจากภายนอก ขอเชิญคุณจิริตันก่อนครับ

คุณจิริตัน มัทนะจิตร์ :

สวัสดิ์ทุกท่านนะคะ ดิฉันเป็นนักศึกษาปริญญาเอกทางด้านการตลาดของธรรมศาสตร์ ในโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษกของ สกว. ทาง สกว.เสนอว่า อยากจะได้ผลงานวิจัยอะไรสักด้าน ที่เกี่ยวกับประเทศชาติ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม ก็เลยนำเสนอในเรื่องของค้าปลีก (retail) แต่ตอนแรกที่ทำ มองในเชิงภาพมหภาค คือในแง่ที่ว่า ธุรกิจค้าปลีกในเมืองไทย ภาพลักษณ์มันเปลี่ยนไป หลังจากประมาณช่วงปี 94 แม็คโครเข้ามาตีตลาดในเมืองไทย หลังจากนั้นเริ่มเปลี่ยนทัศนคติของบริโภค เริ่มเปลี่ยนพฤติกรรมการจับจ่ายซื้อของของคนไทย และตอนนี่ปี 2002 การวิจัยเท่าที่ทำอยู่ เราดูในมุมมองของผู้บริโภคคนไทยว่า จากการที่มีสิ่งที่เป็นความทันสมัยเข้ามา คนไทยเปิดรับการเปลี่ยนแปลงได้แค่ไหน ในขณะที่เดียวกันตอนนี้ การประชุม (Conferences) ที่เกี่ยวกับค้าปลีกซึ่งจัดโดยอ็อกฟอร์ด กำลังจะมีอีกครั้งในช่วงปลายเดือนตุลา ซึ่งที่จริงก็เก็บข้อมูลเสร็จ แต่ยังไม่ได้อัพเดทเลยยังบอกไม่ได้ว่า ตอนนี่ ปี 2002 มีอะไรเกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่เท่าที่เราทราบจากงานหรือข้อมูลต่างๆ ที่มีอยู่ในมือตอนนี้ เราพบว่า ถึงแม้ว่าคนไทยจะรู้สึกว่ามันขัดต่อความรู้สึกที่จะต้องไปเดินซื้อปิ้งในห้างใหญ่ๆ หรือบางทีคนไทยกลัวว่า ไปแล้ว ไม่รู้จะซื้ออะไร ไม่รู้ว่าของอยู่ที่ไหน หรือว่ามีของให้เลือกเยอะขึ้น ก็ไม่รู้ว่าจะต้องเลือกอย่างไร แต่ตอนนี้ ภาพลักษณ์มันเปลี่ยนไปคนไทยปรับตัว ปรับชีวิต ปรับทัศนคติ ปรับแบบแผนในการซื้อของได้ดีขึ้น กับกลายเป็นว่าคนไทยมองว่า การไปเดินซื้อของที่ไฮเปอร์มาร์เก็ต มันไม่ใช่การไปซื้อของเหมือนที่ไปตลาดอีกแล้ว การไปเดินห้างสรรพสินค้า คนไทยจะต้องขับรถไป จะต้องแต่งตัวดีๆ ห้ามใส่รองเท้าแตะ เพราะฉะนั้นในมุมมองของความสะดวกสบาย มีความทันสมัย เป็นส่วนที่คนไทยเปลี่ยนไป แต่ว่าในประเด็นของคนไทยที่เป็นคนต่างจะหวัด ในชนบท ซึ่งมีหลายท่านพูดถึงและกังวลมาก คือประมาณช่วงปี 2006-2007 เนี่ย เหมือนกับว่าตลาดค้าปลีกในกรุงเทพฯ หรือว่าในเขตเมืองใหญ่ๆ ใกล้เคียงกรุงเทพฯ มันจะโตเต็มที่แล้ว จากนั้นไฮเปอร์มาร์เก็ตพวกแมคโคร คาร์ฟู โลตัส เขาจะเริ่มขยายไปต่างจังหวัดมากขึ้นเรื่อยๆ

ที่นี้คำถามที่หลายคนตั้งก็คือ ทำอย่างไรให้พวก Conventional Store อยู่ได้ เท่าที่ทราบ ทางรัฐบาลเขาพยายามที่จะผลักดันให้เงิน เพื่อจะสนับสนุนพวกนี้ ให้ทำการปรับปรุงร้าน หรือให้กำลังคนเข้าไปสนับสนุนช่วยเหลือ ให้ร้านพวกนี้ปรับปรุงภาพลักษณ์ แม้แต่การพยายามจะให้ตั้งเป็นบริษัท เพื่อที่จะให้ร้านค้าปลีกเล็กๆ รวมตัวกันแล้วมีอำนาจต่อรองกับซัพพลายเออร์ ซึ่งโดยความเห็นส่วนตัว ในระยะสั้นอาจจะทำได้ แต่ในระยะยาวไม่แน่ใจ จะมีคนทำจริงๆ ได้มากน้อยแค่ไหน คือปัญหาในเรื่องของกำลังคนว่า มีใครที่จะลงทุนด้านกำลังแรง กำลังปัญญาได้ขนาดนั้น ถ้าทำได้จริงๆ ก็ดี เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า ในเรื่องของราคา ที่ร้านค้าปลีกเล็กๆ ในต่างจังหวัดจะสู้ไม่ได้ เพราะไม่สามารถที่จะซื้อของล็อตใหญ่ๆ เพื่อให้ได้ของราคาถูก ซึ่งตอนนี้เราต้องยอมรับว่า ด้วยสภาพเศรษฐกิจ ฉะนั้นคนไทยยังซื้อของ คือหนึ่งเรื่องความสะดวกสบาย แล้วถ้ายังของมีราคาถูก ยิ่งไงๆ เขาก็น่าจะเลือกสินค้าราคาถูกกว่า ฉะนั้นก็จะเป็นข้อได้เปรียบของพวกไฮเปอร์มาเก็ต แต่ไม่ได้แปลว่า ร้านค้าปลีกเล็กๆ จะไม่มีประโยชน์หรืออยู่ไม่ได้

หลายท่านพูดถึงเศรษฐกิจท้องถิ่น เราจะต้องยอมรับว่าในต่างจังหวัด ในหมู่บ้านจริงๆ อย่างไรเสีย พวกร้านค้าปลีกเล็กๆ ร้านโชห่วย หรือห้องแถวเล็กๆ ตามหมู่บ้าน ยังต้องมีอยู่ เพราะมันเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของสังคม เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจที่ต้องมีอยู่ และเป็นเหมือนศูนย์กลางที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในหมู่บ้าน หรือในสังคมที่เราอยู่ก็ตาม ...ต้องขอโทษจริงๆ ว่าไม่มีข้อมูลที่จะแนะนำได้ว่า แล้วเราควรจะทำอย่างไร ให้ร้านค้าปลีกเล็กๆ อยู่ได้ แต่เท่าที่ทราบก็คือการที่รัฐบาลพยายามจะปรับปรุง หรือไปจ้างพวกนักวิจัยชาวต่างชาติ พยายามที่จะมาเร่งประเด็นนี้ ให้เป็นไปได้ในเรื่องของร้าน retailer และยกระดับในเรื่องของปรัชญา การต่อรองกับซัพพลายเออร์ ก็คิดว่าดี ถ้าทำได้จริงๆ แล้วไม่มีการคอร์รัปชั่นนะค่ะ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

ผมจะขอเชื่อมทางชุมนุมสหกรณ์การเกษตรเลย จะได้คุยในภาพนี้ร่วมกันทีเดียว เพราะว่าทางชุมนุมสหกรณ์การเกษตรเอง ก็พยายามที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งของกระบวนการสหกรณ์ ซึ่งเป็นภาคประชาชน ในเชิงของการเชื่อมโยงทางธุรกิจ

คุณวีระศักดิ์ ช่วยพัฒน (ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย) :

ก่อนมาวันนี้ผมก็หนักใจ พยายามที่จะดูว่าจะพูดอะไรดี... ไหนๆ มาแล้วก็อยากจะเปิดเผยสักนิดครับ ว่า ในกระบวนการเศรษฐกิจของประเทศ มีหลายคนพูดว่า การสหกรณ์ก็เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขได้ มีการพูดกันเยอะ และพูดกันมา 80 ปี ตั้งแต่ตั้งสหกรณ์การเกษตรวัดจันทร์ ปี 2459 จนถึงบัดนี้ การสหกรณ์ก็ยังไม่ได้ก้าวหน้าเท่าที่ควร ผมอยากจะพูดว่า มันไม่ดีขึ้นเท่าไร ทั้งๆ ที่มันเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ มาตรา 84 หรือ มาตรา 85 ผมก็จำไม่ได้ ว่ารัฐจะต้องคุ้มครองกระบวนการสหกรณ์ ต้องสนับสนุนสหกรณ์ แต่ความจริงไม่เห็นได้ทำ วันนี้ได้มาฟังตั้งแต่ต้น ก็ดีใจครับว่า ท่านอาจารย์หลายท่าน นักวิจัยหลายท่าน วิจัยในเรื่องชุมชน ซึ่งจริงๆ แล้วนั่นคือรากฐาน หลายท่านอาจจะพูดโดยไม่ได้คิดนะครับว่า ชุมชนจะต้องพึ่งพาตนเอง นั่นคืออุดมการณ์ของการเป็นสหกรณ์ การจัดตั้งสหกรณ์เกิดจากอุดมการณ์ 2 ประเด็นครับ คือ 1. ช่วยเหลือตนเอง และ 2. ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นี่คือพื้นฐานเลย แต่ผมเป็นห่วงครับ งานวิจัยทั้งหลาย การสัมมนาทั้งหลาย ผมฟังมาเยอะมาก พอหมดชั่วโมงแล้วกลับไป ก็แค่นั้น ผมไม่เคยเห็นรัฐบาล หรือหน่วยงานไหนที่เอาจริง เอาจังกับผลการสัมมนา หรือผลงานวิจัยที่ท่านได้เงินมา

ผมก็จะพูดในฐานะที่ผมไม่ได้เกี่ยวข้องกับการวิจัย แต่เป็นทางด้านปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่นกองทุนหมู่บ้าน เคยมีการวิจัยไหมครับว่า ต้องใช้วิธีอย่างนี้ ผมว่าไม่มีหรอก มันจะล้าหลัง ผมเดาเอาว่าไม่มีนะ เพราะกองทุนหมู่บ้านมันไม่ได้เกิดจากกระบวนการเศรษฐกิจที่แท้จริง มันเป็นกระบวนการที่เกิดจากการที่รัฐบาลไปรับปากประชาชนไว้ก่อนเลือกตั้ง พอได้แล้วก็ต้องทำ แต่ทำแล้วจะได้ผลแค่ไหน อย่างไร ซึ่งผมเดาไว้เลยนะครับว่าอีก 2 ปีข้างหน้า จะเลือกตั้งใหม่ กองทุนหมู่บ้าน 7 หมื่นกว่าล้าน อาจจะต้องขอให้ผ่อนไปอีก 3 ปี ที่จะชำระเพื่อเลือกตั้งใหม่เพราะว่ามันไม่ใช่องค์การเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ที่ผมพูดอย่างนี้จะต้องใช้เวลานิดครับ เอาเป็นว่ากระบวนการสหกรณ์ ที่ผมเป็นผู้จัดการใหญ่ จะมีการเริ่มจากฐานราก คือให้ท่านดูเป็นรูป 3 เหลี่ยม ด้วยอดเป็นชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย ซึ่งผมเป็นผู้บริหารอยู่ ตรงกลางจะเป็นชุมชนสหกรณ์ระดับจังหวัด 75 แห่ง ไม่ว่ามีกี่จังหวัดในประเทศไทย ตรงนั้นจะมีชุมนุมสหกรณ์ฯ ระดับจังหวัดอยู่ แต่ไม่ครบนะครับ กำลังชำระบัญชีไปที่ละแห่งสองแห่ง... ฉะนั้น 75-76 จังหวัด ตอนนี้เหลือ 74 แล้ว และที่จะลงไปถึงข้างล่างก็คือสหกรณ์เกษตรระดับอำเภอ 3,000 กว่าแห่ง มีสมาชิก 2 - 3 ล้านครอบครัว ฉะนั้นถ้าใครยึดตรงนี้ได้

เอา 4 คุณก็ 16 ล้านคน ไม่ใช่เล็ก ในจำนวน 3,000 สหกรณ์ระดับอำเภอ ก็ยังมีเป็นชุมชนย่อย ที่ท่านกำลังวิจัยอยู่ จะเป็นกลุ่มๆ ซึ่งผมว่ามีเป็นแสนกลุ่มซึ่งอยู่ในกระบวนการสหกรณ์ ผมก็มองว่ากองทุนหมู่บ้าน 7 หมื่นกว่าล้าน ทำไมไม่พัฒนาตรงนี้ ที่มันแออัดอยู่แล้ว เป็นกลุ่มอยู่แล้ว เป็นการรวมตัวที่เกิดจากการพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บางแห่งก็เจริญ มีโรงสี เชื่อไหมครับว่าในเครือข่ายของผม มีโรงสี 160 กว่าโรง กำลังผลิตปีหนึ่ง 5 แสนตัวข้าวสาร ตรงนี้ทำอยู่แล้ว ถ้ามัว 7 หมื่นล้าน ทำไมไม่มาพัฒนาพวกนี้ กลายเป็นเบี้ยหัวแตก ละลายแม่น้ำ ผมกลัวพูดอย่างนี้เพราะว่าผมเป็นเอกชน เป็นลูกจ้างสหกรณ์ ไม่ใช่ลูกจ้างรัฐ ฉะนั้นการแก้ไขปัญหาก็ถูกต้อง มันจะต้องแก้ไปตรงที่เมืองคักร การรวมตัวของเกษตรกรเป็นหลัก

การที่ท่านจะทำวิจัยทั้งหลาย ถ้าทุกหมู่บ้าน เกิดจากการผลการวิจัยของท่าน และพื้นฐานหมู่บ้านดี ผมเชื่อว่ามาถึงผมจะต้องดีแน่นอน ที่มันไม่ดีเพราะอะไร เพราะอุดมการณ์ไม่มี เกษตรกรพื้นความรู้ไม่ถึง จะมีสักกี่หมู่บ้านที่ท่านผู้เชี่ยวชาญเข้าไป หมู่บ้านในประเทศไทยมีเป็นแสนนะครับ... ปัญหาของเกษตรกรที่แท้จริงคือความต้องการศึกษา ยกตัวอย่างผมมีโรงสี 160 กว่าโรง ย้ายไปหมด เพราะพอถึงเวลา เกษตรกรก็มาเอาเงินจากสหกรณ์ พอเงินพ้นจากสหกรณ์ไปถึง ตลาด ก็ไปซื้อปุ๋ยพ่อดำ เอาไปปลูกข้าว ไปอะไร เงินไม่พอก็ค้างไว้ พอถึงเวลาก็ต้องไปเอาข้าวจากพ่อค้า คือแทนที่จะไปอยู่กับเรื่องของสหกรณ์ ก็ปรากฏว่าไปอยู่ในมือพ่อค้าท้องถิ่นหมด พัฒนาอย่างไรก็ไม่ได้หรอกครับ เพราะ 1. ไม่มีอุดมการณ์ 2. ไม่มีความรู้ การเข้าไปเป็นสมาชิกสหกรณ์ ไม่ได้เกิดจากการที่อยากจะเข้ามาช่วยเหลือของส่วนราชการ เกิดจากข้าราชการเข้าไปแล้วบอกว่า ให้คุณช่วยมาเป็นสมาชิกหน่อย ผมจะเอาผลงาน ผมจะขึ้น ซี 7 ช่วยหน่อย นี่คือพื้นฐานที่ไม่ถูกต้อง ผมอยากจะให้ท่านวิจัยลงไปดูทางนี้บ้างครับ... ว่าเรื่องอุดมการณ์ของเกษตรกร ทำให้เขามีความรู้สึกของการรวมตัว การทำธุรกิจเพื่อความอยู่รอด ส่วนในเรื่องวัฒนธรรมทั้งหลาย ท่านก็ลำดับขั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่ง เมื่ออยู่ดีกินดีแล้ว มีความสุขมีความเจริญในทรัพย์สินเงินทองที่เลี้ยงตัวเองได้ ก็ค่อยไปเอาทางด้านวัฒนธรรม แต่ถ้ามัวแต่ไปทำขนมถ้วยฟูกินกันเอง นี่เป็นความเห็นของผม ท่านอาจจะโกรธหรือไม่เข้าใจ แต่ผมมองในภาพรวมว่า ต้องเอาพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ดีก่อน แล้วค่อยไปรักษารัฐธรรมนูญ ที่ท่านกำลังค้นหากันอยู่ ว่ามันกำลังหายไป ผมก็เห็นด้วยครับ แต่นั่นอาจจะต้องเป็นขั้น (Step) ต่อไป

ขั้นแรกคือ ทำอย่างไรให้เขาเกิดการรวมตัว โดยกระบวนการซึ่งมีอยู่แล้ว ผมพยายามทำทุกอย่าง เอาปุ๋ยไปขาย เชื่อไหมครับว่า มันเป็นความรู้สึกที่เศร้าใจมาก เกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ ปีหนึ่งใช้ปุ๋ยเกือบล้านบาท ผมจะขายได้แสนต้น ผมแทบจะต้องไปกราบ ทั้งๆ ที่มันเป็นของเขานะ เขาเอาเงินมาลงทุน เพื่อจะให้ผมหาปุ๋ยถูกๆ ให้เขา แต่ผมต้องไปไหวให้เขาช่วยซื้อ ไม่เช่นนั้นเดี่ยวชุมชนฯ จะเจ๊ง เป็นอย่างนี้จริงๆ ข้าวก็เหมือนกันเวลาผมไปติดต่อเมืองนอก ผมไม่กล้าขายเลย ผมเรียนตรงๆ ว่าชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยมีหน้าที่จะต้องทำด้านตลาดต่างประเทศ ให้กับกระบวนการสหกรณ์สมาชิกไปจนถึงเกษตรกรเคยทำนะครับ พอถึงเวลาได้ออเดอร์มา ทุกคนตกลงหมด พอถึงเวลา พ่อค้ารู้ว่าชุมชนฯ ขายได้เป็นหมื่นตันไปแห้วราคา พวกเราก็หันไปขายคนอื่น นี่คือข้อเท็จจริง ท่านต้องทำวิจัยตรงนี้ครับว่า ทำอย่างไรให้เกษตรกรไทยมีความรู้สึกเหมือนเกษตรกรญี่ปุ่นหรือเกาหลี ที่เขาประสบความสำเร็จมาก เราพูดถึงกันประจำว่าสหกรณ์เขาประสบความสำเร็จ เพราะเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเขามั่นคง เขารู้ว่าเขารวมตัวมา เพื่อเป็นสหกรณ์ ไม่ได้รวมตัวกันฉิวเผิน นี่คือตัวอย่างครับ

ท่านอย่าลืมนะครับว่า เศรษฐกิจของประเทศคือสหกรณ์ส่วนหนึ่ง สหกรณ์ก็คือรากฐาน ก็คือตัวเกษตรกร ซึ่งปัจจุบันมีตั้ง 3 ล้านครอบครัว แต่ไม่ได้มีความเข้าใจในอุดมการณ์ ผมว่าไม่ถึง 10 % อีก 90 % ไม่รู้เรื่อง รู้อย่างเดียวว่า สหกรณ์เป็นแหล่งให้เงินกู้ สหกรณ์เป็นมูลนิธิ สหกรณ์เป็นของหลวง แต่จริงๆ

สหกรณ์เป็นของเขานะครับ ตรงนี้ผมอยากจะฝาก ในเรื่องอื่นที่ท่านทำ ผมก็เห็นด้วย แต่วัฒนธรรมอย่างเดียว ไม่ได้ทำให้ชาติอยู่รอด อยากฝากให้นักวิจัยไปเน้นพวกนี้ครับ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ ให้มันเข้มแข็ง เหมือนญี่ปุ่น จะทำอะไร ถือว่าช่วยกรมส่งเสริมสหกรณ์อีกแรงเพราะกรรมนี้อาจจะถูกยุบไปแล้ว ตุลาคมก็คงจะยุบไปเป็นอย่างอื่น แต่คงไม่ยุบทั้งหมด แต่ผมในฐานะที่เป็นผู้จัดการใหญ่ ที่ผมกำลังทำตอนนี้คือ ศูนย์ธุรกิจเกษตร ที่อยุธยา ผมจะทำโรงงานปรับปรุงคุณภาพข้าว เพื่อเอาข้าวจากเกษตรกรทั่วประเทศ ที่จะส่งออก แต่เดิมการส่งออกข้าว เขาเรียก โรงเสีย คือเอามาเทกอง แล้วเอาคนลงไปย่ำผสมกัน จับใส่กระสอบ ส่งเมืองนอก เดียวนี้ถ้าทำอย่างนั้นก็ไม่มีการซื้อ ยุคนี้คนซื้อเขาจะบินมาดูว่า ข้าวของคุณสะอาดไหม ไปรบกวาน สิ่งแวดล้อมไหม มีสารเคมีเจือปนมากไหม กรรมวิธีการผลิตเป็นอย่างไร ฉะนั้นผมจำเป็นที่จะต้องมีโรงงานตรงนี้ ซึ่งใช้ทุนประมาณ 50 ล้าน และเมื่อมีตรงนี้แล้ว การที่จะไปลงเรือใหญ่ที่เกาะสีชัง ซึ่งเรามีท่าเรือลงริมแม่น้ำป่าสัก ใส่เรือฉลอมแล้วไปขึ้นเรือใหญ่ ตรงนี้ก็ต้องมีท่าเรืออีกประมาณ 30 ล้าน นอกนั้นจะต้องมีโกดังประมาณเกือบ 5 หมื่นตันเพื่อเก็บข้าวสารทั้งหลาย ลงทุนทั้งหมด 150 ล้าน

เชื้อไหมครับ ผมเคยเอาโครงการนี้ไปเสนอสภาพัฒน์ ไม่มีใครให้ ถามว่าที่มันมีบรรจุในรัฐธรรมนูญว่า รัฐจะต้องคุ้มครองสหกรณ์ ถามว่าคุ้มครองตรงไหน เรื่องนี้ไม่มีใครสนใจ จนผมเสนอที่ประชุมใหญ่ว่า ไม่ต้องไปจ้อ สหกรณ์จะต้องพึ่งพาตนเอง ไม่ต้องไปจ้อใครทั้งสิ้น แล้วทำอย่างไร ปรากฏว่าโชคดีครับ ชุมชนสหกรณ์ฯ มีทรัพย์สินอยู่ที่โรงแรมอินมา ที่ราชประสงค์ ผมประกาศขายไปแล้ว 300 กว่าล้าน จะเอาเงินตรงนั้นมาสร้าง ไม่สนใจเสียงครหานินทาใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งตรงนี้นั้นจะเป็นประโยชน์กับสหกรณ์ บ้านเมืองเรามันเป็นแบบนี้ แทนที่จะช่วยกันสนับสนุน เขาบอกว่า การขายลักษณะนี้ ทำให้สังคมเขามอง ผมบอกว่าผมเป็นผู้จัดการใหญ่ ถ้าผมมั่วแค่สังคม เวลาชุมชนสหกรณ์ฯ เจ็บ ท่านช่วยอะไรไหม ผมจะทำเพื่อประโยชน์ของสมาชิก เอาอย่างนี้ได้ ถ้าไม่ขาย ท่านมีเงินมาให้ไหม เขาเจียบเลย นอกจากมือไม่พายแล้วยังเอาเท้าราน้ำ พวกการเมืองทั้งหลาย ผมถึงบอกว่า ผมอยากจะให้กระบวนการสหกรณ์ซึ่งถ้าแข็งแรงแล้ว คนได้ประโยชน์ก็คือชุมชนนะครับ ไม่ใช่ใคร ฐานมันอยู่ข้างล่างจริงๆ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

อยากให้คุณวีระศักดิ์ช่วยให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ที่พยายามเชื่อมโยงธุรกิจของสหกรณ์ภายใน มันมีปัญหาอุปสรรคอะไร กับนิสัยคนไทย หรือวัฒนธรรมของคนไทย ที่ทำให้การรวมตัวอย่างนั้นลำบาก

คุณวีระศักดิ์ ช่วยพัฒนา :

ส่วนหนึ่งที่ผมพูดแล้ว ก็คือตั้งแต่พื้นฐาน ตัวเกษตรกรก่อนที่จะเข้ามาเป็นสหกรณ์ หรือการรวมตัวกัน เขาไม่ได้เข้ามาด้วยความสมัครใจ ทั้งๆ ที่หลักการสหกรณ์ตั้งแต่สมัย 100 ปี มาจากอังกฤษ เขาบอกว่า สหกรณ์เกิดจากประชาธิปไตย เกิดจากการเข้ามาเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ เปิดกว้าง แต่บ้านเราพื้นมันไม่ใช่อย่างนั้น การเข้ามาเป็นสหกรณ์ เกิดเพราะอยากจะได้สิทธิของข้าราชการอย่างที่ผมว่า มันไม่ได้เกิดบนพื้นฐานของความร่วมมือกัน นั่นคือ พื้นฐานความรู้ของเกษตรกรบ้านเราน้อยมาก ฉะนั้นการรวมตัวกันก็ผิด การที่จะเชื่อมโยงกันก็ผิด มันทำให้มีอุปสรรค อย่างที่ผมบอก ผมมีปัญลงไป ผมต้องไปกราบไหว้ เขาถึงจะซื้อ ทั้งๆ ที่เป็นปัญอย่างเดียวกัน มาเรือลำเดียวกัน ยกตัวอย่าง ปุ๋ยผมตราพระอาทิตย์กับตรากระต่าย กับตราหัววัวคันไถ มันก็มาเรือลำเดียวกัน มาถึงแยกโกดังใส่ตราใครตรามัน แต่สหกรณ์ส่งให้ บอกไม่เอา ผมจะเอาหัววัวคันไถ ใช้มานาน ชี้แจงอย่างไรก็ไม่ฟัง ผมบอกว่าตราของคุณเองนะ ซื้อไปเถอะ มีกำไรแล้วก็มาเฉลี่ยคืน ชุมชน

สหกรณ์ฯ รายขึ้น ก็จะไปสร้างอะไรที่เป็นฐาน เขาไม่ฟัง ไม่เคยรู้เรื่อง นี่คือปัญหา เองง่าย ๆ ระบุว่า ไม่มีอุดมการณ์ ก็คือไม่มีความรู้

เอากันชัด ๆ นะครับ ชุมชนสหกรณ์ออมทรัพย์แห่งประเทศไทยเขาเจริญรุ่งเรืองมาก ฟังฉลอง 30 ปีไปเมื่อ 2 วัน เชื้อใหม่ครับว่าสหกรณ์ชุมชนออมทรัพย์แห่งประเทศไทย ตอนนี้มีทรัพย์สินหมื่นห้าพันกว่าล้าน สหกรณ์ออมทรัพย์เกิดจากสหกรณ์ทั่วประเทศ ที่เป็นการรวมตัว ส่วนใหญ่ก็เป็นข้าราชการ เป็นคนงาน ซึ่งสมาชิกเขามีความรู้ว่า ตั้งออมทรัพย์แล้วเขาจะได้อะไร เอาเงินมาฝากได้ดอกเบี้ยดี กู้ดอกเบี้ยถูก เขาเลยไม่ไปที่อื่น แต่เกษตรไม่ใช่ออย่างนั้น เกษตรพื้นฐานข้างล่างคือ ตัวเกษตรกร พื้นฐานต่ำมาก ยังไม่เข้าใจ ฉะนั้นรัฐบาลนี้จับจุดถูกในการหาเสียง คือว่าเอาตรงนี้ไปแพะ ให้ผู้ใหญ่บ้านกำนัน ผู้ที่มีอิทธิพล เอาไปเลย กองทุนละล้าน ก็ได้คะแนนมา แต่จริงๆ แล้วที่ถูกต้อง เอาตรงนี้ไปสนับสนุนกระบวนการสหกรณ์การเกษตร ตามกลุ่มก็ได้ ผลิตอะไรออกมา รวมกันไปให้สหกรณ์อำเภอรวบรวม ผลิตผลที่เหมือนกันก็เข้าไปที่จังหวัด จังหวัดมีมากมาให้ผมทำ ก็ได้เลย แต่ทุกวันนี้ไม่กล้า เพราะทำไปแล้ว ผมกลัวถึงเวลาจริงๆ มันจะไม่มีของ ก็ขอพูดอีกเหมือนแอมเวย์เลย ท่านรัฐมนตรีเนวิน ท่านมีหัว ตอนนี้ผมยอมรับท่าน ท่านไปคุยกับแอมเวย์ ให้เอาข้าวสหกรณ์ไปใส่ตราแอมเวย์ เริ่มทำ เชื้อใหม่ครับตอนนี้เริ่มมีปัญหา ข้าวสหกรณ์ไม่มีมาตรฐาน ของมีบ้างไม่มีบ้าง เพราะอะไรรู้ไหม เพราะโรงสีเองก็ไม่มีทุนพอ เวลาต้องการข้าวก็มา เกษตรกรเห็นที่อื่นให้ดีกว่า ก็ไปขายพ่อค้าแทนที่จะไปขายให้สหกรณ์ ยากครับ ผมว่าจะต้องอาศัยท่านผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายไปช่วยพัฒนาตรงนี้ ท่านก็ยอมรับว่า เกาหลีก็ดี ญี่ปุ่นก็ดี อิสราเอลก็ดี เดนมาร์กก็ดี เขาเดินด้วยระบบสหกรณ์ทั้งนั้น ของเราพูดมา 80 กว่าปีแล้ว

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :

เรียนถามว่า ผู้ว่าซีอีโอ ที่กำลังเชื่อมโยงเรื่องของสินค้าระหว่างจังหวัด เช่น ศรีสะเกษไปเชื่อมกับระนอง ไปเชื่อมกับอะไรต่างๆ ท่านมองอย่างไร ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้มันจะเป็นไปได้ หรือสำเร็จไหม

คุณวีระศักดิ์ ช่วยพัฒน :

จริงๆ แล้วเป็นวิธีที่ถูกต้อง แต่ถ้าจะให้เป็นการจริง ๆ ตัวชุมชนสหกรณ์ฯ เองจะต้องเป็นตัวโรงงานใหญ่ ที่จะเก็บผลิตภัณฑ์จากบางแห่งไปสู่บางแห่ง ยกตัวอย่างปักษ์ใต้ปลูกข้าวไม่พอกิน ฉะนั้นสหกรณ์ศรีสะเกษก็ดี สหกรณ์ร้อยเอ็ดก็ดี ก็จะเอาข้าวไปที่ปักษ์ใต้ แต่การทำปัจจุบันนี้กลายเป็นว่าสหกรณ์ไปแข่งกัน แทนที่จะให้ผู้ใหญ่อย่างผมไปทำ ท่านอาจมีคำถามว่าแล้วทำไมไม่ทำละ เพราะว่า 1) เงินไม่มี และ 2) ความเชื่อถืออาจจะยังไม่ดี ต้องแก้ไข แต่ว่ากระบวนการคนไทยก็เป็นอย่างนี้ไปขัดขวางกันเอง รวมกันไม่ติด... ถ้าสบาย ๆ อย่างทุกวันนี้ตัวใครตัวมัน ซึ่งเป็นวิธีการที่ดี เพราะถ้าท่านจะไปเข้าอย่างเทสโก้ โลตัส ผมว่าเราสู้ได้ ถ้าทางรัฐส่งเสริมสักนิดหนึ่ง ไปจัดโครงการตรงนี้ป็นศูนย์สู้กัน และมีผลิตภัณฑ์จากเกษตรกรทั่วประเทศใส่เข้าไป ในราคาทุนหรือว่าให้ทุนไปก่อน อีก 3 เดือนค่อยชำระกัน ผมว่ามันมีวิธีทำได้ทั้งสิ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องทันยุคทันสมัย ไม่ใช่ไปแล้วที่จอตกรกก็ไม่มี ร้อนก็ร้อน ไปแล้วไม่ซื้อของ จะนั่งกินสุกี้ ก็ไม่มี เพราะยุคนี้ บางทีมันไม่ได้เข้าไปซื้อของอย่างเดียว แต่พื้นฐานของผลิตภัณฑ์ที่จะเข้าไปอยู่ในซูเปอร์มาร์เก็ต มันมาจากพื้นฐานชุมชนทั้งสิ้น ตรงนี้ทำได้ครับ ผมเชื่อว่าเนวินกำลังคิด ผมเห็นเขากล้า มีความคิดมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนา ผมว่าถึงกว่าคนอื่น ไม่ใช่พูดแต่ปากนะครับ ผมคิดว่าเป็นวิธีที่ถูก แต่หน้าที่ของผม ต่อไปจะต้องรวบรวมในลักษณะอย่างนี้ ตรงไหนมีข้าวก็เอาไปปักษ์ใต้ ปักษ์ใต้มีกะปิ น้ำปลา